

(a)

శసనాటకమునందలి పొత్రములు

వురుములు.

1145

రాజు

రాజరాజనరేంద్రుడు

మంత్రి

సారంగధరుడు

యువరాజు (కథానాయకుడు).

సుబుద్ది సారంగధరునిచెలికాడు (మంత్రికుమారుడు)

మహాకవిగాయకశిరోమణి.

వురోహితుడు

గిలిగింత

విదూషకుడు

గిజగన్న

రంగులు వేయువాడు

జబ్బన్న

హంతకనాయకుడు

శ్రీలు.

రత్నాంగి

రాజరాజనరేంద్రుని పెద్దభార్య
(కథానాయకునితల్లి)

చిత్రాంగి

రాజరాజనరేంద్రుని చిన్న భార్య
(కథానాయక)

వలవంత

రత్నాంగిదాసి

అంటంత

చిత్రాంగిదాసి

(b)

201
1. असुरो विष्णवान्
2. विष्णवान् असुरो
3. असुरो विष्णवान्
4. विष्णवान् असुरो
5. असुरो विष्णवान्
6. विष्णवान् असुरो
7. असुरो विष्णवान्
8. विष्णवान् असुरो
9. असुरो विष्णवान्
10. विष्णवान् असुरो
11. असुरो विष्णवान्
12. विष्णवान् असुरो
13. असुरो विष्णवान्
14. विष्णवान् असुरो
15. असुरो विष्णवान्
16. विष्णवान् असुरो
17. असुरो विष्णवान्
18. विष्णवान् असुरो
19. असुरो विष्णवान्
20. विष्णवान् असुरो

వారికథా పితామహ

శ్రీ మదజ్ఞాడాదిభట్ట నారాయణదాసు

(d)

१

Prof. S. V. JOGARAO, M. A. Ph. D.,
Chairman, Board of Studies & Faculty of Oriental Learning
Member, A. U. Syndicate, Senate & Academic Council
Department of Telugu, Andhra University, Waltair.
(Formerly Prof. of Telugu Leningrad State University, U. S.S.R.)

సా ధు వా ద ము

కారణాడన్నుడు నా రాయణదాసు. బ్రాతికి చెక్కిన చెడి బ్రబతుకుచున్న దేశము భారతదేశమున భగవద్భూత్కికి రసరక్తికి సత్యవివుకు ధర్మ ప్రతివుకు తన సకల కథా సార్వభౌమత్యము ద్వారమున వునర్భవము ప్రసాదించు ప్రభుత్వ ప్రస్తావమున ధ్వజమైత్తిన ధనంజయుడు. ఆ అంతర్వ్యాసి వరేణ్య దాది భట్ట సారంగధర చరిత్రము నెందుల కేన్నుకొనెను, దానిని దృష్టి కావ్యముగ నేల తీర్చెను? - అన్నది యొక ప్రశ్న. దీన రసరక్తికి ఛోపదేశిక ప్రతి పత్రికిని కావలసినంత తాను న్నది. రూపకము సర్వకథా సమాహార స్వరూపకము. అను భూతిని ఉపదేశమును సామూజికుల కలవోక అంతస్సన్నిధి చేయగలదు. ఆ సదవకాశములను చక్కగా వినియోగించు కున్నారు దాసుగారు. అతఃపూర్వకాలిక కతిపయ కృతుల లోగల అసంగతులను పరిహరించి సామూజికామోద యోగ్య

ములగు పరిష్కారములను చేసిరి. రూపక శిల్పమున ప్రాక్ర్ష
తీచీన శైలీలోని శిల్పము గావించిరి. ఇందు భరతసంప్రదాయము
ప్రకారము నాందీ ప్రస్తావనలు, సంధి సంధ్యంగ ఘుటనము,
అంకవిభాగము, జుభాంత కథనమును గలవు. పాశ్చాత్య పద్ధతి
ప్రకారము కథా రంగములను బ్యట్టి అంక మనేకథా విభక్త
మగుట, Court fool పాత్ర యునికియు గలవు. ఇందలి గిలిగింత
పాత్ర మన విదూషక పాత్ర కంటే Shakespeare Clown
పాత్రకు తత్వత్త్వః సహితమైనది. ఈ గిలిగింత పాత్ర
ద్వారమున పేరునకు తగినట్టు అపూర్వ మైన హస్యమునే
కాదు, ఉదాత్తమైన ఉపదేశమును గూడ అందించినారు
దాను గారు. ఈ పేరే కాదు ఈ నాటకమునందలి పరికొన్న
పాత్రముల పేర్లును చిత్రముగా నున్నవి - వలవంత, అంటెంత,
గిజిగన్న, జబ్బిన్న - ఆ పేరు ఆయా పాత్రముల స్వభావము
లకు పరిస్థిరకము లుగా నున్నవి. దానుగారి జానపదస్మిగ్ధ
చిత్తవృత్తికి సిద్ధ మెత్తినవి. “మహాకవి గాయక శిరోమణి”
పాత్రము దానుగారి ప్రపత్తి చింబమే.

రూపకమున - కథన శిల్పము నిబిడ బంధ సుందరము గావలె.
పాత్రలు రసపాకమున కాథారము గావలె. సంవాదములు
పాత్ర స్వభావ సందీపకములు గావలె. భావ సామాజికులకు

సద్యస్నులభ గ్రాహ్యము గావతె. దాసుగారునాటక కర్త
మాత్రమే కాదు మహానటుడు. పేక్కిన్నయర్ కళిదాస
ప్రభృతి రూపక మహాశిల్పిల ఆంతర్యము, వారి నానావిధ
రసమార్గములు సలక్షణముగ సమాక్షీంచిన దత్తుడు. అందుచే
ఉపర్యక్త రూపకశిల్ప మర్మ జ్ఞత సంతటిని అలవోక్ ఇందు
ప్రవదర్శించినారు. నాంది యందు వారి భగవద్భావనము
భరత వాక్యము నందలి వారి ఆశాసనము కాళిదాసు వాణికి
కాయిలా తిలకము తీర్చిదిద్దినట్లున్నవి. చరమాంకమున సారంగ
థర పాత్ర పరిణామము, గిలిగింతలు గూడ వచ్చిన పరివర్త
నము, “చిఱురాల్పై జల జల బాఱు సేయేటి ...” అను
పద్యమున ప్రతిఫలించిన మహాకవి గాయక శిరోమణి ఆశయము
దాసు గారి హృదయ పరిపాకమునకు ప్రబల సాక్ష్యము.
హృదయ పరిపాకము మహా రచయితల లక్షణములలో అతి
ముఖ్యమైనది. జీవితములో నిట్టి సద్గ్రింధ మొకడు చదువు
భాగ్యమచ్చినది. దాసు గారికి నా ధన్యవాదములు.

దీని పునర్వృద్ధణకు బూనుకొనిన సత్కార్యదీక్షితులు
సహాదయ సార్య భోములు శ్రీ క్రిం ఈశ్వరరావు
గారికి నా సాహృదసాధువాదములు.

యస్మీ జోగారావు.

1145

ఉ పో బ్రాత ము

**Prof. G. J. SOMAYAJI, Vidwan, M. A; L. T.
Kalaprapurna Dr.**

**Chairman (Retd.) Commission for Scientific and Technical
Terminology Ministry of Education**

**Head of the Dept. of Telugu (formerly) NEW DELHI
Andhra University, (Retd.) CHAIRMAN. (Academic
PRABHATAM. Sub-Committee Board of
Official Colony Governors Telugu Academy
VISAKHAPATNAM-2 HYDERABAD**

సారంగధర అంగధర an original drama in 5 acts. హరికథా పితామహ శ్రీమద్జ్ఞాడ ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిచే 1890 లో రచియింపబడి వేదవాన్ ప్రెస్సులో 1921 సంవత్సరమున ముద్రింపబడినది. దాసుగారు (1864 నుండి 1945) 81 సంవత్సరములు జీవించిరి. హరికథా నిర్మాణమున సంగీత సాహిత్యముల రెంటిని మేళవించి సోపుజములైన రచనా విధానములను చేకూర్చి దక్కిణ భారతముననే గాక అఖిల భారతము నందును ఏకిస్త్రీలి ప్రతిష్టగాంచిరి. ఏరికి హరికథా పితామహ అను సారథునామము కలదు. ఏరిశిష్టులు ఏరు వ్రాసిన హరికథలను దేశమంతయు చెప్పుకొనుచు, తనుగారు భక్తిని చాటుటకు విజయవాడలో ఒక విగ్రహమును సాపించి శతనర్ల జయంత్యుత్సవములను చేసికొనిరి. ఏరికి ఆంగ్లము, సంస్కృతము, ఆంధ్రము విషాదరంగములు. ఉర్కూ, హిందీ,

పార్శీకము భాషలయందు గొప్పవాంషితి కలదు. ఉన్న ఖయ్యమును సంస్కృత, ఆంగ్ల, ఆంధ్రభాషలలోనికి మూలము నుండి పరివర్తించిరి. ఈయన సంగీత శాస్త్రజ్ఞుడు, ఈడులేని నేర్వరి ఆటపాటలయందు. దేశమంతయు రాజాస్తానములందు పత్రెట్టుర్లలో, పట్టణములలో, రాజసభలలో పండితుల మండలుల యందు ఎదురువచ్చిన వారినెల్ల జయించి కీర్తి గొన్నవారు. విజయనగర మహారాజుల సంగీత కళాశాలకు ప్రపథమాచార్యులుగ నుండిరి. తెక్కలేని ద్రవ్యమును సంపాదించి దానిని దానథరాముల యందు వెచ్చించిరి. ఆనాడు అఖిలాంధ్రదేశములో నుండిన సంగీత సృత్య నిపుణులైన వందలకొలది వార వనితలు ఏరికడ సంగీత సృత్యము లభ్యసించి వారి పాదాభివందన మొనర్చి వారిని సేవించినవారే!

వీరువ్రాసిన గ్రంథములు కొన్ని వేల పుటులలో ముద్రింపబడియున్నవి. అందు పద్యకావ్యములు, గద్యములు, విమర్శనములు, శాస్త్ర విచారములు, ఆంధ్రికృతులు హరికథలు, ప్రబంధములు, శతకములు, హస్య గ్రంథములు, అచ్చ తెనుగు గ్రంథములు, వ్యాకరణములు, కీర్తనలు మొదలయినవి ఎన్నియో గలవు. ఇప్పుడు పుస్రుద్రణమగుచున్నవి. సారంగధర నాటకము ప్రశ్నమైనది. ఇది ప్రాక్ ప్రతీచీ రూపక్షేతీమేళనములు గల రచన. శాంతరస ప్రథానమయ్య, హస్యకరుణాద్యంగ రస

పరిపోవడా సామర్థ్యమును, సజీవపాత్ర నిర్మాణ చాకచక్ర్వి
మును, బంధుర భావసంపదవలను, సరళరచనా రామణీయ
కమును, కవితాకళకు కేశానుశ్లైన పద్యముల తోడను,
పాట్టే, నాట్యచ మధురముగ రాణించు “నాటకరాజము”లని
పేరొందినది.

వాళ్ళయము రెండు విధములు. (1) శాస్త్రము, (2)
కావ్యము, శాస్త్రము విజ్ఞానదాయకము. మేధాసంప త్రివలన
సాధింపదగినది. చిద్రూపము.ఇక కావ్యమున్ననో ప్రావ్యము,
ప్రదర్శనయోగ్యము అని రెండు విధములు. ప్రావ్యములు
రామాయణ మహాభారతాదులు, నవలలు, కల్పనాకథలు,
షాస్త్రములు మొదలగునవి. రెండవజాతివి రంగస్థలమున
ప్రదర్శనయోగ్యములైన రూపకములు. ఇందు నాటకములు,
నాటికలేగాక అనేక విధములైన భేధములు కలవు. ఈ కావ్య
రాజి యంతయు ఆనందమును కలిగించుట ముఖ్యలక్షణము
లుగా గలవి. ఇతర ఫలములైన కీర్తి, దనము, పాండిత్యము,
భాష, భాషాభ్యసనము, మొదలయిన అనేక ప్రయోజన
ములు కలవి. ఈ కావ్యములవలన ఆనందము ఎవరికి కలుగ
వలయు? అని ప్రశ్న. ఆనందమనగ మనుష్యుడు అనుభవించు
చిత్తద్రవీకరణము వలన కలుగు రసానుభూతి. ఇతి వస్తువు
కాదు. కేవలము మనోవృత్తి. ఎవరి సంతసము వారిమనసుకే
ఎఱుక. ఆట్టయినచో ఈ ఆనందము పైకావ్యములో చదువు

వారికిని, వినువారికిని, రంగస్తుల ప్రపంచములను మనసునగలు
 అనుభవ విశేషము. ఇట్టి అనుభవము వ్యక్తి మనసున మందు
 కలిగియున్న సంస్కారము వలన వాసనారూపమున నిశ్చల
 ముగ మందును. అది సహృదయుల యందే యందును.
 నటుల యందును, రచయితల యందును, పుస్తకముల
 యందును ఉండునవికాదు. వారియందు నిలచియున్న స్థాయి
 భావము చనువుట వలనను లేక చూచుట వలనను పొంగి
 నచ్చును. అట్లు పొంగిన స్థాయిభావములే అనుభవింపబడి
 రసము లనబడుచున్నవి. రసాత్మకమైన అనగా రసపుష్టిని కలి
 గించు వాక్యమే కావ్యమని నైక ఆలంకారికుడు చెప్పి
 యున్నాడు. స్థాయిభావములు తోషించి. రతి, హసము,
 శోకము, క్రోధము, ఉత్సాహము, భయము, జుగుప్పు,
 విస్మయము, శమము అనునవి. ఇని ప్రతివ్యక్తి యందును
 ప్రతివినము కలుగుచునే యందును. ఇని లాకికరసము లం
 దురు. ఒక శ్రీని చూచి పురుషుడు ప్రేమించుట, ప్రియ
 మరణము చూచి దుఃఖించుట మొదలగునవి. వీటిని కథా
 రూపముగ కల్పించి కావ్యములలో గల ఇంపైన కూర్చుగలిపి
 అలాకిక రసములు. విశేషమేమన అలాకిక రసములన్నియు
 ఆనంద జనకములే. లాకికరసము లట్టుగాక ప్రపత్యక్షానుభూత
 ములైన కోపము, శోకము మొదలగునవి : ఇవియే భేద
 ములు. లాకికరసము లెప్పుడును శ్రీతలకు ఆనందజనకములు
 కావు.

ఇట్టి కావ్యములలో నాటకములు రఘ్యము లందురు. వీని యన్నింటి యందును సాధారణముగ ఒక్కథ కలదు. అట్టి దానినే ఇతివృత్తమందుము. ఇట్టి కథలు ప్రసిద్ధములు, కల్పిత ములు, మిశ్రములు అని మూడు తెగలు. మొదటిరక్తము చాల కాలము నుండి అందరికిని ప్రసిద్ధముగ తెలిసినవి. వీనిలో అనేకములకు కర్తృవానగో తెలియదు. అట్టి రామాయణ మహా భారతాదులు ప్రసిద్ధములు. ఇక శేక్షింయర్ రచించిన కొన్ని నాటకములు, కన్యాశుల్మము, మాలతీ మాధవము, కళాపూర్ణాదయము మొదలయినవి కవి కల్పిత ములు. ఇవి కేవలము ఆ కవిచే ఊహింపబడినవే. అవి జరిగినవికాను. చారిత్రకములు కావు. పౌరాణికములు కావు. కొన్ని ప్రాచిన కావ్యములు గ్రహించి పాత్రల యందును, కథలోని సన్నివేశము లందును పూర్వపురుషుల చరిత్రముల గోను ఉచితములని తోచిన రీతిని మార్చులు కలవి. ఇవి మిశ్రమములు.

ఇక ప్రస్తుత కావ్యమున సారంగధర నాటకములోని వృత్తము ఏ జాతికి చేరినది. వాస్తవముగ నాలోచించినచో నిది చారిత్రకముగాదు. కాని 1480 సంవత్సర ప్రాంతమున ఈ కథ నవనాథ చరిత్రమున గౌరవ దివ్యపదగా చెప్పినాడు. 1549 వ సంవత్సరమున దోనూరి కోనేరునాథుడు దివ్యపదగా రచించినాడు. 1625 ప్రాంతములో చేమకూర వెంకటరాజు

ప్రబంధముగ వ్రాసినాడు. ఇన్నివిఫముల ఈకథ ప్రచార ములో నుండుటనలన ఈ ఇతివృత్తము ప్రసిద్ధమే. కాని ఈ ప్రసిద్ధమైన ఇతివృత్తమును కవి ఉచితములైన మార్పులుచేసి వ్రాసినచో మిశ్రసునబషుచున్నది. దీనినే విశ్వనాథు డిట్లు చెప్పియున్నాడు. “యతాన్యత్ అనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్యవా । విరుద్ధం తత్పరితాన్యజ్ఞం అస్యథా వా ప్రకల్ప యేత్” అని చెప్పినాడు. మూలకథలోనున్న నాయకరసాను చితములైన కథాభాగములను పరిత్యజించుటగాని, మార్పుల గాని జేయవచ్చును. ఇదియే మిశ్రకథలోని విశేషము. రామ రాజభూషణుడు కేవల కల్పనాకథలు, యథాసిద్ధపూర్వవృత్తములు పుట్టురత్నములనియు, కవిచే సాసనందిన పూర్వచరిత్రములు సానలుతీరున జూతిరత్నములని చెప్పియున్నాడు. ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులు వ్రాసిన విషాద సారంగధర యొకటి 1887 సంవత్సరములో దానినే కొంతమార్పి విషాదాంతముగ వ్రాసిరి.

పై ముగ్గురి కవులచేతను నాల్గవవాడైన దాసుగారి చేతను ఇట్లు చేర్పుకూర్చులు కథలో చేయబడినవి. కాని ఒకరు సానపట్టుట ఇంకొకొకంటే భిన్నముగానే యున్నది. (I) నవనాథ చరిత్రములో కారంగి యను సిద్ధుని కథయే సారంగధరుని పేర వ్రాయబడినది. అది మాల్యదేశమున జరిగినది. అందలి రాజరాజనరేంద్రుడు ఆ దేశవు రాజే.

రాజువేంద్రవరమునకు సంబంధములేదు. ఇక రాజరాజు
 నరేంద్రుని కొల్యుకూటమనియు, ఆతని చరిత్రమనియు
 ప్రాయటవలన కాలక్రమమున ఈ కథ తెలుగుదేశమున
 కంటగటుబడినది. గారనకృతిలో సారంగధరుని భార్య మంగ
 ఛాంబయని కలదు. చిత్రాంగి రాజరాజునరేంద్రుని ఉంపుడు
 కత్తెయని యాతడు ప్రాసెను. కాని వెంకటరాజును, దాను
 గారును, కృష్ణమాచార్యులును ఈమే రాజుగారి పరిణీత్యైన
 ద్వీతీయ భార్యయని ప్రాసిరి. ధర్మవరపు కృష్ణమాచార్యులు
 రాజరాజు నరేంద్రుడు స్వస్థముగ ఆంధ్రదేశపు రాజని
 వాక్రుచ్చెను. వెంకటరాజు సారంగధరుని భార్య మంజువాణి
 యని ప్రాసెను. ఈ పెండ్లి విషయములో నొక్కచిత్రకథ
 కల్పింపబడినది. మొదట చిత్రాంగిని సారంగధరుని కొరకే
 మాటలాడి చివరకి తండ్రియే మోహపడి ఆమెను పెండ్లిచేసి
 కొనెనని మొకమార్పు చేయబడినది. ఈ మార్పు బాణాల
 శంఖుదానుడను నతడు కల్పించినట్లు నిడదవోలు వెంకట్రావు
 గారు ప్రాయమున్నారు. ఈ మూడు ముఖ్యమైన మార్పు
 లలో జరిగిన విశేషములు పరిశీలింపబడును. (1) చిత్రాంగి
 రాజుగారి ఉంపుడుగత్తే అనుటవలన చిత్రాంగి దోషము
 కొంత తగ్గినది. ఆచార్యులుగారు సారంగధరుని వివాహము
 కొరకు విదర్భ రాజువుల్లి) చంద్రకశను, తండ్రికొరకు భోజ
 రాజువుల్లి) చిత్రాంగిని మాట్లాడుటకు ప్రభాష్యాణుల

పంపెనని ప్రాసిరి. (2) చిత్రాంగి పరిణీతయైన ఆమెదోషము
మరింత ఎక్కువైనది.

ఇక నాటకఫలితము నననాథ చరిత్రమును, కోనేరు
నాథుని రచనను, వెంకటరాజుచేతను సారంగధరుడు గోపిగ
నిర్ణయింపబడి కాలుసేతులు ఖండింపబడి మిాననాథుడను
సిద్ధునిచేత రక్షింపబడెను. ఆచార్యులవారు “సారంగధరుడు
అన్యాయముగ శిక్షింపబడినాడని ఎరిగి రాజు ఏద్దుచు
దుఃఖాంతముగ పిచ్చెట్లి వెడలిపోయినట్లు రచించెను. ఇది
ఇందలి వై శిష్టమనియు, ఇట్లి విషాదాంతములు పేక్కిన్నయరు
నాటకములలో యున్న వనియు అట్లిని భారతీయాలంకారికులచే
నాయకుని వథ చెప్పరాదని నియమించుటచే పెద్దలోటైన
దగ్గియు ఆ లోటును తాను తీర్చుచున్నాననుకొని ఈయన
ఈ విషాదాంత నాటకమును ప్రాసెను. కాని ధర్మన్తసు
డయిన సారంగధరుడు శిక్షింపబడుట శ్రీతలకు సంతోష
కారణమెంత మాత్రము కాదు. పైగా కాలుసేతులు
ఖండింపబడిన సారంగధరుని మొండెను రంగస్తలమున
ప్రవదర్శింపబడుటయు మిక్కిలి శాధకు కారణము. పైగా
ఈయన రంగస్తల సూచికలు అసాధ్యముగ నుండును. సారంగ
ధరుడు ఎగురవేసిన పాపురము చిత్రాంగి మేడ్షపై ప్రాలునని
రంగస్తల సూచిక ఇచ్చెను. పానుగంటి లక్ష్మీసరసింహాంగారు
ఈనాటకమును శతథా ఖండించుచు ఆ పాపురము చిత్రాంగి

మేడ్పై ప్రాలక బయటి కెగిరినచ్చి ఒక్సభ్యుని నెత్తిపై ప్రాలి
దెటువేసెనని హోళనచేసెను. పైగా ఆచార్యులుగారు కరుణ
భీభత్తరసములు పరాక్షమందునట్లు నటించవలసిన వేష
ధారులు సంగీత లయతాళములు దప్పనిరీతిని పాడవలె
ననుటను హోళనచేసి నిరాకరించెను.

అందరిచేతను సారంగధరుడు న్యోషియని శిక్షణచ్చిన
తర్వాత రాజుగారికి ఛెలిసినట్లు ప్రాసిరి. దాసుగారు మాత్ర
మామార్గము నంగీకరింపలేదు. ఆ శాశవాణిచేత చిత్రాంగి
పూర్వున్నత్తాంతమును, ఆమె దాసిగనుండి నుంత్రి అంతఃపుర
గ్రోహము చేసినట్లు కృతిమ సాక్ష్యము కల్పించి అతనిని
శిక్షింపజేయటచే ఈ జన్మమున ఇట్టి శిక్ష కలిగెనని చెప్పిం
చెను. చిత్రాంగి యందు శిక్షింపబడినది. చిత్రాంగి తన
దోషము బయలుపడిన తర్వాత ఆత్మహత్య చేసికొనినట్లు
తక్కిన వారందరు ప్రాసిరి.

ఇక ప్రకృతము దాసుగారి నాటకమును విమర్శింప
వలెను. దీనిలో గుణములు (1) పున్సకము చిన్నసైజులో
యుండి కథ ప్రపదర్శనకు అనుకూలముగ నున్నది. (2)
శుంగార, హాస్య, ధర్మ, వీర కరుణములు చక్కగ పోషింప
బడినవి. (3) అంటింత, వలవంత, గిలిగింత అనుపేర్లగల
దాసీలు, విదూషకుడును సార్థకములైన పేర్లతో రసపోషణ
మునకు అనుకూలముగ నుండిరి. (4) ఇందు సారంగధరుడు

చావలేదు. శిక్ష్యునదిగాని సత్కమెరిగిన తలవరులు వానిని
 చంపక నిలిపియంచిరని కల్పించుట యుక్తముగ నున్నది. (5)
 ఇందలి పాత్రులు, కథావిధానము స్వాభావికములు. చిత్రాంగి
 దూషిణియని ఊరందరు ఎరుగుదురు. కాని రాజువద్ద చెప్పురు.
 కోర్టులో సాక్షీము చెప్పురు. రాజుగరులోని దుశ్చరిత
 ములు దానీ స్త్రీలవలన యూరంతయు తెలియుచుండుట
 మిక్కిలి స్వాభావికము. (6) దాసుగారికి ఖోకాంతలలో
 గల గుణాదోషములు కప్పవిప్పు నేర్చులు ప్రశ్నాష్టముగ
 తెలియును. కానున తమగ్రంథమున వారు ఆపాతను చక్కా
 చిత్రించిరి. (7) చిత్రాంగి ఆత్మహత్యచేసికొనుట యుక్త
 తరము. ఆకాశవాణిని పిలిపింపకుండుట యుచితము. (8)
 చిత్రాంగి చేసిన నేరము చిత్రాంగి దాసిచేతను, ఊరువారి
 మాటలచేతను విదూషకుని మాటలవలనను, చిత్రాంగి ప్రవాసి
 పంపించిన యుత్తరమును, రాజుభయందు బయటపెట్టుట
 వలనను, కల్పన స్తోఘ్నముగా నున్నది. ప్రాచీచ కావ్యము
 లన్నింటియందును దాసుగారి సారంగధర నాటకము చాల
 విధముల మెన్నడైనదని సరసులు గ్రహింపన్నును. వారి
 భాషయు, గీతములును, అక్కడక్కడ నున్న పాటలును
 తెలుగుదనము ఉట్టిపడుచున్నది. దాసుగారి ఈ రచనము
 దిరిగి ప్రచురింపించిన ఈశ్వరరావుగారు అభివందనీయులు.
 ఈ గ్రంథము విశ్వకళాపరిషత్తులో ఉన్నత తరగతిలో

పార్శ్వమై వివిధ విమర్శలకు దారిచూఫుచూ పోగడ్
నందుటవలన ఇది తప్పక విమర్శక్కలైన విద్యార్థులందరు
చదువదగినది.

విశాఖపట్నము }
18-10-78 }

విద్యాన్ సోమయాజి

భూ. ఏం క

దాసభారతి ప్రచురణలలో ఇది 15 నది. 1921 న సంగీత వేదవ్యాస ప్రైనెనందు ఈ నాటకము ప్రప్రథముగా ముద్రింపబడి తదుపరి ప్రతులు దొరుకుచే అతికష్టమయినని. అయిదు ఆరు సంవత్సరముల క్రితం విజయవాడ సరస్వతీ బుక్ డిపోలో దాసుగారి రచనలకొర్కె అన్యేమించుచుండగా సారంగధర నాటకము ఒకే ఒక ప్రతి కంటబడినది. అది కొని, భద్రపరచి దానని పునర్వృద్ధించిన బాగుండునని తోచి, దాని ముద్రణ భారము వహించితిని. ఇది పట్టభద్రులకు పాత్య గ్రంథముగా ఆమోదించినట్టయిన చాల బాగుండునని పలువురుమిత్తులు అభిప్రాయపడిరి. త్వరలోనే అట్టియోగ్యత దాసుగారి నాటకరచనకు పట్టవచ్చునని జెస్తున్నాను.

నేను కోరిన వెంటనే, కాదనక వృద్ధాప్యము, ఇతర పని తొందరలు లెక్కసేయక 1978 లోనే అంటే ఒక యేడాది క్రితమే తమ అమూల్యమైన “ఉపోదాతము” ప్రవాసి నాకండచేసినందుకు శ్రీ గంటి జౌగిసోమయాజిగారికి నర్వదాకృతజ్ఞుడను. అటులనే సోమయాజిగారి ప్రమాఖ శిష్టుడైన Prof. S. V. Joga Rao గారిని కూడ వారి అభిప్రాయమును ప్రవాయమని కోరితిని. వారుగూడ దాసుగారిమాద ప్రపాఠ భక్తిప్రీపత్తులతో, కాదనక వారి పీతికనుకూడ అందచేసి ఈ చిన్న పుస్తకమునకు మరింత శోభను పెంపాందించిరి. ఆయనకుకూడ నా హృదయపూర్వక అభివందనములు.

— క్రిం ఈశ్వరరావు

1145

శ్రీ రష్ట

సారంగదర నాటకము

నాంది

తసవుంచెంచగఁ దల్లి యైధనము లందంజేయఁగం దండ్రియై
మనముందిదగ నొజ్జలై నుభములం వ్రాపింప నిలాలునై
కానసాగింపఁగఁ బుత్రుడై భయములం గోటంగ ధూపాలుఁడై
యనయం బీశ్వరుఁ దీసభాసదులఁ గల్యాణంబు లందిచ్చుతన్.

సూత్ర—(నాద్యంతమున తెఱప్రక్కచూచి) అమ్మాయా !

నటి—(ప్రవేశించి) అయ్యా ! సెలవేమి ?

సూత్ర—కంటివా ?

పగలు పలుతెఱగుల పనులందు దస్సిన
మనసు సేదదేర్చి మన్మదు నాట్య
శాల యనెడు మంచి చలివేంద్రఁ జేరు నీ
జనుల వింతచవులఁ దనుపవలయు.

కంటివా ; కాఖిదాసాది కవుల నాట
కములు నెల్లురు వినఁగ శక్యములు కావ
కానఁ బసినాటనుండియు వీనుల తెఱు
కవడు తీయనిమాట పల్గువలె నిపుడు.

ఇదియునుం గాక.

అద్దముఁబోలి యాజగము నందటికిం గనుపర్చు తప్పులం
దిద్దుచు మంచినేర్చుఁ గదుతీయని పాటలనించు వీనులన్

గొద్ది ధనంబులోన సమకూరెడు వంచిటు జూడవచ్చి రీ
పెద్ద లికెట్ నాటకము ఏరికి వేదుకసేయ జాలెదున్.

నటి— తమకింత యూలోచనమేల? వేడియొకరుచి క్రొత్త
యొకవింత యనుసామెత తామెఱుగనిదా?

సూత్ర— ఔనో నిప్పటికవులు చేసిన నాటకంబుల నొక
మంచిదాని నేనెంచునంతలో నీవెదియైనంశాది సభ్యులకు విం
దొనర్చుము. చూడు!

ఎండ యొక్కకొలఁది కొండయెక్కడానట్టు

లెండ దిగుకొలంది గొండ దిగిన

పోల్కుఁ గ్రష్ణములభముల జూపు వై శాఖ

దినముఁ గూర్చి పాట దెలుపవలయు.

నటి— చిత్తము

వసంత — చతుర్షగతి

సంతోసముగ వ—సంతము వచ్చేను—కంతునిటల పం—గనలన్ హెచ్చేను॥
చెలువుగమావిడి— చెట్లులుగాచెను— పొట్టంగ నెటెద— మెల్లు లప్పాచెను॥
తుమ్మెద లలరుల—దొమ్మెగనాదెను—సమ్ముదమును చిక్కంసంఘముపాదెను॥
అనిలుఁడు నీవన— లందునడఁగెను—త్తణములపగిది ని—ఉజనసాగెను॥

సూత్ర— ఓహళో! నీగానాధికార మారాజరాజనరేంద్రుని
మాటవలె సభను సద్గడగించెను.

(అని యిరువురు నిష్ట్రీమింతురు)

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ రస్త

పారంగధర నాటకము

ప్రవథమాంకము.

[రాజరాజనరేంద్రుని కొల్యుకూటము.]

(ప్రవేశము_రాజు, మంత్రి, కవి, విధాషకాది పరివాసముతో)

రాజు_నే డికొల్యుకూటముం జూడఁగ నదేమో క్రొత్త
యుల్లాసమగుచుండెను. మంత్రీ!

మంత్రి_— ప్రభువుల క్రౌణితులం జూచునపు దుల్లాసము
గలుగుట సహజమేకదా!

కవి_— ఆప్రశితుల కేలికసందర్శన మంభోజములకు సూర్య
ప్రపాశము.

రాజు_—మహానువి గాయకశిరోమణి! నమస్కారము.

కవి_—

ఆప్రశితులపాల దాక్షిణ్య పురులయ్యెద్ద
శోర్యముం గోవిద్యులచెంత సాత్యికతయు
నెనగు నేలినవారి కభీష్ట జయము
లిచ్ఛ్విగావుత నంతతమీక్ష్వరుండు.

రాజు—మంత్రీ! ఈయేడు మనరాజ్యమెట్లు ఫలించెను? కావు లెట్లున్నవారలు?

మం—సకలధర్మస్వరూపులయన తాము రాజ్యమెనర్వ నెవ్వాని కెప్పటికి నేయోపమైన నుండనేరదు. నవధాన్యములును సమృద్ధిగ ఫలించినవి. కొబ్బరి, మాని, పోక మొదలగు వృక్షజాతులు, ప్రత్తి, నీలి మొదలగు సస్యములు మెండుగఁ బండినవి. కాలోపయోగముగ వర్ష ములు గురియుటచే నేరోగంబులందగులక ప్రజాభివృద్ధియుం బశవృద్ధియునగుచున్న ని. కాపులందఱు నేలికకటాక్షంబున సుముఖులై వ్యవసాయముల నభివృద్ధియు సేచున్నారు.

రాజు— మాతపసెల్లపుడును మా రాజ్యము సమృద్ధి ఫలింపవలెననియును, మా ప్రజలెల్లరు హంయఁగ నుండవలెననియునుం గదా?

మం— చిత్తము. స్వదేశప్రజలయం దేలికకుఁగల ప్రేమలోకవిఖ్యతమే? యేలయన? ఏలినవారెన్నడుం బై రాజ్యంబులంజేరి ధనము వ్యయపర్చులేదు. ఇచటివారింగాదని విదేశీయులకు సామ్యకొల్లబెట్టలేదు. సంతతమేలిన వారిసమక్షమందుగల మాబోటి ముఖ్యసేవకులందుఁ దమకుఁ గట్టాక్షముండుట వింతకాదుగాని, కాపులు మొదలుకొని యా రాజ్యమునందలియెల్ల యతర ప్రజలనుఁ బేర్చేర తాము దెలిసికొని కాపాదుచుంట యత్యద్భుతముగ నన్నదేశస్థలుగూడఁ జెప్పుకొనుచున్నారు.

రాజు... సంతోషము. (కవిద్యసచాచి) కవికులమణి!

మన విద్యావారశాల లెట్టున్నవి ?

కవి—

కనిపెట్టినారు నూతన దేశములను న
త్తత్తంబులం గోక శాస్త్రవిదులు,
కనిపెట్టినారు నూతన మూలికాలోహ
చయగుణముల వైద్య శాస్త్రవిదులు,
కనిపెట్టినారు నూతన యంత్రసామగ్రి
జనహితంబుగ శిల్ప శాస్త్రవిదులు,
కనిపెట్టినారు నూతన భాష్యముల వేద
సమితికెల్ల ను శబ్ద శాస్త్రవిదులు,
శాస్త్రముల నన్యదేశ భాషలఱిరాణ
ములను దెనిగించుచుండి, కషులును వింత
కావ్యములు, జరితల, గ్రోత్తకథల, నాట
కముల, నగణితముగు గల్పనములజేసి.

రాజు_ ఓహో! జూపకమును వచ్చినది. చిరంజీవి సారంగ
ధరుడు సంగీతమందేగాక కవిత్వమునందుగూడనెక్కుడు
ప్రజ్ఞకలవాడని తెలియవచ్చేను.

కవి—

సహజ సంగీత సాహిత్యసంపదయును
వైర్య గాంభీర్య విక్రమోదార్యములును
చక్కుదనము స్వతంత్ర రాజ్యంబునోర్పు,
ఉరగు రాజేంది? సారంగధరుడు దక్కు.

రాజు_ తొల్లి సంతానములేక చింతలంబాంది యొంతయో

తపంబుసలిపి తుదకుఁబరమేశ్వరుకరుణచే నేనిబౌఖలకునిఁ గాఁ
చుటు మిాకెల్లరకుఁ దెల్లిమేకదా !

మం—మహాప్రభూ ! అదినిజము. ఇంతేగాక, చిరంజీవి
సారంగధరునకును, నాచిడ్డఁడగుసుబుద్దికిని మిగులస్యై హము X
లుగుటచే, యువరాజసుగుణములను నాపుత్రునిముఖంబునఁబ్ర
తిదినము వీనులవిందుగ విసుచుదును. మఱియు, సత్యవచోని
ధులని బ్రసిద్దిగన్న ధర్మరాజుగారుఁగూడ ‘నశ్చతామహతః’
అని కార్యార్థియై యసత్యసూచనజేసి ‘సుంజరః’ అని సర్వకొ
నిరిగాని, యాశ్వరవరజనితుఁడగు సారంగధరుఁ ణోకప్యాదునుఁ
గల్లవలికినట్లు వినలేదు.

రాజు— ఎవడురా ! యక్కడ !

ద్వారపాలకుఁడు — (ప్రవేశించి) మహాప్రభూ ?

రాజు—ఓర్! చిరంజీవి సారంగధరుని, సుబుద్దిని వేగము
గాఁ దోడుకొనిరమ్ము.

ద్వార—చిత్తము (అని నిష్టా)మించునో.)

రాజు— మహాకవిగాయి ఇంపుస్తా! లాకూసహజసంగీత
కవితావిశారదులగుబవనఁనఁగదా నెచ్చెలికాంప్రదగు నాబాలు
ర కీవిద్యలందంతగాఁబ్రావిణ్యమువుదిరెను. చిరకాలమునుండి
నాకొక సందియమున్నది. సంస్క-ఏంతాద్రములం గూలంకష
ముగఁ దెలిసినతామెట్లు చెప్పెననో? నూర్జనాబున నేభాష
యెక్కుడు ?

కవి— దేవా! ఇదియైక సందియమ్మా?

మొలక్కులేతచనచుఁ చెప్పించు,

మొగ్గ సోగదనము, పువ్వ తావి,
తేనె తీయదనము, తెనుగునకే కాని
పరుష సంస్కారతాళ్లు భాషకేది ?

రాజు— ఔను! తెనుగునకు శ్రీలాలిత్యము, సంస్కారత
మునకు పురుసగభీనతయ సహజములు.

(సాధంగధదుడు, సుబుద్దియు, ప్రవేశింతురు.)

సారం— ఏలినవారికి నమస్కారము

రాజు— చిరంజీవ.

సుబు— ఏలినవారికి నమస్కారము

రాజు— చిరంజీవ.

సారం— గురుశిరమణీ ! అభీవాదనము

కవి— చిరంజీవ.

సుబు— గురోశిరోమణీ ! నమస్కారము.

కవి— చిరంజీవ.

రాజు— కృష్ణండుడు.

(సారం_సుబు_చిత్తము. అని యట్లుచేయుదురు).

గిలిగింత— చిత్తము, అట్లు, అప్పచ్చి, గారె, బూరె లెండు.
దగ్గరగూర్చుండవలెను. రాజుగారిజౌద్ద నందటీకన్న మొదటి
మన్నన నాది, నాకుక్కపిల్లదీ?

కవి—

ఔను, గిలిగింత : లక్షల నందుకొనియుఁ

దప్పి ధీఱని మాకన్న దొప్పెదంత

కూటితో దుషిపొందు ని కుక్కపిల్ల
కును, పుతీయు నీకఁ, మొదటి పున్నెనలు తగవే?

రాజు— బాగుగ సెలవిచ్చితిరి. (సారంగధర, సుబుద్దులను
చూచి) మింపాటవిని చిరకాలమునది. మింపెనిమిదేండ్ల
బుడతల్లే యున్నశ్శుడు వింటిని. ఇప్పడెంత యభివృద్ధినొంది
యుందునో? కవగూడి హాయి నొనర్చుడు.

గిలి— లెండు. మింపాట నాకుక్కపిల్లయాట.

సారం— సుబు—

శంకరాభరణము—ఏకతాళము

ప॥ ఏలినవారి పాలనమున — నెల్ల జనులు మనుచండిరి సుఖమున।

అ॥ కాలయోగ్యమయి వానలుగురీయును—గౌరమజాతర కనులపండువై ॥ఏ॥

८. బిచ్చగాంద్రు మటిచీదలులేరు—పచ్చెపుతన మగపడ దెచ్చోట।

పచ్చికబయలుల వశువులు నిందెను — హెచ్చుగవృక్షము లెల్లయు
బిందెను ॥ఏలి॥

కని—

చిన్నవాంద్రారః మీపాట వెన్నముద్ద
లేసినటులు, జూవ్యల నెగచినటు,
నన్న, చెంబేలి, జాజులు జలినిటు
చిన్నపూర్చేనె పయిఱంయి జిందినటు

గిలి— నాకుక్కపిల్లయాడి యలసినది.

సారం— ఎత్తుకొనుము.

గిలి— ధర్మర్మార్జుగారంతటివారే స్వర్గమునకుఁబోవునపుడు
సయితము కుక్కం దలనెకించుకొనగా నేనెత్తుకున్న తప్ప?

2)

పృథమాంకము

३

కనిశ్వరుడుగాయా! పాక్షికము కేసెనదా? నాకు ప్రశ్నలు రూ
మఁగూడ వర్ణించశా?

కవి—

కుక్కపీలరో నీయాట చక్కదనుషు
వెగం చెంబుడి బంతి దొగుపునుటు
తెల్పు సన్నముపై సింహ పదమును
పుట్టి లోయదు యెలుక ప్రశ్నించినటుటు.

గ్రామ— ఓయ్యా! ప్రశ్ని కువిత్తునునం కాచిథార రౌటుం
ఫునో మూడును గుసు. పెద్దియోన నొక గంగ బుట్టించి పుంతి
సేయమనుడు.

కవి—

కవిత యైట్లుల రావలే గఱు దన్న

సుబు—

సాగి కమ్మెచ్చునన్ వచ్చ తీగెబోలి

సారం—

సాలెపురుగు కడుపులోని నూలు ఏలి

గిలి— నేనుం బూర్చి సేయదునా?

రాజు— కానిముగ్గు.

గిలి— కొట్టరుకదా?

రాజు— భయములేదు.

పరినెనుహుహుహు కూహుహుహుహు చుహుహుహు.

రాజు— కవిత్వమునుఁ క్రొడ మఁచుగదా?

ద్వార - (ప్రవేశించి) సుహార్షప్రభూ! కే.లిన్ రారి ఎండ
ర్యాసమానశుం జెంచువాంద్రు సచ్చియా న్నారు.

రాజు—రమ్మను.

ద్వార—చిత్తవు సుహార్షప్రభూ. (నిస్తుంపించాను).

సంత్రీ—వలినవాగిని నేఱ్చుకో కొన్నిసచ్చిగి కూబోలు?

రాజు—చూ ఈ గూడ స్థో వోచెను. నేఱ్చుకో చిక్కకాఁ
మైను. నగర సృతిసుఖమాలన్నాను వనగిరిగపాజమాలు రంగు
ములు గదా!

క్రమి—

ఎండను భోరనీక యెదిగి బ్లాష్టుచుగ
వల్లకొన్నటి వెద్దు పొదలు
కొండలింపోలియు బెండుల్లే తేలి చు
డుగుల నీఁడాడు నేనుగు కడుపులు

రాజు—(సారంగధర సుహార్షప్రభూలనిచూచి) తక్కున చరణ
ములను విచారించుటుం బూర్చి సేయాడు.

సుబు—

మేసులుబ్బుగ నెఱప్రొంగి రావగుచెటు
కుం జూటుకొన్నటి పెంణిలువయ

సారం—

తోదనె ఇందరాల్ దూర్మించుకొనుచుగ
ట్లు దిగువకుం గ్రుళైదు సెలయేశు

క్రమి—

గలుగు కాఱిదఫులలోను. గాపురంబు

బఱకుచుఁ టులుల లేగలఁ బగిద్దినిండ్ల
గట్టివైచుఁ గలనైశుఁ గలవలుకఁ
డోని తొఱుకుఁ వోడుశుఁ బున్నెపుట్టు.

సంతృప్తినుకోప్రభు ! అరుగో ! ప్లాస్ గ్రోస్యరీ నూడు
కోసుచు గుర్తుపై పురుషులు సిటుఫ్లెట్టుప్రైజ్ కుచుఁట్లుడు నెది
యో పోచునుఁ దుఁ ఛుచువాంగ్రెస్టిప్పా వచుఁచున్నారు.
(చెంచు యుఁ కు కూడ్చెంచుగు సింగితో ప్రచేంచును).

జేహాగ్ - త్రిశ్రాగతి.

త॥ రోసుజూడు గురి పుంగి - రోసులు దోలంగి ;
అ॥ గంపారుక చేసార్పాంగి - కనులపంపుష్టి చెలంగి॥ రో॥
ఉ. పున్నచుచ్చందురునిమాడ్చ్చు - బోలు నితని మోము ;
కున్నలండు రాసుచించు - కదింది ఉగజెట్టియేవు॥ దో॥
రూజు - సిర్రసు క్రిచిన్నది చిన్నది యుసినట్లు కౌన్సించు
చున్నది. యూబచాలీంచుఁ డలసట కీర్తుకోనుఁడు.

కేవి

చీర సింగారము న్యోంత సిగ్గు రోర
మాపు లొయ్యారపునదలు సోయగంపు
మాటలున్ రాటివాసంపు గోటులేక
పుట్టుచక్కుఁడుమే చెంచు బోండ్ల కలరె.

చెంచును - మక్కులెడి లీట్టువిసుమిఁ : సూసాలిటి
కేలుహా! సీ యుగుగుఁ ప్రమోక్కెంక, నోరింపు, కుఁ కీరించే
కాపాడుమా యప్పు ! సీ పీట్టును : సుచుఁడై.

రాజు—నీరు, నీ బిడ్డలు, నీ చుటుములు హోఁ. గఁణన్నారాఁ
మిఁ. యదవులు: కాగుగఁ బండినవా? నుతేమి నింతలు?

చెంచునా—సామి! అడవు లీయోఁ డస్ట్రిక్టరులుం గాజీ
నవి. నీ బిడ్డలుఁగా హోఁగనున్నారు. పండి వె. కైన లాడ
పుచ్చుకొండు. మా వేల్పా! ఈయోటివింతలు లీష్ట్డ్రస్టరు మనసు
చేసికొనెనను. కాసగున్నలు, గౌరబోతులు, దుప్పులు,
పులులు, పందులు: క్రొన్ని చెల్లాగి మాహంలుఁబడి
చెఱచుచున్నాఁ. వేట్టాడరండు: మాటే లికా!

రాజు — సంతోషము: మాకోర్కె చూపును ఇప్పుకు
వేటకు వచ్చేదను.

చెంచునా—లీష్ట్డ్రస్టరు, క్రొమోకెర్డను సామి! ఇంద్రీపుల్లు.
రాజు — మంచిది.

సింగి — నీ బిడ్డను సైలవిమ్ము. సామి!

రాజు — చెంచెతా! నీకేమి కానలయనో కార్డుకొనాము.

సింగి — మా యప్పు! మా వేలుపా! నాతోకిగాను వీడు
చ్చల్లగనుండ దీవించు సామి!

రాజు — మంచిది.

(చెంచువాండు నిష్టుమించుకు).

రాజు — మహాకాంగి గాయకశిలోన్నా! మాచిలినా? ఇసక్క
మొంత క్రైప్సంతుష్టియో? నూ చెంచెత లోడు భాగు
పుంచుకునుఁ ఇనభు క్రైప్సు తేమమై యుఁ?

మంత్రి— కోర్కెడినార్థి సెనగలైన సేలిసవారు కోదుకొన్న
నినచో నించుచుండుగా సేలిసగలైండునే మండిశగు.

కీ —

ఏమి భృత్యత సంతుష్టి యొంతనయము
నమ్మకం డెంత పాధువినయము నెంత
దోషాశుభేగని లయిల్లాతులను జూచి
బూటకపు ఘగర్చుల్లు సిగు ప్రోందవచ్చు.

మంత్రి— బ్రం గిలిగం కాన్న సుం యాం రా? ఎందూ ఉటు కండుఫూ
ఖాదుకొనెదను?

గిలి— ప్రథమాప్రపంచివారు సంస్కారం, సేషణాంచియ నాశలి
సుఱచియా గడుగా నిప్పుగా కొప్పును కెంచి దుంపాలినచ్చినది?
రాజు— బాగుగా బ్రావుకు తున్నాఁ దెచ్చు క్రైస్తి. కృష్ణ డెంతవేళ?

కీ —

పేసుప్రోదు సుటనడె పుష్టి నిల్చుచే యొంద నిప్పుగా
శైస్తు, హేవినిద కాఁ జిప్పుటు ప్రగ్గి యుంగు చెంతుకున్న
ఛాపెట్టాఁ, తెటుల్లు దంగి దగుటి సిఱులెదనీ
గూపెట్టాఁ, తెంఁ, కూపెట్టాఁ గో కూచుటాఁ, కేకెపెట్టాఁ.

గిలి — నా పద్మము వినరా?

రాజు— కానీ.

గిలి— కానీ యన్న నివినఱు సెనగలైన కొని మెక్క
కుండునా? కూడుఁడు.

పొట్ల వెన్నందినది చ్ఛలిబువ్వు యరిగె
నోరు బాలింపుపసివటి యూరుచుండి
కేపులు క్రూరు చెక్కండి నెడలఁటోడె
అండ కేపులు దినచే కేపులేసేండి?

చౌఱు కుట్టి! వేఱుకై ప్రశంసావు ప్రశంసను ములఁజీ
యుసు, తండ్రి ను భాష్యాన్ని గ్రియున కృషువము.

(అంధాంచ విషణ్విమింతురు.)

ప్రశంసన లిను.

కుట్ట ప్రశంసన.

శ్రీరస్త

సారంగదర వౌణికులు

శ్రీ కృష్ణ రావు

ఉమాన్మిసవనాయిల్లాల సేవులు

(ప్రచోషణ : సారంగదర బాధ్యత గ్రంథం)

సారం — నేన్నమా!

అప్పగులన్న మొహులండు గెంపలను చుండఁ
దెల్లపురివిచ్చి యందియల్ ఫులనంగ
షైదను ఛైకెత్తు యంపుగ నదచుచుండే
పాదరాయంచ పాపుర పుదిగొచూడు.

సును — అయ్యా! చిల్లుచుక్కిటార్సి లాగోనును నవ్వెన్న
మగపానుగమ మంచిమా టెక్కిఁ ఇన తసరిట్లు జెట్టుఁఁదుఁ దన
తెక్కుఁం జొనుపుచు దానినోట్టిక్కి గింజ లేషీముఁదించుచుఁ జిం
దుల్చైద్రొక్కు చెట్లువేదుకు చేయచున్నాన్?

గిల్లి— మాది చుఁడి, విలాది తుండుఁడి, నాది యందున కేం
దునకు నడిమిదానివతే గస్సుగుఁతుస్సుడి. క్షుణ్ణుఁఁఁఁఁరు, పుంజు
గవగుఁడదు.

సారం — నీడే సర్ది నప్పుఁ కులిఁగకు కులిఁగకు! యఁడే
చ్చుగు నన్న తానుఁం జరింపఁఁఁఁఁ. క్షీలు లప్పుఁజుఁఁ సీగుఁ

నొందనక్కాఱ లేదు. రాగవాళ్ళకి స్తోత్రమీమాః శూ గుహన్నానస్తోత్రము
లేదు.

రి - ఏప్పుడము వంటిది నాచ్రణుకు. ప్రాటలో బిటును.
మృగములలో మృగమును.

సారం - ప్రస్తుతి. తెల్పునూ | నుసకోడు దీంకీపానుర
మెగిరించి వేడుకమాత్రమూ ?

సుబు - చిత్తము గ్రాణి, క్రోత్తపెంపుడు పిట్ల పైకి భాజి
పోనునేమో ?

రిలి - దాయిఁ రైలు కొండలక్కునే న రాకుఁగుఁచో గుణీ కొండ
యొద్దకు రాదు కాఁబోలు సుండి ?

సారం - పారుగధనుఁ శుగాలు సుభుజికుమాత్రి క్రోత్త
సేరదు. నేస్తము ! దీని వగుర్కు జెడ మూడుకుఁ.

గాలికెదురుగుఁ జనగ రెక్కులు విడలుచు
గాలితోడనె పోవగుఁ గదలకుండు
ఏటికెగువ దిగువలందు నీఁదునట్లు
పారుచున్నది నాముద్దుపావురంబు.

సుబు - అదిగో? నా పాశుక ముఖ్యటికి తనుపాశురుఁ గరిఁ
జేరినది. కెండుఁ నాక గానిషంలు నోటికి చ్ఛక్కాకార్చుఁగుఁ
దిరుగుచున్నవి.

గిలి - నా పాశురుఁ వాకలే లాంచికుండు కాఁబోలు
వెంత యొగుర్కు చెడ వగుర్కఁ ఎంజం సేజీకో? తినుచున్నవి.

సుబు-అదీ! నాపానురము మొగ్గలువైచు చిట్టకు దిగివచ్చు చున్నది.

సారం - ఓయా! అదేమోకాని నా పానురమున కింతను దిగుటకు మనసుపుట్టక ఏన్నందుచు నరుంగుతిష్ఠలె నగపడి యగ పడశన్నది. ఎప్పటికి వచ్చునోకథా? నీ కాగపడుచు న్నదా?

సుబు - ఈ పాపపుభూమం జేరన్నా^{స్తోత్రము} బ్రహ్మంబున క్రుగు చున్నట్లు తోచెడును.

గిలి - నాపానురము సరి. దీనికి స్వర్గనరకములు రెండును నక్కాడలేదు. హాయిగ మెక్కు-చున్నది.

సుబు - సోమరిపోతున కింతకన్న పనియేమి?

సారం - నేన్నమా! ఇదిగో! సీసిట్ట ప్రీంటకిఁ జేరనచ్చినది. ఆహా! నాపానుర మెప్పటికి వచ్చునో? నారేమియాం దోచు న్నది. ఎంతచూచిన నగపడదు? గాలి దాని సెట్లువై ప్రునకు గ్రోసో? గాక యేదైన నోక పాడుగడ్డ దానిలి పెంబాడిం చెనో? అయ్యా! నాముద్దుల పారువమా

సుబు - అయ్యా! చింతించెద దేఱా? విషువునున్నో క్రూమున్నో దిగివచ్చును.

గిలి - అగపడకపోవలె? రాకపోవలె? దేఱా! ఆవి రాని యైడుల నీకొక ముఖిమంత మిండుకుట్టుగను.

సుబు - అదిరాన్న నీకేమి ఉభమా?

గిలి - ఏమిలాభమా? దాని బంగరుగూపీకి నిర్భయముగ

నాపాతుర ఖంధికారమః నొండపచ్చగుహలో మించి య గోర్మి
పని క్రిందివాడు కోరఁడో ?

సారం — ఈ గిలిగింతా! నీ నవ్వుగున్నటకాని నాపాతురమః పైన నాకెంత యాశగస స్వరో సించ దెలియానా? నానిపై నేప్రభాణముం గూడఁపెట్టెనుసా. (ముబుద్దిపై పుష్టాచి) నేస్తమా! నేమి? ఎంజాడ్యైనం బూడుటదా?

తలను వ్రేళ్నవథుమఁ దనరఁ వ్రిష్టము రాదు

చేతిలోన వెల్లచిఱు రుమాలు

పగిది నుండు వెపుడు పాపురంపా నమ్మి

నెడయ నీటు తెక్కు లెట్లులూడె

చలిదియైనఁ గుడువఁ దొలుత నీ జాపోట

మిడక నిదురన్నెన నీవు కనులఁ

గటుచుందు నిట్టి జటుదారునిఁ టాసి

పాఱిపోవఁ దగునె పాపురంబ.

ఏమిసేయ దును? దారిలో సాపుస్తు కోల్పువోన వాని
తెఱంగున రిత్తుచేతుల నింటి కెళ్లేగుడును?

గిలి — మా చిన్నప్రథమవా! కెల్లుపుడు నాకచేత
పుస్తకము వేరొకచేత జారువుని: నుండుచు వచ్చేను.
ఇప్పుడు పాతురము క్షుణ్ణు (ప్రీ. వలె పాఱిపోయేను. ఇకఁ
మింద నీవిచారముచేఁ బ్రీథాపునాదు పుస్తకముంగూడు
బ్లూపు వారు సేంనిచ్చినట్లు రిత్తుచేతులతోఁ జుల్ముబడి యాట
విదుషిచ్చిన బడిపెట్టువలె హోయఁ రిరుగుచుందురు.

సారం - ఓకి! శనివార సిహిప్రాద పోత్తె తిని? నోరుమూని
తొనుము. (సుబుద్దుని చూచి) నేన్నమం! నలుడ్లల్లు పరికించు
చున్నావా? యెండైన నగపడలేదా?

సుబు - అయ్యా! చిత్తగించుడు. (ప్రేలిటోస్ బూప్పుచు)
మాపాపుర మావై పునకు జుక్కివలె దిగుచున్నది.

సారం - (చూచి చున్నట్లు చఱచుచు) హార్షి! ఛోనంసు?
నేన్నమం! నాపాపురను నాకుగపరచినందులకు గోరుకొను
మెద్దియైన నీచ్చెడను?

సుబు - ఏలినవారి కట్టాక్కుమండినఁ జాలును. నాకేకోరిక
యును లేదు.

గిలి - ఏళ్ళకొండం తిగుపతిఎంఁస్న కొఁడ్లాడిరాగిచెంబు
మీఁదుకట్టినాను. మాకుపు చెల్లించవలయఁ జండి.

సారం - నేన్నను! అది యోక్కడ దిగుచున్నదో సీప్పెట్లు
వలెను సుమా!

సుబు - (ఆసనువంక చూచి) అన్నా! మీఁ పినతల్లి
చిత్రాంగిదేవిగారి మేషపై కొఱగుచున్నది.

గిలి - చేతగల్కూడఁ నొఱతఁఁసైనట్టు.

సారం - నేన్నమం! దూ పాపురమునఁ దిస్కొనివచ్చుట కీ
నశుంసకలింగమునుఁ బంపింతమా?

సుబు - చిత్తము.

సారం - ఏట్లీ!

గిలి - తాము చదుకొన్న వారుకదా? ఓకీ! యేలింగము?

సుబు - ఓకీ కాకోసీ యనవలెనా యేమి?

గిలి - ఇంజిటీస్‌తే? ఇదేనా మారు చదివిన వార్డుకరణము? ఓకీ దొసుఁను మధ్యగా నన్నుఁ బిలిచినందప్పు నేఁ బలుకసే పలుకను.

సారం - ఇఁక నన్నులు చాలించి మా పినతల్లి —

గిలి - మా పినతల్లి.

సారం - (కోపముతో) నా కులుక వచ్చుచున్నది సుమా? భద్రము అజ్ఞైడునుఁ దెజ్ఞైడుని ఈన్నగానక వనరఁబోకు. నీను తత్త్వ టామేగి నా నమస్కారములు మనవిచేసి తనుకొడుకు సారంగధరుని పాశురము తమమేడచెంత వార్చిలినది. దానిం బట్టించి దయచేసి ఉంపించనలెనని నా మనవిచేస్తే పాశురమును ద్వారగాఁ నీసికొనిరమ్మా. పొమ్మా. మే మాప్రాపంతముననే నీకొఱ కెదురు చూచుచుండుము.

(అని మువ్వురు నిప్పుమింతురు).

[ఫ్లాము : చిత్రాంగిమేడలో నొక్కప్రదేశము].

(అంటెంత పాడుచుండును).

చిత్రా - (ప్రవేశించి) లేవనక్కుఱ లేదు కూర్చుండుము. ఏదేవీ? అంటొలో. ఎంత చక్కనిపాట పాడుచున్నావు? మఱి యొకసారి పాడుము.

శింటి - సాచాను భాగుగలేనని కాఁబోలు నమ్మగారు హాస్ట్రోముచేయ చున్నాదు? నేన్నుఁకొన్నది కాదుకదా!

చిత్రా - వలపు, పాటయాను వానియంతట నవియే కలుగ వలెనుగాని లోరులు మస్సిన సేపాటి వచ్చున్నా? బలిమిపెట్టి సేర్పినపాటు, బలిమిపెట్టి చేసిన పెండ్లి వలె దిన్నపడ సేరదు. కానీ యేదీ? సీహిప్పుడు పాడుచున్న పాట? వినుట కెంతో ముచ్చుటగా నున్నది.

అంటి—చిత్రము.

భై రవి—అటదాపు.

ఎ. ఈదు కుదిరిన వన్నె—కాడు దొరుకున్నా॥

శేడెజవ్వన మేచికే—ముమ్ముచుకే॥

అ. వాడి వయసుదీరఁ—గూడలేనిముది ।

వాడు మగండైన—నాడు దెట్లు సయిచు   ॥ఈదు॥

ఇంతవఱకే నాకువచ్చు నీమఃక్క సేనక్కుడనో వింటిని.

ఒక గడియక్కింకాను సేనక్కుడను వచ్చుచుండగాఁ గోట మంగలఁ శాడువములు నెగరించుచున్న కాక నవమన్నధునిం జూచినాను గస్కినిపుడు నాకిది జూపకమునకు వచ్చినది.

చిత్రా - ఎవరా నవమన్నధుఁడు ?

అంటి - మఱియేవరు ? మిానవతి బిడ్డఁడు.

చిత్రా - ఏదేది? ఇంద్రాఁక నీచేతిక్కా య త్రిర మిచ్చి దాఁచుమన్నానుగదా ? ఏమిచేసితివి ?

అంటి - ఇదిగో ! నాచీరకొంగున ముడివై డిచితిని.

చిత్రా - అంటింతా! సీను నాకుఁబాణము వంటిదాసను నుమ్మి! నామనను నీతో చెప్పెదను. అందరానిపండ్ల తాశ మొందుకు — పోనీ! యోందుకు ?

అంటి - ఏలిచనారి మాట నౌక్రాణములోఁ దాఁచెక్కొందును తమకీ సందియమేల ? సెలవిండమ్మా ?

చిత్రా - ఏడ పూర్వముక్కెన్నుఁ బాపుము ద్వాఁ ? అస్వతం త్రశు బ్రతుంగ ? ఇనములోఁ సెఱ పైకిన వాటము కాదు గదా ? ఆతడు - పోనమ్ముండు కీయరణ్ణ రోదనము ?

అంటి - నుసలో ఖనము చెప్పుకొనుటు కింత జంకా ? పెద్ద ప్రభుశ్రగారు వేటును వెళ్ళునపుడు మీాతోఁ జెప్పు లేదా ? వారు విరామముంబట్టి సంచరించలేదా ? తమకెందు కీవిచారము ?

చిత్రా - వారు వేటును వెడలినారా యేమి ?

అంటి - చిత్రము.

చిత్రా - (ఇర్కుతము) ఎంతమంచి సమయమః. (ప్రకాశముగా) అంటించా ! నేనాఁడన్ను మెందుకే త్రుతించిని? నాకన్న నోకూలివైపు సేఱు. నౌక్రాణు కీమండరములోని చిలుక నంటిది కదా !

అంటి - పాగుఁడ్లు ఉండేసరు? పెద్ద ప్రభువారేమైన నన్నారాయేమి ?

చిత్రా - పిపిా ను తెకటిచారినే యున్నాతు ? పెద్దమాట కేమిఁ చెన్నుచుండుక్కున్నా ? అంటించా . ఇఁ మగఁడు పదుచువాఁడో ? నడికాలపువాఁడో ?

అంటి - ఉఁడ్లు ? నాఁడ్లు కేసురు కాననిచేయదును ? మొట్టమొదటునో చేర్కాని షగుచు సుగుండే మాఁచలు మాఁటు

వ్యుతీయాంకము

లూడి తుగ్గు సలువడేండ్రవగ్గి దబ్బుక్కొట్టాల్ని నేను
ప్రముఖు పిల్లవలె గటుబెట్టిరి.

చిత్రా - ఇద్దఱ మోక్కలోకే నోచెంటాడు.. పాశురముల
సవ రెగిరించుచున్నారని చెప్పినావు?

అంటి - (తనలో) ఈమె రహస్యింతనేపుటికి బంచుపడినది.
నా చేతి కీమె యాచిన డా. త్రుర నూతనిని రంధ్రానికి
కాబోలా? ఈ నంగతి నాతోఁ జెప్పుకు జంకినది. సేనిందు
కుఁ దగినట్టే నడిచినట్టుడు గొప్పులాళ్ళనూకును. (ప్రకాశ
ముగా) అమ్మా! మీ సవతికొడువు.

చిత్రా - (తనలో) పెంచ్చోక్కు లు (ప్రకాశము) ఏమాన్నాపు?

అంటి - మన సారంగథర ప్రఖ్యువువారు.

చిత్రా - అంటించా నాయించులు పుట్టుకొనుచున్నారె.
ఇఁక దాఁచలేసుస్తినునులో సంచుక్కాలు మారు ఏకాంతము.

అంటి - (తనలో) పాపస్తుఱావిగుంపారు గోడనుజూచిత
నయితము బెదరెదరు. (ప్రకాశముగా) సెలవిండమ్మా, నా
చెంద్ర మిరాకు దాఁపజీఁ చూ? నునలోపును కేకాంతముండున్నారె

చిత్రా - ఆ చిన్న వాసి చిత్రతముం జూచినప్పుడే నాయించులు
రులునుచున్నారి. ఆతనిని క్షుయముగుఁ జూచినయేడు నే
పుగునోర్కె మొదట నేనతనికే పూర్కుడుఁ స్తిని జుమా? దేవు
ఁఁడ్రుడైనచో నిటివిరుగ్గముబన చేయ నా? పుత్రి కొఁచ్చోట
మన్నన మఱ్ఱుక చోటనయ్యె నాపని. ఎంచుకీ వెట్టియూఁలు

నావంటిదానికి జక్కుఁడన మొందుకు? జవ్వనమొందుకు? బూడి దలోఁ బోసిన పన్నిరు. మాటవాసి కంటిని జమా? అంటింతా మతెందుకుఁగాదు.

దావారిక - (ప్రవేశించి) ఏలినవారి సుభద్రునమునకు సారంగధర ప్రభువువారి ఎంద్దనుండి గిలిగింత వచ్చి యున్నాడు.

చిత్రా - ఏమేమి? సారంగధరుడు-సారంగధరుడు సారంగధరుడు.

అంటి - తన నముథుమఃనకు సారంగధర ప్రభువువారు గిలిగింతను బంపినారఁట్టి?

చిత్రా - రమ్మను.

దావా - చిత్తము. (నిష్ట్రు-మించును).

చిత్రా - (తనలో) తానే రాఁగూడదా? కస్సులారఁ జూచు కొననా? (ప్రకాశము) అంటింతా! సారంగధరుడే యందు వచ్చునట్లు పాయ మాలోచించే గలవా? ఆయనఁగూడ వేఁటుకుఁ జనిరి. ఎంత మంచిసమయము? నాకంత యదృషుము పట్టునా? పోనీ, నీ జేతికిచ్చిన యత్తరమఃఁ జూపించి వానినింట్లు దోష్టుకొని రాఁగలవా?

అంటి - అమ్మా! యత్తరమొందుకు? లిఖిత మెన్నుటికిని గూడదఁట. మూరు తోందరపడవద్దు. నేను మందుగా గిలిగింతతో మాట్లాడి చిన్నప్రభువునా రింజువచ్చునటులఁ జేసె వను. నానేఱ్న తామెరుగరా? (నిష్ట్రు-మించుడః.)

చిత్రా - (తనలో) అంచింత నెరజాణాయే. ఏదైన నొక్క పన్నగడ పన్న నాప్రాణధనకు నిక్కటికిఁ దెచ్చను. ఎంత చక్కనివాఁడు! చందురునికైన మచ్చకలదు. దేవుఁ డీలాగు ప్రాసెనుగూని నేఁగోరుకొన్న నుగఁడు వాఁడేకదా? ఇంతను దేవుఁడు రక్కించి యాయనగూడ నూరులేకుంట గోపు లాభమే? పిటకైనసం కెలిఁచ్చనీఁ గూడను. వాఁడు వచ్చిన తోడనే కొదుకు మిష్టైఁ గౌగిలించు కొనెనను. నిష్ట దాఖున వెన్న యొట్లు ఉరుగ ఖండను? వాఁడును గ్రోత్త జవ్వనము కుఁవాఁడు, నా నంటి పూగసరి కోఁగిటుఁ బడ్డప్పు డెబ్బాఁగఁగలదు? వలపునకు వానియేమి? బలిషుటైన మరులు కొల్పులేకపోదునా? ఓర్కుకొనుము హృదయమరా! నా వీనిత కాలములో సేఁడే సీరుఁ బంకుగ. పాపమో గీపమో లాంక్రె దీర్ఘకొనని బ్రతును నుఁఁఁఁఁ బ్రతును? నునసున్న నాఁడే మగఁడు. వాడు వచ్చునంతలో పూగసుగ సలంకిరించుకొన దను? వానితో నాకుఁ బొడ్డి మాటలు జరిగినప్పుడే వానికిఁ గూడ నాపైని నునసున్నట్లు తెల్లమయ్యైను. హఁ సారంగ ధరా! అలమేలునుంగ దేవతా! నాకోఁడ్రె దీర్ఘినయేడల నీ గోపురమునకు బుగరుట్టు తాపించెనను. (అని నిష్టి మించును.)

శులము — చిత్రాంగిమేడ గుమ్మను.

గిలిగింత ప్రవేశించును.

గిలి - (తనలో) దేవిచిత్రాంగి కడుచ్చెక్కది. పెద్దప్రభువుచే

నేనిక్కడికిఁ బంపబడినశ్రీడ్రై గంపెదు హాస్యమూలాన్నాదు
చుండుచు. చెలిక్కెల నాపైససికొల్పి నాతోడవు లూడిక్కించి
నశ్రీచుండును. ఆమె కేమగవాడును జాలఁడు. నేనసునకు
రానిమనువెట్టెనబోక్ విధిఁడు. ఇంక నాప్రభతుకోమేరేవెదు
నున్న చ్ఛులవంటిది. అందఱాను హాస్యపుక్తులు నాపై
మారుచుందురు. కాని నన్నెక్కునక్కుమాలాదుట, దూలగుండి
నంటుఁ, కందులీగ పూటురేఁచుఁ, క్త్తినాకుఁ, సోరేగాని
యైంత వానినైన కొలువు లొంగుదీయమగదా? ఒరుఱచి త్తము
ఏనిపెటువలే, బడుఁచుఁ ఇడవలె, కాన్నిడు రైణవనలె.
ఈ జూనెదు పొట్టకే దా ఎంతఃకూర్చు. అదిగో! యఁ
టీంత వచ్చుచున్నచి. ఇని రాలుగాయ, గయ్యాళిగంప, వగల
వంకాయ. చ్చుతాంగిదేవికిఁ దోషవంటిది.

అంటి - (ప్రవేణించి) ఓ! ఓసీ! గిలిగింతగామా! చూల
దినములు నీరాఁ. నీను నా ముగఁడైనచో నిన్ను నా
పైటిలో నిముడుకొని చూచుకొనుఁ పోమనా? యూ
మామిడిపండు కావలెనా?

గిలి - కోతపండుగాను, త్తుపండునుఁ గాను, నీ ఇం
రాలుగాయలు నా కెందుకు?

అంటి - నిజమైన మగవాడ వైనచో నుణంతగోటు
చేయదువో?

గిలి - చేయదునో మాసుదునో రాలుగాయలుం బుండిం

చేక పోన్నదునా, రనను పిండించక పోన్నదునా, నీబలు పెండిం
చకం పోన్నదునా?

అంటే ఆపాటి ముఖమునకే యద్దనేరుసస్తు గిలిగింతా!
శాస్త్రమున కేమిగాని మతేమి వింతలు?

గిలిమతేమి వింతలు, తైల బియ్యము పాటిమానిక. ఏ
మిరా కాటా యన నెప్పటి దూట ఉస్తస్తు ప్రథోర్తు లేదో
మిష్టేవేనీ సన్నిక్కుడి కెంపులు, మిందంజిఖాను నొఱని శట్టించు
మంట మిగిలినవేమో ఖచ్చిలుసుల వలె నంటింత చెట్టును
ప్రేపాదుమన్నువి.

అంటే గిలిగచ్చుటాగు వాగా చెప్పు మెందులు విన్ను
సార్ధంగధర ప్రభువారు పంకుంచినారు?

గిలిమ నడుమ నీరాయజార మెరుదుటు? శిలువనీ కేరంబ
కము, చెప్పుని విందు. చిత్రాంగిదేవిగారితో సేనే చెప్పు
దును. నన్ను రమ్మన్నారుకారా?

అంటే సేడుపుటాగు, దేవిగారికి జూకుకునును నచ్చినది.
ఈ దినమునును, నామెను ఛేషించుటము చుర్చాడనని ప్రవర్తించాడు.
ఈ వర్షమానము నన్ను డెలికొల్పుని పంపినది.

గిలిమిడిముఖము చూడనని నామెవరుమా? అస్తున:
నాఁడేముఖుకుఁ చూడనని నాప్రవరుము, పోని ఆమెచే స్తుర్తయే
తప్పును. దేవిగారితో చిన్నప్రభువునారు మనవిచేయాడనని
సుఖించ్చునారు. వారి పావురుము దేవిగారి మేడ్డునై ప్రాలి
నుట్ట. అది పుట్టిఉచ్చ నాచేలికిప్పించ బున్నారు. శోటాఁపున

సారంగధర ప్రభువారు నాకొఱ కెదురుచూచుచుండుమని వాక్కుచ్చినారు. అదిగో! నాకుక్కపిల్లగూడ నాకొఱకు వెడకుచున్నది కుమసేనందేగవలెను? నీవు త్వరగా పావుర మును దీసికొని యంతలో రావలెను సుమా? ఆలుమగల కంటింతా!

అంటి— మంచిని, పైఎటలోఁ జక్కిలిగింతా!

(గిలిగింత నిష్కార్మించును).

అంటి— (తనలో) సారంగధర ప్రభువై జితాంగిదేవి కీమాహానః నూత్స్తరమఃగా నున్నది. ఎగియైన నొక యెత్తు పన్ని యాశని నాపెక్కుల నౌదుట నీవినమునఁ బెట్టియెడల నేచ్చితో నాపెత్రాపుఁసు నా బ్రథుకును సరి. ఇప్పుడు నాబ్రతుకు సుంత్రసాని గండము సామెతగా నున్నది. ఈపారువము గూడ నాపూన్ని నెరహేర్చుటకే తప్పక యిందు వచ్చినది. ఇదియు నొక హేతే. కానీ చూచెదను. (ప్రకాశము) ఓయా! గిలిగింత ముంతా.

గిలి—(ప్రవేణి) వచ్చితి నంటింత బాంతా.

అంటి— (ఉత్తరమోఁ భోవుచు) ఇవిగో! పోనీయెందుకురో దేవిగారివివఱకే యాపావురముంబట్టి తమాఖెద నుంచుకోన్నారు. చిన్నప్రభువుగారితోఁ దలి లొద్దువుఁ గొడుకువచ్చుటకేమి యభ్యంతరమని చెలుప సెలవిచ్చినారు ఏనుక నీవేగిచిన్నప్రభువువాటిఁ గోధుకొనిరా.

గిలి— చిత్తుము. స్నేహిమాటసే ససుచుకొండును.

(నిష్కార్మించును).

ఆంటి — స్తోమహామహానుణి సారంగధరుని రాక్షమాచి
దేవికిచెలిపిన కుఱ్చిత బాగుండుని. (నిష్ట్రీమించును.)

చిత్రాంగి పడకగది.

(చిత్రాంగి పాచుపుండు గూడ్చుపాపి యద్దుచు హాముకొసుచుండును)

చౌవా — (స్త్రీపేశించి) రో లినవారి పేద్దులై నొకచక్కని
పెంపుడు వూడుకూ ప్రవాలి నాశుద్ధార్థినిది. కీని బంగరుటండె
లంబట్టి మాడ లిస్సంకెయముగఁ జస్సుప్రభావువారి దిది ఏమి
సేయమని సెలపు?

చిత్రాంగి ఐద్ది! యొది కోరనుకోర్కె సాచేతికిమ్ము. నీ
వుపోయి ఆంటిఁత యోఁకుస్సుదో తోడ్డుకొనిరా.

చౌవా ... చిత్రుము. (నిష్ట్రీమించును.)

చిత్రాంగి —

తెల్లమొగ్గితుక్కు తెఱఁగున కావన్నె
కానిచేత ముద్దు గాంచు నిన్ను
తోలు జాలునట్టి పున్నెంబు నాకెప్ప
పట్టు చెప్పుమ్ము పాపురమ్మ.
నన్నెన్నుడైనఁ డలఁచునై
చిన్నుతనమాటి నాదుచి త్తదువు పచున్
గన్నుడునె పాయు చెప్పువె
గిస్సున్ బ్రీలిషాలు కాన్నెన నే కొడురమ్మ.

ఇఁక సారంగధరు దిందువచ్చుటకు సందియములేదు. కీని

నీ దన ప్రాణముకలై జూచుచు త్వణమయిన విశువడని విను
చుండును. లాటింక యొమి యింకను రాలేదు. యుగములై వ
చుంత తూర్పు పునది. అని సారంగధరుని దోషుకొనక
చూడు. కృష్ణుమాను నాయుడును బెముచున్నది. తప్పక
వాన్ని సేష్టాడగః కై. నాక్రోర్కై దీజుగలదా? హా! ఇదియొమి
సాక్షాత్కారింత దుర్గా విష్ణు పొడముచున్నది. నా మాద్ముల
సారంగధరుఁ దిండి వచ్చు సంతలో వానిపటము చూచుకొని
పోళుచుం ఉపయోగిసి యా మోహమునుఁ దెరుచు చూపే
దను.

ప్రాణరప్పియ—త్యక్తిగతి.

శిశ్ము తుఱుకొస్సు కొలఁది - నిబ్బకంబు లయే
వన్నెరాథ నిశ్మాగ్నిత - గొప్ప మోహమయ్యే ।
రిగ్న్ము జూదుప్పు కపుల - నిద్దర కటవయ్యే ।
కవ్యెన్నపసముసండి నీసొ - గసుపయి మననయ్యే ॥ నిన్ను ॥
గ. తెలంగాంపుసవ్వు మదిఠ్ఠి - దగులు మందులయ్యే ।
చెలగి రిపుపేసు రైవ్సు - చెప్పి రిండులయ్యే ।
అ. చుంబిగార రింగుచూడిలి చూస్తూ పుస్తకాంగు
ప్రీతి కుర్కుల్లుట్టాడ లుక్కుటఁ జెన్నులుఁఁఁఁఁఁఁఁఁఁఁఁఁఁ
చౌలటి చుల్లుసొటు దురు మోహముదీఖట పన్నెకొనితో
ఎల్లిని సోచుగంబు పదుంబుం యజ్ఞవై లుట్టిచుచ్చుటలే.
అయ్యమో! సేవైశ్చీదానివలై బాధుచున్నాను. ఎవరయిన
విందురేమో లుకుబోలించి తూర్పుక్కుమేచల్లో భాస్తు
నలంపరించిచుచుఁ గిట్టి సందురుసండి సారంగశక్రుఁఁ వచ్చు
చున్నాడేమో కున్సిపుట్టుడను. (నిష్ట్రోమించుసా)

४८

A horizontal row of ten small, round, brownish objects, possibly seeds or dried fruits, arranged in a single line.

卷之三

తుంగి రూం ప్రమా

వదేశము : కోటిరైల్గు— వుండలి భోగము.

ప్రవేశము— సారంగధర నుబుద్దులు

80 - (ప్రవేణి, తనలో) సేదష్టమి రూపాలు. ఈశ్వరు
చంద్రుడు వైధసత్కారవలె చిస్టప్రభునువారి, బీజలల్ని గాను
సముఖేవైనుటి. నేను రాయశారువు గ్రహిస్తును లిస్తిస్తి. జ్యే
షేషో రాప్పున పుట్టును, నాచేలికిఁ బాపురముండు క్రీష్ణప్రభు
పేదిస్తున్నాముఁ జూడనని యస్సొళ్లమండి లోగ్రపల దింపులు
మాత్రముందుఁ చెప్పుచూ? ఏదో కిటుపున్నాఁ. అంకు
స్థాంధు లూరుల మనుసు నొచ్చునేమోఁఁ తుంచుటుగాఁ
ఆమె నాముఁఁ మెందుకు కూడఁగూచ్చుఁఁ? ఉపు పులు
సులు దిన్ను దేబూముల కున్నిటికి సచ్చిపు చె దాఁ క్రీష్ణటిఁ
కుదా? ఇప్పుడ్లిఱాగున నస్సుది కౌని సేదిస్తున్నాఁ కోడ
ముఖును నాడముఖును తుదున్నిటికి నొక్కటిఁఁగా
మర్మాద, ఉన్నమాటన్నుది నాకెందు క్రీష్ణపుఁఁ? కౌని,
నేడు ప్రత్యేకముగఁ జిస్టప్రభున్నారి నాము క్రమ్మాటు

చూడగా నేదోల్లాడ విషితసూన్నట్లు ఈఁచుచున్నది.
పాపము, పాపకూ, పుణ్యాలు, పుణ్యాలు: నాకెందుకు ?
నాపనియేమో నేఁజేసెదను.

(సారంగధర, నుబుల్లాడ, సహితాపింతురు)

సారం - (ముందుచూచి) లభాస్! గిలిగింత —

నుబు- పరీక్ష నెఱవేఱనివానినటె కూడా కూడా ప్రేఎవేసికొని
వచ్చుచున్నావేమిరా ?

సారం - యాగము లుండిపోతిని. పాశ్చరథేందూ ?

గిలి - నాకుక్కపించ్చి నుఫ్ కూరిలూ సచ్చుంక యట్ల రషైట్లే
నదో మాకెఱుకా ?

సారం - ఓకీ ! నేఁ శారుసమాజాట నసుగుచున్నాను.
నాతలికదా? యావ్యాద్య నాపినస్తు నేఁపోయి నాముద్దుల
పారువముం దెచ్చుకొన్న శాగుండును.

గిలి - అయ్యా! వారుధస్త? వింపినతలిగారు తలిన్నెద్ద
కుఁగొడుకువచ్చుట కేవించుచ్చుకుండు... ప్రక్కను లోనున్న
నాయ్యెద్దకుఁ బేడినంపనేళా ఉండు కెల్లాడు కెంచ్చినాడు. ఆ
పారువముం బట్టించి వారిశ్శాగుసే ఉంచుకొన్నాడు.

సారం - మా పినతలిగారి దర్శకముఁ క్షేర్చిందా?

గిలి - ప్రముఖుక్కొంటయే లేఁగన్న నీఁ — ప్రాహృణుని
కైను బెటుమన్నట్లు శాగుగ సెందిచ్చుచున్నాడు. నన్నామై
గుమ్మము దరికే చేరనిలేదు. ఇంతనేప్పుడు రిలక్షబడి
శాఖ్యపీకి తుడకీ వర్తమానముం దెచ్చితిని.

९)

తృతీయాంకము

సారం— పోనీ సేనే తెచ్చుకొనెడను. నీవుగూడ నావెం
టరా!

గిలి ఇక ఈంతమాలో తీవముండగా నే నాగుమృము
గ్రోక్కుదునా? నన్ను విందు చంపినైచిన నొప్పుకొనెద
గాని.

సారం— సేన్నుమా! ఇక్కడనే యాగారడివాంద్ర
వినోదములు సీన్న చూచుచుండుము. సేనిష్టుడే పోయి వచ్చే
దను.

సుబు— నాదోక్కునునవి. మాసవతమృగారి రైదనే
భద్రముగానున్నదిదా శాశ్వతము రేపు పంచించెదరు. తమ
కెందు కిప్పు డీతోందర.

సారం— తస్మాలిము వాంద్రభోగమన్నట్టు, నీపారువము
సీమైద్ద నున్నదిగసుకు సీక్కింపాది. నాపారువముం దీసికొనిరాకు
మానను.

పురిదెఱచుకొండు నాకలి పుణచియైన
నున్న గునినంత నింతగ నడవిచ్చు
మటియు : చేతి వెలిపోట్ట కూడిగ్గ నిముడు
పాకువము నొక్కుక్కుట్టఁ చాయుగలనే ?
కనీకరమది యెంతయులసినదో ?

సుబు— తాపు: చుచ్చుకొన్నట్టువారు, విజ్ఞానులు. తమకు
సేను చుననిచేసు పాటివాఁడుగానుగాని, లప్పుడొంటిగా
దా మంత్రఃపురమున కేరుగును నామతముకాదు. ఏన
త్రై మనసు నైషఃగుణల్పనో కటి యధి
ఉఁఁఁవాసంబునం గ్రోక్కుఁ టూనినష్టము

మంపజుట వెండసాచి యగుచు
ఇయటి కంబ్యాగజూచును రయముతోద.

సారం — ఓవూలు ఎఱ్చివాఁడా! పిచ్చి యసుమానవు
లేలు?

కులముం బోరుషమున్గల
తొపంగ్రుల కొప్పగిర్ దంపత్తేశుప్పన్
— జెలగెన్జవరాండ్రుచితుం
— యయాచప్పాంయసెద కోకుచును హద్దుశేస్తు.

పుఱిళు సీతలి చెంతరుఁ యోసులు తెస్తుడైన ననుసు నిం
చిత్తిపే? ఇనిచుప్పుడ్లునైన లోంచు ప్పు?

సుబు . తన పెత్తులు గాలి, ఉర్కిపులు తెస్తుడును
దా కున్కుట్టి గయిచేసు లాంచులేను. పుఱిళు నంపుగా
రూరలేరు..

బండిపాటున స్థాగఫరి కంటఁటుకుట
పయకరించుట కొక్కునెపము దొరకుట
కటగునప్పటి మెహ్మంబు కమలఁగ్రిచ్చు
జాపులైన విపేకంబు గానలేదు.

సారం — కుబు? నాతలి నన్నుఁ జూకులో ఉండించును.
నాతలి సెన్ను సేస్తుక్కిప్పించును? మామి ఇష్టుల్లిపుమైన
పాండవవంకేము, నన్ను మొజటినుండయ స్థాంగులు నా
క్షద్దపడకు సేభోయెదను.

సుబు — (తనలో) ఏమీ యన్నాయిము? ఈతని కాలోచన
శక్తివ్యాయ, రెండిదొ ప్రాపుణ్ణు జైల్ నుఁచున్నదు. ఉఁడు
ట్లి లోంగురపా టీచనిచుండిక్కుఁగు, సానును. (ప్రశ్నాజును)
తాము ప్రదుషులకుఁగుడ మోహనాకారులు సుండి.

సారం— ఓయ్యా! నీళు పాశాణవిత్తుడవని సైతంచే కొ
ఉది నమ్మ వారించుచున్నాశ్చ. తగిన యమమాసమాలాంబెత్తు
చున్నాశ్చ? బ్రహ్మవ్యాప్తాన్మాసమాసమాలాంబెత్తు
పారువమమఃసఁ దినీకౌనిరాకఁ మానము.

సుబు— ఇప్పుడు గడియ లెతుంగస్తుస్తుచి. పంతోప్రశాస్తుతే
దుః ఏలినవారిం జెస్సుప్పుటియంకి. ఏండ్రుఖోకో. అంశువా
దనుగసీక చన్నన్న కోఇంపాసపి కోయి. చున్నామురైతీరాయ్యనో
మంచివాఁడనో (చేతులుపడుకొన్నానేనున్నాపైని దుఃక్తాగ్రహః
ముక్కలుగటుచూషఁగాయి. దోషపోత్వేంధూత్తుం అస్సుద్ది
మదకంతీరవము నోఁరూబోఁరై వార్చిచల్చేన్నాము. ఉండు
సేసడజ్ఞాలుగానీ, పారువము. నోఁశ్శాంచకోస్తాయాగా
శూర్పులేని సమయమఃసఁ దస్మామ్రామ్రాంగోఁరై మోతోంపట్టు
పండికూతురు

సారం— అష్టమోంగాలోంగోంగోంగోం

సుబు— చిత్రాంగిదేవి—

సారం— (సుబుర్ధిందోంగుద్రోసి) సులు స్తోంగుక్కువైభ్రమ
తర్వము వెలుప్పుచుండు, సేసానము.

సుబు— విశలించపోవన్నా జుముక్కుఁడు. ప్రాక్కుస్తుః సా
రథయుక్కపడినప్పుడు విశాఖాత్మార్ప యథించు డు సాపుసించ
నటు శోరుసు జంచున్నారు.

(సోంగథయి రాణంచాచక విష్ట్రోపించును)

సుబు— (ఉన్నలో) అష్టమాంగ్రసామి! యాత్మను సాపు
ఇమిర్మంజేయా గుంచాము? ఇష్ట్రుష్ట్రువువా రూపుఁడు.

జగన్నాహనుండునన యాతనింజూచి చిత్రాంగి కేమిదుర్భవిధి
పుటునో ? ఈతపు సత్కాధురంధరుడు, చిత్రాంగికి లొంగని
యెదల నామెయేమి వాపమాలోచించునో యాక్కురా! పాండ
వవంళమున కింద తువక్కాబోలు నోరి గిలిగింతా ! నీవైనం బరు
గైత్తి యాతని కాళ్ళపై బడరా ?

గిలి— మదపుచేనుఁగు నాపుటకుఁ గుక్కుప్పిల్ల పరుగిదున్నట్టు
సుబు— పోనీ ! నీ వామేడచెంతుంబోయి జరుగునది కీని
పెట్టుము, మాతండ్రిగారితో సే నీసమాచారమం దెలుప
నేగెద. (నిష్కృమించును.)

ప్రదేశము :— చిత్రాంగి సగరు.

(చిత్రాంగి యంచింపట, పేర టిటికీనుండి సారంగధరునిరాక ఇడుడ
మాచుచు)

అంటి— అమ్మా చూడుడు. కట్టుతెంచుకొన్న మదపు
శేనుఁగువలె నదే చిన్నప్రభావువారు వచ్చుచున్నారు.

చిత్రా—

చిన్నతనమునుండి చిత్తంబులో నెద
బాయకుండునట్టి పోయతలఁపు
కన్నపండి వెంచుకొన్న భాగ్యము సాదు
ప్రాణపడమ్మ యదిగొ వ్యచ్చుచుండె.

ఆహ ! యేమిత్తిని ? యేంతసోగి ? చూడ రెండుఁసులు
చాలునార్మ వీనితో సేలూగునుఁ గలిక్కునవ్వసుమార్మ శోర్కెద్దర్శు

తొనక నిల్చలేం. పిన్ను సేమెనను సరియే. ఏమిచోఁ
జసము? చేపుర్క సకొండి లిత్తుస్తూచు సస్టెండ్స్‌ఎగ్జిలు పెఱుపు
చుండె నెంటిసె కూర్కులా! కూర్కులా నెష్ట్రెకింప్రాప్తులు
నెంతుం ఈ ప్రుపు వస్తుస్తు: మెంతుపెడల్సు? సేవెష్ట
డందు సాంలెక్సో? యొసుగు: తొండములు కాని చేపులు
కాన్న. నాచేక్రియార గంభమెస్ట్రుడు ప్రాసెన్సో? ఏమి
యహ్యుట్టె జ్ఞాన్! నామూళ్ళ పీరుకూప్రసందు చిరు కొని
మఱుయుధున్నామి. సిస్టోనే ర్యాబ్ మ్యాగెర్సెడ్సో గదా? గదా?
నానుఁ బువాసాంచున్నామి. నారోజు: ప్రోటోసచో పీనిపే
నా మనసు దగులాసేం? నాపెరాపూములో సేమపని? పీనికి
నాపై యనసు లుంగలెనుశాఖా? ఒడలొడలు దాకేన నెంతటి
ధైర్యాఖారికైనఁ దపిప్పుల్లాసునము. ఏమాకానిమ్ముఁకే నిల్చ
లేసు. సే సించములు బోగి ప్రాక్టిస్ క్రొణ్ ప్రబతుకు
గఱనా పొచుమాచుకు లెపుచాలు బొపచుచు. సిబువంటోర్కోర్కె
చెల్లుకుంటయే పాచుము. ఏమే సేపాస్ట్రోపైని గూర్చుండెద
నీవీ వానిందోడ్సుకొనిరా.

అంటే తుంగాతి పెక్కప్రభువువారికిఁ ఒలిసిన నేమగునో
కదా.

చిత్రా - కౌతు కెట్టు? ఏ సఁ గాన్ను నాకోర్కె
దీచీనవెనుక నాకుఁ జూసై ము సంతోషమే. ప్రిలాగు తెలి
యను? చేసినవారము జెప్పుమాగదా? క్రైస్తవులున్నారు
నేను నీవేడా? వాఁచ్చిస్తుప్పిన్నామో యసకే యపాయముం
గలుగేరదు.

అంటేకానిఁఁ చూచుకొనము. సే నింగో తోడితెచ్చ
దను. (ఇరువురు నిష్టమింతురు.)

సారం - (ప్రశ్నకొంది, తనలో) నిష్ఠాకణవసుగ స్నేహితునిఁ
దోఁ ఎందుఁ కొన్నిఁ చిలిని. నాకెందు కీళ్ళచుఫుతున్నా? లేసి
పోని యి ము కుఱులు పైత్రిసాఁడు. నాను తల్లి నుఁడి గద్దా
అంతచి. సాపటుఁ కేన కేలకూ నాకెందు కీతుఁపు. నాపాశ్చర
షంషుకొని త్వరితా స్నేహితునిఁ కాశ్చసండి వెడలెదస. రుఁడేడ
యొంత రఘుణీయముగ నున్నది.

ఇధుద్దుకీల్చుప్పు లింపుగఁ బాదంగ

స్వృకుంబు నెక్కింపణులు మెట్లు
లాద్దంబువలె పేని నంతయుఁ గన్నర్చుఁ

జాలిన నుస్కుని పాలగచ్చు
జీవకడంతోదు జెల్లఁగి నవరసమర్

చెలుపారుఁ జూపెషు చి త్రరవులు

మాటిమాటికి వింత మాటలూడచుఁ బంజ

గము లలరించు గోరులు చిలుకలు

క్లుగును వీచేదవై నుండి కాంచునపుడు

క్రీంది జనములు చీషల చందముగను

తోటులం బూరిబిఱుకుల వాటముగను

గానఁఖమచుండే దిరిగెకి కన్నుఁగవకు.

శాఖిఁ : నెవ సెంక్రాన్ కో ప్రార్థి కున్ను చుస్తుచి. ఏమేకి
మూర్ఖినపుల్లి కూ రెండు సెంక్రాన్ స్క్రూర్సు
ఉంటే ల్యూపు స్క్రూసుకూ క్రెస్టముచూచుచుండు శావుక
ముచుసు క్రెస్టముచుసు క్రెస్టముచుసు.

సారం - (నడుచుచు మేడసుబూచి)

అయ్యగారికి సాదుపిన్ని వ్యవైని
గలుగు ప్రేమకు నిచటఁ దార్శనముగమ
వెలయు బంగారు బయకంణముబుగ దూల
ములు మహిలోన నిటి యద్వితము గలదే.

(మండలమ్మావీ) ఇచ్చే వీళు కూతురు ప్రాణికి గారు
కాబోలును ! అమృగారికి నమస్కరము.

చీల్తా — శోభన్ కు ప్రమాది ప్రమాది వాయిదా
అక్కడకూ దియంబను చుంచి స్విట్ రెఫ్రిగేరియం ఉన్న
తరువు?

చిత్రాలయాని స్విట్. దుష్టి ప్రాచీ వ్రాగులు ఉన్నదేవీ?
పారువమునక్కిబాని కూడా లోపించాలి అన్నా :
-- సారం ఇది నాదే.

చిల్డో నువ్వు వెనుగు కీర్తి జీవించి ఉన్న జీవించి
 పుదు విషాఢుక్కిగా ది నౌకొక రోహించున్నాడు. ఈ గూడ స్తు
 పటుమాల్య శ్రీకృంతునున్నాడు ప్రాణిమండు వెంత కొన్నా
 నుండున్నాడు పేసు, యమపుడు ప్రశంతునున్నాడు అను వేసుచే
 కలిగెను. చెంబు లిన్నుచు జాండునున్నాడు కుమ్మలు కొండులు
 కాచినవి. ఇప్పుడు కొండులు కున్నాన్నారు. ఇంకు నూపుండి
 కొడుకున్న నివేగదా !

సారం - (తనలో) హర్ష హరం! యంపె ఇస్తే నిండగా
చున్నది. ఈ! ప్రచాణమిక్కుండా చుట్టూ ఉండి; ప్రచక్క వేళలు
అమ్మునా పారువమ్మా?

చిత్రా - చేతులు జోడించనే? రీస్ న్నఁజెస్ దాసఁగదా?
ఎంత చక్కని వాఁడువోయి పాకఁఫుడుడా? వలపు వాది
వెఱుగదుకదా?

సారం - అస్తున్! కూర్చు సీగారు వేటఁ పేంచేయ
నపుడు మంప్రితోఁ గొప్ప రాచకార సుందరఁగూర్చు
నన్న హాట్లానుమని సెస్ బిచి నారు. ప్రాణఁన్నఁచున్నది
గసుకనేఁ బోవలెఁ. కోర్కెఁఁ విష్టన్నిఁ కుంపుంచుఁ గోరె
దను.

చిత్రా - నీన్నుఁ కోర్కెఁఁ తోనురె ఇంకఁగుఁదు.
మంప్రితోఁ నాను రాచకార పేటించాలై నాకో రీస్ ను
రాచకార్నుఁ జూడుఁగా. కుండా సుందరిఁ పోలై
కున్నలు. ఇంకోఁగడియ నాఁరుఁవు పీచే కుంప్రీఁచి
కూర్కుండరాదా? సేప్పుఁఁఁ చేపుకుతునా? సీకోఁఱ
కెన్నాళ్ళఁసండి యెదురు కూచుఁఁన్నాస. నేఁట్టిఁగదా
నాకోరె రీళ్ళా. (చేరుకు కుండాకోసి) నామాససింకము
దెలియలేదా? ఎక్కుఁ త్తుఁ వారి ఉచ్చుకురాఁ వలపునకు,
వావికిఁ జాలదూరము.

తనయంతుఁ గోరిన వెనిమిటి యెదటఁట్టు

రవిక గుటులుఁ జెటల్ గయకొసంగ
ముందుజెలెడు గోర్కుఁ చండము దలఁచిన.

యంత నిట్టారుపు లలుకొనగ
వీఁడుజోదులనెంచి యెదుటి చిత్రీమగాంచు
నశ్చుకు కన్నిఁట లలముకొనగ
రేపు మాపనుమాట నైవని క్రొవ్వుఁఁడి
కోరిక యువ్వెణు లూడుకొనగ

రాయబారంబు వచ్చిన రేయగడిచె
నోయి నిద్దర కన్నవ మూయలేక
తెప్పపాటులు యుగములై కప్పురములు
వేడిములజెండు గందిన విరులపాన్ప.

సారం— (తనలో) హారహారా ! యామె మీాఖుచున్నది.
మొదట (తీర్మి) లే యజ్ఞానిను లాపై వారలకు స్నేచ్ఛ దౌరకుట
వారి యనివేకనును మజింత బలకరము. సేనాఁ డస్టించు
కొనకున్నఁ గీడు సూఁడును. (ప్రకారముగ) అన్నా ! మా
తండ్రిగారు భూలోకాదేవేంద్రుడు. సేను సీసు విడ్డఁడను. ఇది
వఱకు మనవంశము మచ్చు లేనిది.

నీతిదౌఱగుట విశ్వాస ఘాత సేత
కామదుర్గంధ కూపంబు లోమునుగుట
తెలిసి తెలిసియు దుఃఖంబుఁ దెచ్చుకొనుట
తల్లి : యపక్కిర్చి బ్రథకులు తగునె మనకు ?

మజియుఁ దనువులు పోవుసుగాని మాట శాశ్వతముగ సంమాను,
చిత్రా— ఓయా ! నీను తెలిసినవాఁడవు. నడువనేర్చు
ప్రాకకు, నన్నల్లర చేయకు. కీర్చి యపక్కిర్చియ నానుం
దెలియును. వావికిఁ జిన్ననుగాని నయసుసకుఁ బెచ్చనుగావా ?

నిందపాల్చేసి నన్నుఁ జంపం దలంచి
వలపు విఱుపగ విసమున వావితెఱచి
పోదలంచితె నెఱజాణ హూలబంతు
లాన వాలంపునది మది యందులేదా.

నీవెఱుఁగవా? నానుఁ బ్రథంచకుము చీఁకటిగ సున్నది.
కన్నతల్లిదారి వేఱు, నాదారి వేఱు.

వలస్తుకొనపాగఁజూచు జవ్వునష్ట పెంపు
కన్నెప్రాయము మొదలు నిన్ గనుతలంపు
పొందుపర్చుని నీవాని దుండలింపు
లింకఁ గుచ్ఛపని నిండల కేతతపులు.

స్తుతి కోర్కెళ్ళి ? కోర్కెళ్ళి కోలునా ?
స్తుతి అంశులు తుండలిని. మోహ
ముఖులు వాసి ప్రీతిన్ని ఉండు. సేనానుషులు యొల్ల
భంగులందగదు.

అగ్నిస్తాషిగఁ బరిణయ చూడుకొన్న
ధవనియెదలోనఁ దఱగని తంపివెద్ద
యంధువులకెలరికఁ దలవంట చేసి
జారగా మంటకన్నను జాపు మేలు?

మార్కిలు లోపుల్ని పోలు నాకి త్రుచే ప్రియముయ్యే
కోసాన్నిప్రాపుత్తి సుమారు కుటుంబమేని సేనిందు వచ్చిన
సుప్రతిష్ఠాన నామిల్లి కుటుంబమే? ఆశిశ్చంచము మూ
చూసు కూడా లేని. రాత వ్యక్తిగూ పుకాంటా
విషుఖులు. సేపు నామిల్లి యుద్ధము కూవల
యను. అమ్మా! బోధిచినా డలియ కీలోకముంత యజ్ఞాన
మయము!

చిక్కాలు నిన్నిలును విచాను యుగులైన బాగుండును.
సునుతెను కుతెను : : : : : ప్రాణుస్తుది నాపని. ధర్మ
క్రోతుఁసును కూడా కుతెనారము.

సీ. పుక్కిటి పచ్చికఁపురథతప్పున్ బువ్వ
పుంబంతి చూటలఁ ఓదలకున్న

మంచిగంధపుత్రవి మించునెప్పేను మూ

ర్మానుచుఁ బల్లమి ముద్దు గొనకయున్న

మనసుదీఱని వంతమునకు రెట్టింప్పుచుఁ

జొక్కి తీయనిమోని నొక్కుకున్న

మరుని గ్రథియంబోలు నురముపై చెల్లన

వాలుగమ్ములుదేర్చి సోలంచున్న

వన్నెలాడులు నీబోటి వన్నెకాని

డాసియాగులెట్లు ? నిష్టాసి తాడు

పెట్లు ? చులకన చేయక యొలుకొమ్ము

వాడివయసున ముదునలి పల్లులేల ?

ఓయా! నీను చిచ్చిపులు చుల్లు. ఒంగా కే తొను.

నీకుఁదగినదాననననినే పోండు కొన్ని పుల్లును.

సూటలెప్పుకూ జరిగిన్న దుస్సాహిని నాటఁకువెళ్లి. (-౨౪)

లించుకొనుచు ఇప్పుకు కొండ శ్రీనివాసరూ? సారం కుగఁడు!

నాకుమాటు తడఁబదుచున్నది.

మేమల మేదుల నొక్కటిగానానర్చి

రక్కిలోనఁ బ్రిపంచవిభ్రిపము దొఱగి

వాసిమీఱఁగ నిప్పు డడై వ్వతపిద్ది

పొండుడము రార యాథీద రంపసేప.

(ముద్దుబెట్టుకొనుచు) ఉంటాఁ లెంకా నాకు కే చేలించు.

. సారం (చెనులుసూసీకోనీ, లిసలో) హరహరా ! చూ
తండ్రిగా రెంతయో లిపునుచేసి సున్నగాంచరి. తఘ్యున్నపాప
మునకు నేనంగీకిరింపుస్తు ఉప్పుము ప్రాతుసీ దెళ్లునసరియై.

(ప్రకాశము) అమ్మా! నీకిట్టిపాపపుబుద్ది తగదు. మనసు మళ్ళించుకొనుము.

జగదేక వీరమూర్తి
మఁగు రాణివి మేటిచదువునుం జడివిన నీ
వనుచిత భాషణముల నీ
తనయునితో నిట్టులాడఁ దగునే తల్లి.

ప్రాణముపోయిన్నరియోకాని నేనీపాపమున కొడికట్టజాఁల
నన్నంటవు మిఁక మృదువు తప్పనుసుమా!

చిత్రా—

గుండె రాయిచేసికొని కోరివచ్చిన
వన్నుజుల్గువాడ న్యాయమఁటర
ఒక్కమాఱు మోవి నొక్కసీరా నీకు
బన్నె మబ్బు నౌర వన్నెకాడఁ
నామననుదీన్నరా, నీకాళ్ళు పట్టకొనెదరా, స్త్రీ హత్య
గట్టుకొనురా, బైహ్యాకై నం దెలియనీరా, యంకనెన్నఁడు
నిన్నుఁగోరనురా, యిప్పటికిమాత్రము (కాళ్ళపై బడుచు)
కరుణించరా, బ్రథికించరా.

సారం— (పెదలించుకానిపోవుచు) స్త్రీవని యోర్చునాను.
మావంశమునకు నీవు కారుచిచ్చువై లీవి.

చిత్రా— ఈర్ముటనుడా! విదలించెదవా, నన్నుసురు
పెఱును. నీకు జయపూర్వాను, పోఖపోకు (అడ్డుపడి) నామాట
వినవా?

రక్తికన్నర్చు విగిలిన రంబుకు జూడు
కోరి మొలపయి జాటిన కోకుజూడు
గడగడవదంకు పైమారు కాటుజూడు
మాఱుపల్కుక నన్నొక్కుమాఱు కూడు.

సారం— అమ్మా! నేడింటిలో తేశ్వరుంటిలో అరగడియ.
తుచ్ఛసుఖము ! ఘోరపాపమః నేసహింపజాల నిఁక నాగ్ర
హము వచ్చుచున్నది.

నిను ననుంగూర్చి విభుని కన్నీరుచూడు
మీటి చాటెడు నవక్కిరి నోరు చూడు
పైపజాలని నాదు కై జాఱుచూడు
బుద్ధిగొని తుచ్ఛమో మోహము విడనాడు.

అడుకు తొలఁగు తొలఁగు.

చిత్రా— వద్దుచుమిా, ఎనవుగాదా పోవుచున్నావా ?
కానీ చూడు. రేపు సీరక్కుము బొట్టుపెటుకొనక నాపగ
దీఱునా ?

సారం— మా లండ్రిగారితో నెద్దియో పాపము కల్పించి
చెప్పి చంపంచెడవు. ఇంకెయి చూరి సత్యాహృదయముతో
హాగాగాఁ జాచ్చుసు. (ఇదివురిఁ ఉష్టామిరంగు).

శ్రీరస్త.

సారంగదర్శనాటకవసు

ముద్రణిలు

చిత్ర ర్థాంకము

ప్రధేశము :— రత్నాంగిదేవి యంతఃపురము.

ప్రవేశము :— రత్నాంగి, దాసి వలవంతతో.

రత్నా—వలవంతా! సింహాలోని ప్రతోభాషి? సమన్వయములును ఒక్కగాం జరిగిన ఫ్రాజులు నూయమ్మగారు నాతోఁగూడ సీపు జవున్న చెస్సుంచి పెంచినందుకుండగినట్టే నీవుగూడ వ్యోమాను వెద్దియో చవున్నాచు నాపందించుచుందువు. ఇంతకు సైనాఁఁ గొంచినడతాగూడూ యందలిచదువు. పరిశ్రద్ధపూర్తిమాందున్న భక్తుఁఁఁవతె నింపవును గోధుఁఁ!

వల— తారణామువరూవరూనుగా సేలిసవాంకంటి పతిప్రతో శిరోముఁఁ ముగించా నా చదున్నాఁ, నా దౌఁగ్గుత యన్నేపాటిని? ఏలినవారికిఁ జిస్కునాఁఁఁఁఁఁఁ. సేవకుగాలియందలి ఉల్లు కొంటున లింగు సైంసుకు కు వ్యాపాగాం యాప్రతి ఇల్లుఁ లైసమని కుఁఁ చిన్న క్రూపద్ము క్రూప. తఁఁ తల్లిగారు తమ్ముగాఁ నా కెపంపించుసన్నా క్రీసి తఁఁకి క్రుఁ నాకాడ్జుఁ చేసినారుకాని, నా ప్రెట్టులో సేపిన నిన్నాళ్ళవలుఁ బరాకు

నది రె రిసారిసే నుస్సుండు క్రీసైనసురాలిని త్వమించ
బేండెదను.

రాత్రు—ప్రస్తుతమే— (చేతనందుకొని)

అ త్వారంబిలో నదఱువు జూరు।
పొ త్వన నీతోది పొలఁతులకోపు।
మాటిమాటికి నవ్వి మాటలాడటము।
నీటుతోడుతు బరునిదెతు జూడకుము।
తులువలో చేడెలతో జట్టుగొనటః।
కులబంధువులజూడు గోటుతోజునటః।
చిఖలిండ్రపై నాను జేయగడాదు।
మట్టి పైటుజార్యాట హద్దుదగాదు।
చిల్లర్లపాటలు జెలఁగి పాడనాము।
అల్లరమూకతో హస్యమాడటము।
తలవాకిలింజేణు దగడని యొఱుగు।
కలిపిలేమాల నొక్కు కై వది జరుగు
వగటియందున నిద్ర పుచ్చెంచుటోకు।
నెగడి పై వారి కొండెను వినరాకు।
ప్రాణముల్ పెనిపిటియందుంచుకొమ్ముల్।
వాని నెల్ల పుతు దై వస్తుని నమ్ము।
మగనికంటెను వేణై మాదుండులేఁటు।
మగనివలె నొరుతు మన్నించుటోము।
హయిగ నీపెప్పు డభివృద్ధి గాంచు।
మాయమ్ము నామాట మదిలోనముంచు।

కంటివాచేలీ! పిల్లలు సాంగ్రహితో నభివృద్ధినొందవలె
నని తల్లులెట్టుకోరుచుండుతే? సుఱియా నాశున్న నగలన్న
యును మాయస్వర్గ యిచ్చిన వాప్రతమానము సరిరావుకదా!

వల—సూర్యమునునెలుఁగుఁ జూచించునట్లు సహజస్తుణ్ణాలం
కృతులగునేలినవారి కిట్టిపోతిఁచ్చుంబులఁ ఖఱపూరు యనవ
సరము.

(గిలిగింత పాదుచు ప్రవేశించును.)

కాఫిరాగము — చతుర్ప్రగతి.

అ॥ అన్నన్న నేడొక్కు — యాశ్వర్యమాయే

మాయాఁటోతు కటుతెంచి — పాదుమీటిపోయే।

కొన్నవాడూర లే — కున్న సందాయే।

వెన్నవంటిమనసు—వేడిదాకులాయే।

యే దెట్లులోనో నాకేల మా — లాల చూలాల చూలాల॥ అ॥

. చేతనున్న పిట్టఁచెలరేగిపోయే।

మా — చిన్నన్న చీకఁటిలో — జిక్కువడిటాయే।

నీతిజెపివనట్టి — నేస్తము వెగటాయే।

లోతెఱుంగని నీటి — లో గంతులాయే।

కూతుకూతు కుక్కపిల్లనే—గొట్టుదునా

నీకిప్పుడొక మంచి జైల్లు॥ అన్న॥

. చుప్పునాతివంటిదాని — చొప్పుగనడాయే।

మాయప్ప వేల్పువంటివాఁడు — తప్పుడానిపోయే।

ఒప్పుకున్న చిన్నవాని — కొద్దనఁఁఁడ్డాయే।

చప్పునరాఁదేమి యంక — జామురాతిరాయే।

కడుపులోనున్న కామాయనీపు — గంతకయ్యనిన్నఁదగలేయ॥

రత్న—ఓయి గలిగింతా ! పనిమాంద వచ్చినట్లున్నావేమి ? యావింతపాట భావమేమా తెలుపవా ?

గలి— అట్టెన నన్నన్నన్నన్నన్న మజికంటెను నున్నన్న
నున్నన్నన్న న్నికస్తేమెనఁ గాన్నిన్నిన్నిన్ని నుజివచ్చిన్నిన్ని
న్నిన్ని దేవుడుమాకు మేలుచేయగా నట్లుపై నాకురాదుగా,
దీనికేమిగాని, యొక్కినదితాడి, మొక్కినదికట్లు, కుట్టినదితేలు,
పట్టినది దయ్యము, వెంటబడ్డవాంద్రు గుంటలు, తాఁ గోత్తి
యన్నట్లున్నది. నాకుపుమండుచున్నది, నాకున్నమా పెట్టెద
రా లేదా ?

రత్న—నీచిన్నప్రభువుతో నీవుఖోజనము చేయలేదా
యేమి ?

గలి—కడుపేలేదనఁ గొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లున్న
దిదివఱకతఁ డిల్లే పట్లులేదు.

రత్న—కట్టా! నాపట్టుందేగినాడో! యాదివఱకును రాకుం
టకుఁగారణమేమి చేలీ? నాయన్న నేడు పుట్టినదినము, నేటితో
వానికిఁ బదునెనినుదేండ్లు వచ్చినవి. పెద్దప్రభువువారు వలచి
కట్లుకొన్న నాసవతి మొదట నాబిడ్డనికే మాట్లాడఁబడుట నీవె
ఱుఁగవా? నాయన్న యాదివఱకును జండ్లునేయఁబడుంటకుఁ
జింతించెదను. కొడుకునుఁగోడలును ముచ్చుటిఱ శిల్పలంకరించు
చేంటఁచూచుటకన్నఁ గన్న వారికన్నఁ ల కింకేమిపండువుకద్దు.

గలి—నాచిన్నప్రభువు నాచిన్నమృయ సుచ్చుటలాడు
చుండఁగా, నాకుపు నిండఁగా నౌకుక్కపిల్లల్లోకేనాకడించు
చు నాయుడిలోఁగుఁర్చండఁగా నాకున్న పండుగ.

వల — పూర్తి యూవనముతోఁ బున్నమచందురువలె జిన్నప్రభువారు ప్రమదల కగపదుట కురాపుగదా ?

రత్న — పోనీ, నాయన్న వెయ్యిండ్లుబ్రతుక్సీ? వాడి నయసునఁ బరిణయసుకాకుంట తగదెందున్నాడు చెప్పుమా నాయన్న !

వల — అదిగో! చిన్నప్రభువారు వచ్చుచున్నారు.

సారం — (ప్రవేశించి) ఆహా! సుఖదింగాదని యేగినం దుకు ఫలమనుభవించితిఁగదా !

తెల్విదివ్యైచూపి తెలిపినఁ గానదు
మోహ తిమిరమందు మునుగువారు
అకట : చెడుగువాఖి నరయకచిత్రాంగి
యెంతపనికి సాహసించె నిష్టడు.

పాపాత్మురా లెంతతలచినది ? తాను మాయయ్యకుఁ బ్రాణమువంటివిక్దా? విశ్వాస మొకింతయుం జూడు కదా? రేవేమి కాఁడలిచియున్నదో?

వల — అమ్మా! అదిగో! చిన్న ప్రభువారు వచ్చుచున్నారు.

రత్న — వెయ్యిండ్లు బ్రతుకునాయనా ! మాటలోనే వచ్చితివి. భోజనముచేసితివా ?

సారం — (రుమాలుతోఁగనులొ త్తుకొనుచు) అమ్మా నేటిఘోరము నేనెట్లుచెప్పుఁగలను?

రత్న - అయ్యా! నన్నగన్నతండ్రి నాచంటికూనా!
(కౌగిలించుకొనుచు) నీకంట నీరెన్నడిట్లు చూడలే దేమిజరి
గెనురా కొడుకా!

సారం — అయ్యా! మద్యాహ్నము మేముపావురముల నే
గిరించుగా నాపావురము సవతితల్లిచిత్రాంగిమేడ్చైపై వ్రాలెను.
దానిం దీసికొనిరమ్మని ఇంగిలిగింతను బంపితిగాని పినతల్లిగారు
నన్నె రమ్మని సెలవిచ్చినారు. నాహితుడునుబాధి నన్ను వలదని
మళ్ళించుచుండ వినక పావురమ్మైనానతో నేనామె జూద్దకే
గితిని. పిమ్మట నేనేమిదెల్పుగలను? నానోరాడకున్న ది.పూ.య
య్యగారితో నేమిచెప్పునో! యెంతపాప మాలోచించినది?

రత్న — అయ్యాతండ్రి, నాసవతికొంపవిని నిస్సురమ్మని
బలిఖాపైట్టినుదానేమ్మి?

సారం — నేనాపాపమునకొప్పక విజల్యకొని తప్పించుకొ
న్నట్టు దున్నరమైనది. రేపామె నార్క్ కుము బొట్లుసెట్లుకొను
నని మొట్టిడుకొన్నది.

రత్న — ఆహా! నాతండ్రి నాకుపుచల్లగా నీనుసత్కము
మగంపాడినావు. సత్కమునిన్నుగాపాఢదా? నీయయ్యగారితో
నాసవతి రేమిపన్ని చెప్పునో? కట్టు యెంతవచ్చేను? మొదట
నది నీకుమాట్లాడుబడుటవల్నన నింతయ్యమ్మనా. శ్శ్శ్శ్శ్ కులకొంత
గదా. నాసవతి యెర్రతపాపక్కముడిగట్టుకొన్నది. (సులాత్తుకొ
నుచు) యంకనాకేముదారి?

సారం—అమ్మా! వ్యసనపడకు. రేపటిసంగతి కిష్టుడెందు కీ విచారము ? నేనింకను సంధ్యావందన మాచరించుకొనలేదు. నాకు సెలవిమ్ము. తిరిగి తమపాదసందర్భము చేసెదను.

రత్నా—తండ్రి! వరప్రసాదివి నీకేయపాయమును రాశే రదు. కానియెప్పటి వర్తమాన మష్టుడు నాకుఁడెలియనిమ్మా ప్రతిలోకజననీ పార్వతీ! నీవే నాబిడ్డనికి రక్ష. (నిష్ట్రమింతురు.)

ప్రదేశము :— చాకలవానియల్లు.

ప్రవేశము :— చాకల గిజిగన్న, భార్యయంటింతతో,

గిజి— (తనలో) ఏమిచెప్పుమా తెల్పివచ్చినది. ఇప్పుడే కదా మలికోడికూసెను. ముందు పనిపెట్టుకొనగఁ నిద్రయెట్లు పట్టును? మఱియు నదిసామాన్యమా రాజుగారిపనిగాని. నేను కఁగానీ రాజుదెమ్మన్న పుడ్లెల్ల బట్టలుసిద్ధపఱచుచున్నానుగాని యింకొకనిశక్యమా? యాజామారుచాఁపునకుఁ జిఱువేళ్లరంగు, నీయొంటిపున్న బోడసరంచు చాఁపునకు గులాబీపూర్తి చేసి బాగుచేసినానుగాని, వారుముఖ్యముగా రేపటికే తెమ్మన్న మావిడంచు చుట్టుజల్లారుచాఁపింకను దెమలకుండెను. మఱియు నీచాఁపు మిగులఁడఱ్చె నది, రంగుపట్టించులక్షము. రంగుదట్టము కాఁగూడదఱయ! పల్నాన కాఁగూడవఱు! అందులోనుఁ జెక్కజాభరా? నన్యలా! విలుకస్థాగఁదీనూసు. దీనినిగూడు లేపెదను నాకుఁహాయపడునేమో! ఈనలనుమెదలదు ఐయుద్దు దొంగనినుర? నీనికిఁగావలసినంతసేపుసు దయ్యమునలెఁబీల్యు కొనితినుచు నన్న ఆస్పువేయసీదు. (కాలితోతన్ను చు) లేవే! పని చేయవలెను.

అంటి— అభావి ! యెన్ని జన్మములకైన నిటిమగఁడు వద్దుదేవుఁడా ! కాన్నితక్కువ గడబడహాచ్చు, వటిగొడ్డు నకుఁ దాఁపులుమెండు. సరే యెందుకు లేపెదవు?

గిజి— ఎంతపోతరించినావు ? చిత్రాంగిదేవి యెంగిళ్ళు మెక్కి యెంతక్కొన్నినావు ? నేఁబిలిచిన నీకుచిరాకా ? రాజు గారి చాఁపులు దేవీకపోయిన మనపనియేమగునో నీకెఱుకా ? లెమ్ము త్వరగారంగులు కావలెను.

అంటి— ఇంటిలోను, కోటలోను మతేమిపని ? యెంత సేపును రంగులపనే ? (కన్నులునులుపుకొని లేచును.)

గిజి— ఇదిగో రాంత్రి బైటకుఁబోయివచ్చెదనని యొప్పటికి వచ్చినావో నాకెఱుకేలేదు. నీదపటిపోయినది. నీగుణమెన్నా శ్యకయిన నొక్కలాగే యున్నది. ఈత్తటమోయక విధిలేదు. దిక్కుమాలిన లోకముగాని, ప్రమింగవాటముకాదు, కక్కువాటముకాదు, దొంగగొడ్డున్న నీకెన్నితన్నినను సిగ్గులేదు. కోట లోఁగూడ నీకేమిరంగు ?

అంటి— నాకుఁగాదు మాచింత్రాంగిరాణిగారిక —

గిజి— మెల్లుఁ మెల్లుగాఁజెప్పు. నానేస్తుఁడు హంతకనాయ తుఁడూరుకాచి యాపాటికి మునుపటివలె మనవీధియరుగు మీఁడుఁ బఁడుకొన్నాఁడేమో ! ఏమేమి ? చిత్రాంగి రాణి గారికెవర్షై రంగు ?

అంటి— అటువంటి దొరసానులకే పట్టింపులేనును నన్నేమో దినదినమూరకే చంపెదవు. నీన్నురాంత్రి ఘుంత

ముచ్చుటజరిగినదో నీకెఱూకా? తెల్ల వారనీ, పటుణమంతయు ॥
గోలుపుటును. అయ్యా! నానోట నూగింజనాన దేమిసేయు
దును?

గిజి— ఏమిటాముచ్చుట్టీ? చిత్రాంగి యొవని లాగినది?
ఆహాదైవమా! ఆడదెంతయుఁ దనంతఁదాలొంగి యుండ
వలెను. గానును దానిని లొంగఁదీయుట యొంతటి మగవాని
కైనశక్కయ్యమా? సుగుణాయి నై జముగఁ బుటవలెనుగాని యత
రులు నీతులుచెప్పిన నేపాటినుదురును? నీతులు పోతపాల
వంటిని. చెప్పుమేమి జరిగెను?

అంటి—చిత్రాంగిరాఁ నిన్ను సందేజామునుఁ జిన్నుప్రభువు
గారిని దనసేడకు రస్సించి తనఁఁరమ్మని బలిమిపెట్టెను.

గిజి— అయ్యా! యొమి ఘోరము? పాపమని యామెకుఁ
గొఁచ్చలేదా?

అంటి— నీఁకొన్నాని నుగవాంద్రు, పాపమని, పుణ్యమని
యొర్కుతేక.. పుడుచువారని బెదిరించెదరు. పాప పుణ్యము
ఎకేమిగాని కీర్తులు నేమిజరికొవిను. చిన్నుప్రభువువా రంధు
కొప్పక విదలించుకొనిపోవారి. అందుపై జిత్రాంగియలిగి చీక
టింటోఁ దలక్కటుకొని మండుకొనియున్నది. తెల్లవాఱగానే
ప్రపంచాన్నగారిత్తోఁ జీస్నుప్రభుస్తునుజంచించుటకెదియో పాప
ముక్కల్పించిచెప్పును. ఈముచ్చుటయంతయు నాకములముండే
జరిగెను.. గాన.. నాపీక్కుస్తునివచ్చును.. రెపుచితాంగి చెప్పి
నట్టెలు దబ్బరసాక్షుము పెద్దప్రభుపువారితోఁ జివుపులపి
పుట్టుపైయో?

ప్రేర్థి యుషుపేనుండి యంతయు గానుచున్న హంతకనయుడు
ప్రపంచమైన త్రయోక్కుపోచిపోఁ.

జబ్బ — గిజిగన్నా ! నాకంతయు వినఁబడుచున్నదిలే ?

గిజి—జబ్బన్నా ! పాపము పాపము ! ఫుణ్ణము ఫుణ్ణము !
మనకెందుకు ? మనమేదియు నెఱుఁగున్నట్టే యండవలెను.
గాకున్న మనప్రాణము మిఁదికి వచ్చునుజుమా !

జబ్బ — ఎంతఫూరము జరిగెను? చిత్రాంగి రాజీకెంత
దుర్భాగ్యి పుట్టేను? తలుపు మూసికొనుడు నేఁబండుకొనెదను.

(గిజిగన్నా, భార్యతో నిష్ట్రమించును.)

జబ్బ — (పోవుచుండనలో) చిన్నప్రభువు వార్షికై నేరము
మోపఁబడినయెడల వారు నాచేతికిఁగదా యొప్పుగించబడు
దురు. దేవుడు నాకీనిజమాను మందుగాఁ దెలియనిచ్చుట
మేలే? ఓహో! చిన్నప్రభువువా రెంతమంచివారు? (నిష్ట్ర
మించును).

(రాజు వేటనుండి వచ్చుచుఁగోటను సమీపించి, అందలమునుండి లేచి).

రాజు - (తనలో) రాత్రివేటండి యడవినుండి వచ్చు
చుండగా దుస్యప్పు హేతువై వెడవెడ నిద్రష్టినింటిగాని
సుంతయం బడలిక్కిఱలేదు. హరహరా! స్యాప్పు మెంతనిజ
ముగఁ దోచును? మఱియు నిప్పటితెల్చి యప్పుడైక్కు-డికిఁ
బోపునో? మానవుడన నెంత? మాయ నెవ్వరెఱుంగరాదు.
కదా! నన్నుఁ దెల్పుటకు జంకి కాఁబోలు నందలము మోయు
వాంద్రందజీట నలసటతోఁబడి గుఱువెటుచున్నారు. మఱి
రెండుగడియలకుఁ బ్రోద్దుధూఱవచ్చును. కోటయంతయు
నిదివఱకు మాఁటుమనిగియున్నది. కాని యోక్కుడనో?
కొల్పుచావిడిచెంతఁ గావచ్చును, గిలిగింతగాని గౌంతువలై

వినబడుచున్న దెంతనాగుగఁ జాణుచున్నఁడు? సిలిచినఁ
బాటుమానివేయునేమా? ఇక్కడనుండియే వినియోదసు.

(గిలిగింత పాడుచు ప్రవేశించును).

మేలుకోయపు, భూపాశరాగము_అటబాపు లాశము.

ప॥ మేలుకో యనుఁడ — మేలుకో ఘనుఁడ ।

అ॥ మేలుకో యనుఁడ — మేలుకో ఘనుడ ।

మేలుకో చీకటి — జూలు మసుగుదీసి ॥ మేలు॥

గ జౌరులు చోరులు — సల్పిన ఫొరము ।

జనుల తెఱుకపర్చ మేలుకో॥

ఁ సాగి దయ్యమువాఱ — చల్లగాలి మీఱ ।

వేగుచుక్క జాఱ మేలుకో॥

ః వెలిదమ్మి వీడఁగఁ — గలువహూ వఁడఁగ ।

తెలిపుతాబువలే — దెఱబయలుదేఱఁగ॥ మేలు॥

ఄ కాకికావనికూయ — ఘూకము కనుఘూయఁ ।

గోక విరహమువాయ ॥ మేలు ॥

రాజు— ఓహో! మొగలి మొదలగు వింతప్రాంబొనలఁ
చూయించుచు బలురకంబులు మధుర వ్యక్తింబులు గాయిం
చుచు, సహజంబులగు నడవలం ప్రద్రుష్టిస్తాయు కొండసేలాయేటిం
బోలి వీనిధోరణిగూడ నెంత రమణీయముగ ఈన్నది! అయ్యా!
యూరకున్నఁడే మహ్యవస్తితచిత్తుడు. పోనీ, లాఁకుఁ బిలిచెద
నోరీ_గిలిగింతా!

ఁ గిలి గిలిగింతా, వలవంతా, అంటింతా, ఎంటింతా,

వకీరింత, చికిలింత, బాలెంత, మాలింత, కుష్ణిణీబాంత, అంతింత, చింత, పంచింత. ఓహో! ఏలినవారు తసుఱందు లగొ విచ్చేసిరి. ఎన్నిసూటుల నేటూడినారు. నుండు గడ్డి కొంగలకు వల్మైచినా రింకెన్ని చముతోండు కురిఖిన్నారు. మజియ నెన్ని యడవిగోనుం జంపి శైచ్ఛినారు. తసు నేఱు నైభవ మాటసారి సేవిండు. సించేసింహమం కొట్టిరాలేవా.

రాజు మేడవెబ్బపైటుడి దొర్కెటు దంతపుకాయవలెనీ నోరాగదేమిరా? సిన్నన్నట్టు పేటయంచెర్రిం ఊజ్జులే దొక బెబ్బలిమాత్రము వేటునిపి పూటిపోన్నా. సంతోషయాదు లేడి సమాపించెనుగాని దానికొన్ని ఉబుడఃజ్ఞాంగిదేవి జూప కమువచ్చినదిరా? గమకి యూలేసిం జంపుటను చేతులాడులేదు. కొన్ని పందులను, ఖంజులసు మాత్రము కొట్టిశైచ్ఛినోరే! మిక్కిలియలసియంచెని. దేవచిక్రాంగికొగ్గిక్రేషండనలో. సన్నజూలువలువమునుండి పండుకొన్నప్పుడు చాముండ మిట్టుండునుజూమా? ఇప్పుడీచంద్రునిఁసూడఁగా మహావిగాయక శిరోమణి చెప్పినపవర్మము న్నురించినది.

ప్రోదుజూడలు గసిగంది హుడుపిండి
జూటిగిపోయారి రాదగు తక్కుఘంట
ఇదుమపాటున ఉగము ఉదసియంట
తెల్లమని రిక్కురాయఁదు వెల్లఁటాతె.

ఆహా! మహాకమిగాయకశున్నికుకుకు చెప్పుస దెంతయు నిజము. విసుమోరే, నిన్ననాచే బెబ్బల్ ప్రేసు తేస్సుసభ్రమ బంచ్చుక్కడైన నన్నంటక వ్యావసహితులువాడు పడ్డిని సలుగట్టు పరుగిపెరి.

... గిల్లి—అంతకేన్న జరిగినది జరిగినట్టే చెప్పును. సేవోక పుడ్చుమును జేసితిని. తమరీషుఁడుగాను—

రాజు— ఏదీచువు, సహంసః క్షీష్ముసుడా?

గిల్లి— ఉన్నమాటన్న నెవుడుడుఁడు? చుత్తగించుఁడు.

తానానర్చిన చీఱటి తప్పెటిగియు
మగని విధిలేక కనిపెట్టు మగువఁఁలె
పెరిలివది ప్రొష్ఠాఘమంగల నిండెణుఁడు
దాకసపు పెనమందు మాడటువలెను

రాజు— చీఱటితప్పన్న సేవిరా? క్రిందమిఁదులు
చూచుకొని పలుకుచున్నావా. నీకేమి దూర్శ్యర్థము కులిగను.

గిల్లి—చిత్రాంగిదేవగాఁ మేడు విచ్చేసి నుడుఁ కాబోలు?
దయచేయఁడు మనవిచేసెడను. ఎన్నటియునయమున కీయు
దయమఱ్ఱునది నాటుఁసాగచేయలు. తుణము మనఁకాను. మన
ఎప్పటికేది జరుగున్నాకదా?

రాజు—వ్యమైన వింతలుకలిగినవా యేమి? రాత్రిమాక్కొ
చుస్తుప్పుముఁ లీడాసా. చికంళుఁ సాకంగధకుఁడు చుముఖుఁడో?

గిల్లి—వీయట్లు కూడా చున్నారు? రాత్రి నాగుఁఫాడ, నొక్కల
వచ్చేమి. నాఁట, సేగురుకారు, నూఱుఁరుకారు, మూగురు
కార్పిదుకాడాంటు. అందు పెద్దది ల్యాలఁట. చెన్నది గయ్యా
శియఁట. చెప్పుచున్నారా? అభ్యా! భయచుగఁచున్న కి. పోసీ
చెప్పేవను. ఆచెన్న దఁఁడు—కాదుఁ మజచేనాను. ఇద్దమాపె కొక
చక్కనిమంచికొడుఁట. నాచిన్న దూలు నాపిన కుచ్చని బలిమి

పెట్టినదట. వాడు నిదలించుకొని పాతిపోయినాడట. పిమ్మిల నాచిన్నయాలు కోత్తిద్దునదట. గంతులు లైచిన దట, క్షూబ్జాసున్నడట. నిక్కినదట కీలినడట. అటుపై నాకుజూపకములేదట. నినికేమిగాని, తను కేమిసలవచ్చును?

రాజు — సీసిలవంటిదే యందుమించు నాడలయును. అది రోకపాడుకల. డానిని స్వరించుగాడపు. నింతలులేన్నగద!

గిలి . మణ్ణేమినింటలు? పాపము పాసమే, పుణ్యము ఫుణ్యమే, సిజము సిజమే, అబద బుండమే! ఉలి తలి యే, కొడుకు కొడుకే, నూడు మారే, సేసా సేసే? రిగారు, సింగు నొక వింతజరిగెను. నూడులేనిగాని సిన్నానేమో? పోస్తి చుట్టి చేసి కొవెదను, మనస్తాణపు బుపుకొగా, ప్లుదెంచుకొని పూర్వోటు కొఱగులోఁ బటునదట. ముంలిచూసిటి దానిం బటు కొనెనట. ఆప్పుడూ రోసఁగు పెమిలిం దప్పిందుకొనిపోవుట యొంతోళపుయొనునట. ఇదిసిజమే. సిజము కావబుదమే. అబదము కా దిహిహిస్తా. ఇసిగో చిత్రాంగి యాస్యవారిగుడి. కాదు భేదగామ్మము. అదిగో వుంటింత రో లిసవారిం దోకుకొనిపోవ వచ్చినద. నాకు సైంధు సేయోయుచును.

రాజు — రా రా వాఁగు వాఁగు.

గిలి — వావివాఁగు వరుస బుంచిచెడ్డ. ఓదేవుఁడా! ఏజగ్గు మునకైన నేసున్నవాఁడు కాపటు, ఆఁడున కావద్దు, రాజు కావద్దు, రాణికావద్దు.

రాజు — వింతపెలుడు క్షూబ్జురా జంకెదపేలు?

గిలి— ఒకటి దైను మూడంటింతతో నలుగురు, గిలి గింతతో మేడకు నొప్పు యేమో ఉఁడి మనసుద్రిష్టి, విధినాకొప్పి జంకా కా దేలినవారికిఁ గనిఁ ర మంటింతకు మచ్చరము, నాకు నిబ్బరము.

అంటి— అమృగా రేకాంతంబున—

గిలి— గోడలు చెవిటిననకొన్నావా? అంటింతగుల్లా యేలినవారికట్టాడుము. సేభాయోద నాఱుసూర్జైనఁగాని ప్రతము చెఱుచుకొందునా?

రాజు— ఏమిరా నీప్రతము?

గిలి— నేను చూడనన్న నాకు ఒందియే ఏమి? నే నాదు దాని నంటనేయంచనా.

రాజు— నప్పుండకలింగమా! నీకిదినహజమే. (అంటింతతో) ఏమే నాప్రాణధన మెందున్నది?

అంటి— అమృగారు చీఁఁటిగదిలో నేదోయలుకోతో నున్నట్టున్నారు.

గిలి— (తనలో) ఆహా! ఏమాసము లేదయ్యారా యిలుక్కన్నా ఆ నూడఁగొట్టెదును. దుర్మార్గురురా లేమిషస్సునో? అయ్యా! నాచిన్నప్రభువో యయ్యాశేనో! నీను వేల్పువంటివాఁడును తండ్రి!

రాజు— టిప్పా పీరి టోయిల్లా? ఆహి బుడ్చి చుంచి సమయము.

శాలనఁణ్ణఁ గోర్కు కమలా జాగ్రిత్యా ఇంతము తైప్పఁ

ఖా లెగఁటిమృష్ణునో ట్రస్టు జానాసరింహము గోఱమాష్టత్తు

గేలుల వోద్దుకొంచు గిలి గింత కొకంతట పల్ని పచ్చావు
ఎలిషిదూల పోలు వెలశం రామింజిగ ముదులూడెదన్,
అంటి— ఇనిగో నీషచు వెలిగించినా సరుగో యమ్మగారు.

రాజు—

సన్నమబ్బునఁ దోచెదు చందురువలె
అకుచాటుండిన గులాబియలరుమాద్దిగై
నీటఁ ప్రభలఫలియించు మానికమువోలి
చీరముసుగునఁ జిత్రాంగి చెల్యమీతె.

శ్రీరాములు సేవాజుకోస్తున్నామి? స్తున్న తోడఁ తీకటి నెల్లుమీ
గదా! లుసిగాబులును దీకాకారలె మాసీసచీర సేఱ నీచౌడలు
వెలిగించుచుస్తున్నామి. (మంసుఁగావీసి మహుసెట్టుకొస్తుచు)

వేటబద్ధిక వాపె బల్యేఁడిచెందు
మేనఁ బుల్గులురేఁపె బితానఁ గన్న
గవకు మూతలుదాపె స్వర్గము సుఖమ్ము
చూపె నీతనునంస్పర్చ సుందరాంగి.

శూడ నిదేమి యొక్క మొగఁ జూపులు చీకణీవెల్లులీన మా
టూడ నిదేమి పర్మెగ వులందున మంత్రము పెంపలొల్గుఁగఁ
ఇడ నిదేమి ర్వేగవల వాచిఁ చుల్లులు . లంపఁ గే
లోక్కఁడు ఇంయైపై సంక్రాంతి లేలనె ప్రాణాయకా.

(ఒడలు తదుముచు)

ఔడిన కనుంగొనలకు నీ రోడనేల :

పీడి కొపిపు ప్రీంద జీరాడనేల :

ఒప్పు వన్నవపై రఱు శూడనేల :

నన తెఱుంగున నీదుమే ర్వ్వుడనేల .

అప్పా! నెఱ్చుకుటాలి ఎన్న ప్రతిశ్రూపాలను విజయే,
ఏదురామ్మను కింగ్ లీపులు, బండుక్కులైపంజులు లక్ష
ణమే చంబించెదన.

చిత్రా— (ఏడ్సు చు) ప్రశ్నాన్మాథా! యాఘ్వరము మింతో
చేసేమని చెప్పేదను.

గలి— అన్నా సిరిచెంత పోను పొరంభించెను.

చీరా—(లేఖనం) కుష్మాన్ శ్వాసం దలు రచి పుండు
గ్రహాకులున్నాయి. ఏం ఏం ఏం గ్రాసాలె నియోజిసిని. చం
పుసు నిధుముగుండి గొప్పాంగాలు నుండు జూడఁ గలిగితిని.

రండు—(ప్రేరణ లేక) మనిషులు కోసి దేసి చైతాం
గి! ప్రాణేశ్వరి! నీ అయించే వయోగు వలుఁ వేసి? ఆయ్యు
యోగు మూరి లుఁ ఎ, ఏదే యంపించా నుంచినీ?

ముందు బెఱుక్క చేసాడు కాబుడిచును? చేసనుకొన్నద తేవే
కట్టా! యాదయ్యా మెటువదలును.

గలి_నలి_నా_ కొంచెన్సు_ ప్రహించే_ కైని_ నికు_ గమలో
దానియు_బుల్లీ_ కెక్కు_కొనసాగ్గు_ చేసెడ_, నేను_న్ను_ ? దుష్టి
మును_నుపెట్టి_ కూడా_ చుట్టుకొచు_ ముర్తు_లో_ బూగు_వేయ_చు
జంతువ్వుల్లో_ నాటాగు_చెంచినవో_ దయ్యుసు_, దయ్యుమను

కూడ నూడిపోవును.

చిత్రా—టీ కాలులు ప్రేపిస్తామని దయ్యా
ములేదు గియ్యములేదు. ఏదు న్నాపాణ్ణును? కారా? నేను
పారిపాగమంసు విడువని లల్చుంపుగను! ప్రాణేశ్వరా!
సదతేఱితిని.

ఆంటి—నాహోప్రభు! మంచినీశ్వరు! ఆంటినీవీ
వ్యాతము చేయునేమో?

గిలి— అంత పైత్రుపూళిరమాన తొంట్లుచేయాలి?

చిత్రా— ప్రాణేశ్వరా! ఇంకా రాయిచూసినట్టి
తొలఁగించుందు. జరిగినసంగతి మంచి టోలి.

రాజు— ఓరీ ప్రేపేలకు మిక్కాడనుంచిపో.

గిలి— (వెడలిపోవుచుండులో) నామానుకుండులో కొన్ని
నేపూ దీనిమెంద్రూరగ. రాధుపుండులో కొన్నిమెంద్రూరగ?

చిత్రా— ప్రాణేశ్వరా. యోధులు కొన్ని సేవాములు
ఉక్కయంటిని. నేనే న్నాడ్దే ప్రులు? ఓక్కెవము! ఆంటి
కన్న పెట్టుకొనునే చూశాలంస్తున్నాగదు! ఎంతేఫుస్తు
మొంతయపక్కిని. నానుమాటు తడుయడానుస్తునీ. కొంచె
మాఁగెనను.

రాజు— ప్రాణేశ్వరా! తొండకలేదు. వింపాదిగాఁజెప్పు.
షాఖ యోపాపాత్మును సీకిటి యఃప్తుతి చేసినాఁదో దోక్క
మాటలోఁ దెలియనిమ్మ!

చిత్రా— (కొపనుతో) ఓరీపుచూర్చుడాఁ. కొపునుపనుకొ
న్నానురా! నా ప్రాణేశ్వరుఁ దూకలేని నాముపున వచ్చితెలిరా!

తల్లికడుపునం జెయి వెట్టితివిరా! యొంతసాపము ముడిగట్టు
కొన్నావురా! నానాథుడు భూలోకచేపేంగ్రూడు, నేఁజెప్పిన
జన్మభోవునేమో సేవంగుడు బ్రతికితివి.

రాజు— (తనలో) ఎవరు దించుకున్నాడు నుచ్చి ఈ ఉండవచ్చున్నాను
మంత్రియా, సుబుద్దియా! కానీ తెలిగును ప్రాణేశ్వరీ! అను
మానించ వర్గిండెవ్వుడైన జెప్పు తేఱు ప్రాణును పుదిడ్డ
నైవుడు తెగించే? నోరు, కొన్నానా.. ఇంద్రు! నీకిన్నాళ్ళుగు
దగిన విందుదూరకెను.

చిత్రా— ఇంకేమి న్నాయ లింకేమలో లింకేశ్వరుడి
సత్యము.(బిచేత నోరుకూసికొని) అయ్యా! నాపాతివత్తు
మో నాతివత్తుమో లింకేమయిన్నాని. కొదుకొ వాము,
మనపాలిటి రూదవముసలముః

రాజు— ఏమేమి? సారంగధరుడై! నైవ్వాప్సు మే నాశు
జెప్పు. సేమి జరిగెన్నా?

చిత్రా— అంటింతా! నాశు కొదుకుడు. నీపుడెలుపుము—
పోనీ సేనే చెప్పేవను. ఆహాపార్పుడు. ఖరూవముమిషల్లో
నిక్కడకువచ్చి నన్ను ఒలిషి చెఱపచ్చినాడు. నేనుంత మళ్ళీం
చినను విన్నాణుకొండునునాని సేనేమి కేయుగలన్నా
తమతోఁ జెన్నుబు బ్రతికియన్నా రోసేనో తేఱవుచూచు
కొని యాప్రాణముం బోగ్గుట్టుకొచ్చత. నక్కిర్చి బ్రతును
నాకెందుకు ?

రాజు సరే రూదుర్నని పనపటించి యిప్పుడేవచ్చే
డనునీన్న చనిపోనేలిపింతఫూక ముంత యప్పిక్కి. అంటింతా!

ఈమెను గొంపోయి గాయమూలు నుండు వేసి నాగుచేయము.

(అంటింత చిత్రాంగితో నిష్ట్రీమించును)

ఆహా నారైశ్వరా! యాదియోంత తలవంశు. నాహృవయసౌఖ్యము సేటితోసరి. నుత్తేనున్నది? సేనెంత పరాక్రమశాలినైనను, మత్తంతటి చక్రవర్తిని నను లోధమాలో క్రైస్తవ భ్రాతుల నేనెన్ని వహించినను నాకీసుచ్చ పోగుగదా! జారత్తుదోవ మెలుగని మృగాను లొలిథస్తవులు. బ్రాహ్మణునఁ గ్రోధ మింఛోవైపున సిగును నోక్కిసెట్లున నుండి నాహృవయమునఁ బట్టజోలికున్నవి. ఆమిత్రుద్రోహాని ఇండ్రియింత స్త్రోధము శాంతింప వచ్చునుగాని లోధమాలో నాకీనగుతాపునాణిగాని పోగుగదా? ఇంకెట్టుడి సారసుకూ? కూర్చునుఁఖములేని నఫుంసఁరుఁడెంతటి యాహృసువంటుఁడో? ఉండి ముమెన చిత్రాంగిని సేనఁక ముట్టంబఁడు, నాశూర్ముల్లి ప్రాణుఁసికుంటయు నిదయే నానిశ్చయము.

తనదునీడ తనకు దయ్యమౌనటుల
నాకుదోచినఁడు నామతుండు
తానొకచీదలంప దైవమైక్కుటిసేత
యక్క యెంతస్పృష్టమయ్యే నిష్పత్తి.

(నిష్ట్రీమించును)

సారం— (ప్రవేశించి తనలో)

అంతటనించు నాకసమి: యన్నియుమెన్నెను ఇంది సత్యమున్
పంతయుఁ దప్పిపోకచను సూచ్యుదః లోకమిర్షన్న మీరలే
యంతయుఁజూడినాచకడ సాక్షయ న్నుపై జూండి యు
హంతటరావి బోధనము లయ్యఁచు నాటని యటుచేయుఁడీ.

ఏమానిది! అపాశాస్కరాలు నున్నాడాచేందుగా గుణి.
అయ్యాడు ఇంకాటినంతయి వాతలి... కొన్నాడు గుణి
జీకోచువాడు నాప్రెస్ లిప్రైమ్ లో వీళ్లు, జ్ఞాన
రున్నాడు? చాను వైపుల్లు నుండి కొన్నాడు? కుటుంబించు
కెప్పాలు వెల్లుండు? కొన్నాడు? నాకిలకేసులు
చృతియైని తెలియిందు? నీనుసులు అంపునుసులు.
గండులు తేణభంగినందులు. లుంగులు గూత్తుడిగారు
నున్నణ్ణుచి వెంటద్దులు ఉపుచిరి. కేవల నూరు వెరుకుట్టు
చూడుగలు? దానిశ్శాఖలు క్రొపులు కొండలు కొండలు
అయి. ఒకసాప్పి వెంటద్దులు కొండలు కొండలు
పండించు? దిగుబుట్టులు? కొన్నాడు కొన్నాడు కొన్నాడు
నగును ప్రాణి? కొన్నాడు గుణాలు, కొన్నాడు గుణాలు.
సేఎను నూరు పునణమూ? ఉపుపుట్టులు గుణాలు?
చానును విచారించుగాని, ఇంకాపును జీవించేదను.
ఓణీ తాక్కుడు ఉడించి కేరింగ్ కాన్నాశాధలును
వోంగఁజేసును. అనిష్ట నాప్రెస్ లిప్రైమ్ లో కొన్నాడు. దేవుని
బలె వచ్చుచున్నాడు.

సుబు— (ప్రవేశించి, తనల్కి)

కెందమ్మ రేకుల యందహా నీతని

కందోయ నిదురు షందకుని

దීර්ඝ විචාරණය දෙපුත්‍ර නිෂ්ප්‍ර

హ నము పొలచుం దస్తరియుండై

అవశ్యక వచ్చేదన నైపుల్చురమ్మ 2

టూరువు వేడిని నాయచుండ.

అపకీర్తి వెన్నంటి నటు లపేశ్శింపఁ
బహి యాతనికిఁ గొప్ప విడి చెదరెను
అకటః సేననుకొన్నటు లయ్యేనేము
కానిచో నన్నఁజూచినతోనె కొండ
పగిదిఁ బొంగుచు నవ్వుచుఁ బల్గురించు
చిన్నప్రభుఁడిషుఁ డెందుకు మిన్నఁకుండె.

(ప్రథమాంగం రుణిసనారికి సేవానమాన నిన్న తోండి
కలిగినయలుక యిప్పటిపఱుఁ—)

సారు— ప్రాణమైతుఁడె! (రుములుఁఁ గఁ ఇల్లుత్తు
కొసుచు.)

సుఖా— ప్రవినరారిని సే నడ్డినానాగానా? హరహరా!
శ్రస్వరాళ్ళి యట్టుస్వది.

సారు— కేకు కు సాధువులు శేర్చును చిత్తి సచిలూ
చేండనిరాఁడు కెండ క్రూకెండు? నాకెండ కాబ్బాఁషుట్టును?

అపదట హేతువులు దోచియైనఁ దన్ను
ప్రాణమిత్రులు వారించియైన నన్ను
టోలి తప్పుతోవంటి హోవుగాని
యకటఁ దైవోపవాతుఁడెటు లాగుగులఁఁ.

నాత్మంట్రిగారికో నాపాచాంగ్రా లేఖిచెప్పునో? చూను
సకు విచారించుగాను సస్నుఁ గస్సుతండ్రి యైంతనొచ్చు
కొనునోకదా!

సుఖా— ఆసాంగ్రా చూసు లాభేమిచెప్పుటుఁ మింగు
తస్సు పల్లిమి కొఱకట్టినారఁ కుప్రాపును చెప్పుటుఁ.

ప్రాపులు కు కుప్రాపులు దేశ్శులు కేండు? కుప్రాపులు కానఁదా?
విశ్వాసులగు మిత్రంగారి సచ్చుము పొడఁట్టుగూడునఁఁ?

సుబు— అయ్యా! లోకమే యజ్ఞాన హతము. అందులో నాడుది పాపఫునిగు. దానినంటిన నెంతవిజ్ఞానికిని ఏవేకముండఁబోదు.

నెఱులు నల్లమొయిలువలె విరియఁటోసి
వాసికాపుటము లెగర నత్తుమెఱయ
చన్నుగొండల సెలయేళ్ళ సరణి వాలు
గన్నుగన నీరుగురియుచు నున్న యాలి
మాటలన్నుమ్ముఁటోవని మగఁడుకలఁడె?

సారం— ఆహా దుర్మార్గురాణా! నాపాలి కాంసర్పమైతిని.
తల్లిననుకొన్నా నెంతఘోరము తలంచితిని. నాతంక్రి కెంత
వ్యాధిపెట్టితిని? ఆయిన ఈత్తుహరిశ్చంద్రుఁ దాతఁడెంతచిన్ను
బోనునో? సుబుద్ది! నేఁటితో నును బుణమాసరి.

సుబు— అయ్యా! ప్రభావా, ప్రాణమిత్రుఁడా, వరప్ర
సాదీ, సుగుణపుండమా తనుఁంటుఁ నడిపెట్టివలసివచ్చేనా! నే
నెంతపాపము చేసికొన్నాను. కై ర్ము న్నేహించుఁడయ్యా. ఈ
శరీరములు త్యణభంగారములు. ఈత్తువ్రతులుగానః దామాదివ్య
శరీరముతో నాచంద్రతారకముగ నుండిదరు. తమ్ము స్నారించిన
పారికిఁ బాపము లంటనేరవు. చుక్కుఁలోఁ జందునిమాడ్చి
భూమిఁ ఈ లోఁ లైంఫుఁ కెంటుఁ ఉనుఁ క్రొఁ కుఁక్కుఁ న్నుసుఁరాజుగా
రక్కాలమృత్తుఁపునుఁ జంటి కొఁమె—రునుఁలః ప్రథంచి నుఁర్చు
శ్వరు నారాధించే తుంపువది న్నించిరది తమ దివ్యచిత్తము
సక్కుఁ దేవలయును.

కలయింద లైను మేనుదోచ్చి: జగర్కృత్తింబులుం జి తనం
చలత న్యౌ సుపుందువోర్క్కుగము దీ స్వేచ్ఛపంచంబు న
జులు: వ్యౌప్ర్స్తుమగాఁ గమంబిదే: (ప్రాణు య్యాప్తావంబు ని
శ్చులిష్టోటం చమర్పన్న వీఱుగ సరీకత్త్వంబు: చ్యాపించుచున్,
సారం — బ్రహ్మ నుఖాపీ! సపులుంబులు క్రావులు
కును: నింస్సుఁ గోర్కా. సాచి త్రంపి క్రాడ్జుసంపదులు
కొరుగాను: కా? ఏ న్నా రుఁ... క్రెస్టో సెస్టోచుము విడువవలని
యిందున్న లైలియిరుఁము. కేఁడ. నాఁ చురణము రూధి
ఫుదా! ఆహు పిఫాఁ క్రెస్టోచుముగా దొరుగునుస్స భాగ్యము
కుదా!

ముగ విడ్డయాగొన్న లేలిని చింగులోని వృత్తము వలెఁ
గ్రసుమాగి వుట్టిపుణ్ణా. నోసుకొన్నక్కు ప్రారంభమునందు
షునునునస్సు వాసుకిమండిగిస్తూ తోచి నిహరమించినకొలు
దిఁ బాలవిధిమూడు వాసుకిమండి జూచ్చుచు నున్నప్పుడ్లే
క్షుపములు సేయచుఁగు గల్లు సుధిదుఃఖంబులు పొందుఁగదౌ!
ప్రోస్తుత నునుఁరితును. నున శుభ్రాన్ని నిన్నరతో ప్రారంభించె
నని మంగు నుసనిచేసే క్షుంటునుగా నవశములాగు నింది
యుమూల్యుల్యు నున రింగు నిద్రాశన్నాములెత్తి ఉణడాగ్రమ్ముస్తు
ములం గాంచుమంటిము. నుస్తు వ్యిము దెవ్వియుం దోచసమ్ము
నిశ్శుభావముగఁ ప్రశ్నాంగు కీసుకుండిఁ కార్యావృత్తనును
ప్రపంచము దోచనేరదు.

సారు - ఈ ప్రశ్నామ్ముఁడా! కండ నిన్నరుఁ జోగు
వాసి చెనికింబాలె గుంఫాక్రోంగిఁఁసగు నూఁ, నీఁలు ల్యోవాఁస్తు
ములు కి రిసిలు కి డెలిఁపుంటం. దేపుఁ, నిడిచిన ప్రాప
నీతెల్పి యొమగును ?

సుఁ - దేపుఁ, కాఁఫ్యుంసుఁ, స్కాలోచాథి ఎంచి.
స్కాలోచాథి కుండా కాఁచుగు, కుండా గాఁసమెంజు కేరడు.
దేపుఁ, స్కాలోచాథి కుండా గాఁచుగు, కుండా కేలిని వ్యుక్తముగుఁ,
స్కాలోచాథి మెనపు ఇండ్రుంపుగు, వోచుఁ, గావున మరణ
చింత ప్రాపులును లేదు.

సారం - నుఁదిని కాఁఫ్యుంసు కి త్తుసునకువలెఁ బుడ్లు
ఉండునపు నుఁల సపుడి ఇంక్రొండు ఏరిక, నుఁఁఁ : యఁకే
నూత్తు మరణాచితు లేదు. :

సుఖ — ఇంకొకట్టి నునవిశేషాగు. నూండి బీజమాపణుగా లేనిదేహమా లిఫ్టుడు. గలుగుచుట్టు? కలిపినవి గూడబోన నుగది నట్టు లోచంబడియిం సకెంచుచెట్టు? నూఢి దూఢిములు రాత్రి వంటి దేహమాం జండాలేసు, అవినంటి నృత్యింగులేను. నుజియిం నెలత్తులోసు స్తుతించు నెల్లుకూ నంట్టుస్తి సర్వ జుండు సకలశక్తియుసగా కుశల్యానుని వ్యాపకు భక్తియై లుగుజేయను.

సారం — ఆ పక్కా క్రూడుడే నూచు రాత్రితప్పానము ఏయిచేయఁగాక! నూకిదియే తుదితలంపు.

సుఖ — ఎవరా సచ్చునుఁఁ (పరించి చూచి) గిలిగినతనలే నున్నాడోనీ! తల్లుగాఁ ఇద్దాడి సచ్చుచున్న వేలిదా?

గిలి — అదోఁ యదోఁ కూడా ఉండోఁ పోఁ ఉది పోయినది. సంకేతున్నాని భావించున్నాని ఇంగ్లీషు. గము ప్రపణు న్నోపో. సచి. మండించుఁఁ కుశల్యాని లొంగించు, మటేవిన్నాయమా. పాగునుఁఁ చూఁఁ ఇంకుశలు ఉండును, రాలు నయము, కెళ్లు నయము. నొత్తచేశలి కోల్పురా? పాపపునోరా?

సారం — ఏమిరా సమాచారము?

గిలి — సమాచారమూ, నూచాచారమూ, వ్యభిచారమూ? దేవికాదు. మనపాలిటి నుండి అయోఁ! నాచిన్నప్రభు ఏయమ్మునేనో? దుర్మాణరాలు, హంతురాలు, గౌడు నయము, కట్టి నయము. ఎంతిమఃధి మెంతఘుఁర మొత్త పాపము. నల్లప్రతాంచు, తిగుర్చినిపును చిత్రాంగి. నీ నీ నీ యూ సేరనఁ గూడదు. స్వర్మించు గూడదు. ఎంతుకుట్టు పన్ను

చెప్పేను! గల్లిచెఱయబు! ఓ పాశాన్కురాలూ! ఓయాటింత
గుల్లా! తస్సు సాక్కులుసుంగ సున్న ల్లోకిస్తే నొరినుఱును
మాయుదళి కొండ లీనిచూస్తే ల్లోకాల్సి, క్రూస్ గ్రిష్టోకో
యింటింతా! గ్రోహ్లో లుస్టులు ఉండుకున్నా?

సుబు... అయింది చెత్తుకొంపాక్కిరావి నుండి వోన్నిచ్చే
యా గ్రీఫోసుచాలు క్రూస్ కిల్లి ఎండి కొప్పేను, నొల్లండి
గారిందు న్నాయిచుక్కయుండు గ్రోహ్లోన్నా?

వెట్టిటక్కువలెను మొణిబెటు నరుండు
వెట్టికుక్కువలన విషముఁ బొంది
అట్లు మంచివారలయ్య దుర్భోధన...
మందుటన్ నివేక మరయులేరు.

సారం— నొల్లండ్రీకా క్రూస్ కేయ నున్నాడున్నా?

గల్లి— ఇఁఁ సున్నుకొండ క్రూస్ లోల్లాయిచానడికి
వచ్చేకరఁడు! రోస్ పశిస్తే, లూయిస్ లోల్లి లూస్ లున్నత్తు
దేవత యాదిఖ్య ప్రాణికాలు కుస్తించి క్రూస్ కే పు నాదించు
మని పంచించేసా, వాని శించులు మైస్టర్లు, వాని ల్లు దిబ్బుజేర
గాను, వానిజందెను పెరిగిపోను, వాని ల్లు దిబ్బుజేర
నాపాదు బాపఁడు ధర్మసభలు ఉన్నడై సేవకు స్థాపించునఁట!

సుబు—ధర్మసభ కింకివరు వచ్చేదరు?

గల్లి— చిన్నప్రభున్నగాఁ నైట్రు న్నారు మానుకని
గాయకతిన్నాను వేంచేయ చూరుఁ : మా కొంప్రైగా నుభయ
పక్కములునిని విజేచ్చానుసారఁగుగు క్రొనుఁజెకునఁట. మారును
నేనునం జిన్నప్రభున్నగాఁ నైపును, నంటింతగుల్లు చిత్రాంగి

వైశ్వను సాత్సులంట. ఇంకోక్కుత్తణమాను మనకు వర్ష
మోనమువచ్చును.

సారం—దీనికేమి? చానున కిన్ని చానులు లేవగదా! ఈ
పాపిష్ఠలోకము న్నెడచుటండే మేలు. సుఖ్యే! లెమ్ము సర్వ
శ్వరుంభాడి చిత్తశాంతిఁ జేసికొంకము.

(అనియరువురును భాండుదురు.)

(యదుకుల కాంభోజి—మిత్రగతి)

ప॥ ఓ పరమేశ్వరా : యోదీనహందారా।

యో దేవదేవ నీ వెందుంటివో॥ ఓ।

అ॥ ఈ పాపజన్మము లికెన్నెత్తసీక మ

మైట్లు కాపాడెదవో రక్షక ॥ఓ॥

ఒ॥ సత్యంబు తెలియఁగఁ జాలునె యొరునకఁ

సర్వేశ నీకుఁ దక్కు సత్యస్వరూప ని

న్నరణము వేఁడిఁఁము సంసారభ్రసమాన్నిరు ॥ఓ॥

అ॥ దిక్కులన్నింటికి దిక్కునతంట్రీ మా

దిక్కుచూచి కావరా నిక్కుముగా మేము

నిన్నే కొలిచిఁఁము నీలోన మముఁ జేర్రురు ॥ఓ॥

గిలి— అయ్యా! మనలను బిలుచుట కదిగో యమదూతుల

వలె భటులు వచ్చుచున్నారు.

సారం—

శ॥ గడియో త్తణమో యఁకఁ గలదు మాబ్రతుకు సత్

ణానమిచ్చి కావరా వడివడి మోహము బాపి

మాకునీదుభక్తి రూఢిసేయరా ॥ఓప॥

భట్లులు—(ప్రవేశించి) నుహోపథ్మా. పెద్దప్రభునువారు
మింమానువ్వురను ధర్మస్తానమును కచ్చుని సెలవిచ్చినారు.
వారచ్చటికి వేంచేయిచున్నారు.

సారం— నరియే మిందుపొందు సేసులు వచ్చేదము.

(భట్లులు నిష్ఠా)మింతురు.)

మిత్రుఁడా నుబుధీ! లిదిజస్యమస్యః గాపుల గసుక
స్యాన సంధ్యావందసను లాచరించుకొని కవిత్వమ్ముల
తో మజియ ధర్మస్తానమునుఁ జేతెను.

నుబు— సంతతపవిత్రులు త... వేళే స్యానమేల?

గిలి— ఆదుర్ముర్దురాలు చ్ఛిర్మా— ద్వసుఁ బోయి
నందును నేనుం బ్రాయిత్తముం గనివచ్చేదను.

నుబు—

వేద సరసునందు విహారించు రాయండ
విబుధవృక్షమును వెలయు చిలుక
మంచి చెలిమి యోడ కుంచిన చుక్కుని
ప్రాణహితునిగావు సూనృతంబు.

సారం—

వరమహంస హృదయ పంజర శారిక
సద్వధూదృగజ్ఞ షట్పదంబ
నన్నుఁ గన్నతండ్రి నాల్గు నావేశించి
యిపుడు నన్నుగావవే సునీతి.

గిలి—

అమ్ము సూకాలయమ్మ పోలమ్మ పై ఉడి

యమై యల్లిచ్చై యసిరమై యాటలమై
యమై మరిదనై తప్పసాచ్యమైతోవ
ద్రోక్కు నంచింతగుల్ల నోరౌక్కువమై.

(అందరు నిష్కర్మింతురు.)

ప్రదేశము—జిత్రాంగి యంతఃపురము.

(అంచింత విషాండగాఁ జిత్రాంగిపా పము బ్రహ్మేశంచను.)

సావేరి—తీర్పతః

ప॥ అయ్యియ్యై — ఇధి—యందరాని వంగాని

కాసించి మేసపోతినే— యేమినేతునే ॥అ॥

ప. వెయ్యాఱు విధముల — వేడినఁ గరుగక।

చయ్యాన ననుబాసెనే — యొంతచేసెనే ॥అ॥

ఎ. కలికి వలచిన వన్నె — కాఁడు దొరుకున్ని

వలరాజులక పొచ్చునే — నిల్వనిచ్చునే ॥అ॥

అ. రెలఁఁనఁ గోగిఁకి — ఏంచి పాతిటవాను నన్

బలమిని విడరించెనే— తా సేపుభాంచెనే ॥అ॥

ఒ. చిలుకలు రొడచేసెనే — ష్టోడోరో గో-

యిలు కోయని పూసెనే। తెలియనుట్లల మర్కుములనంటే

ముద్దిడునరోక

దొఁగించి గదించేనే — రాయుసుఱు గాంచెనే ॥అ॥

అంటే — అమ్మా! శాసు సెలపిచ్చినశేః మింయుసుఱు
దాకి యతుడెఱు బ్రుముసును? పెద్ద ప్రభునుగా రిపుడతనిరే
జరపించుట్కే కొల్పుచావసి కేగుచున్నారు.

చిత్రం — నాతివేణికొన్నను నిన్న న్నాంత దూఃఖిపెట్టి
న్నాఁడు తెస్తు జయుసుగునూ? ఉపుడు తన సీతా! బెల్పున్నాఁ?

నా నీతి నిల్చునో? పెద్దప్రభువు వాని నికి బ్రహ్మకు నీకుంట రూఢి. వారు గొల్యుచావడికి వెడలినారాయేమి?

అంటి — చిత్తము. తనుసెలవు ప్రకారము పురోహితు నిఁ దశ్శపక్షము బలపర్చునని యాని పెట్టి పంపినాను. ఈపాటి కండఱుం గొల్యుచావడికిఁ జేరవచ్చును.

దావా — (ప్రవేశించి) అమ్మా! యంటింతం దమ్మావై పు సాక్ష్యమిచ్చుటకు రమ్మని సెల్పావైనది.

చిత్రా — సరియే. అంటింతా! నీనుపోయి యిక్కార్య ముం జక్కఁజేసికొనిరా. వాని కదేళ్లా సీ.

(అంటింత దావారికతో నిష్కర్షించును.)

చిత్రా — (తనలో)

నడుసముద్రములో దిగ విడిచినట్లు
దొడ్డచీకటి నూతిలో గ్రోసినట్లు
అయ్యే నాపని వలచిన యతఁడు లేక
నాకు మాత్రము ధుఃఖపుం దనువిదేల?

కాని మోహ్నము తగదని వినల్చినాడు, వాని తప్పేము నుండి మొదట నాకు మాట్లాడబడినవాడు, ప్రథానము భరిగినది, ఆనవాళ్లింపుకొన్నాము. ఇట్టి హేతువుల వలన వానింగోరినాను. నాతస్సేషున్నది? ఉన్నపుడిద్దటి యందుం దప్పలున్నది. నాతప్పన కేమిగాని వాడంత చక్కని వాడేలాగావలయసు? వానియం దదేతప్ప. మొదట నన్నోయి న్నముం ప్రజీమించి నుఢ్యసః విఘ్రాతనునచి. ఈ ట్లిరువురును చుచ్చుటకు నిధిక్రానెన. నాసంఁ పలిచేసదానిఁ గాదన్న శాశ్వతాధరుడు చుచ్చుటాన్నయసే. అయ్యా! నున్నమును

వాడు కట్టుకొనకపోయే. కట్టుకొన్న వానిపై
మనసు కుదురదాయే, శ్రీ అనాథలుకదా? కార్యము
మించిపోయే నికి నాటెత్తిరాజు వానిం జంపుటా రూఢి. కన్నె
తనము నుండియు వాస్తవేం ప్రో ఉసుపెట్టుకొన్న నాకొకసారి
మోవింయచ్చుయైనం దుస్తిపొంగించే విదల్చిపోయినాడు
గానున వానికిఁ దగినశాస్త్రి యఁ సేశ్రీ కిని సేవలచిన దేహ
మొప్పగించకుండఁ జంపబడులయే. మఱియు నింత చదువు
చదువుకొనియు వేల్చువంటి సారంగధరునిం జంపించిన నాకు
తగినశాస్త్రి యి వజ్రపుపొడి ప్రొంగి చచ్చుటయే. మాయదణి
కింతయే దేవుడు ప్రవాసినాడు. (అని విషముతోడి వజ్రపు
పొడి ప్రొంగి) యఁక చీఁఁటి గదికిబోయి నుఖించెద. రమ్ము
మృత్యువా నీను నాకు గాచించినట్టు నుత్తెవ్వరికిం దోఁచు
బోను. నాకు సారంగధరున్నిపై గల్లు మోహము న్యాయమని
లోకమెఱుంగనీ. ఒకసారి నామున్నుల సారంగధరునిం బాధు
తొని తుదిహాయి పొండెదను.

పున్నాగతోడి - చతుర్శగతి.

ప॥ సారంగధరుడా నిను - జేరంగవలి నెన్ని -

జన్మములకైన - ఉట్టయైన ॥సా॥

అ. మార పమాకోరా సుచు - మార సాధవిచార ।

సాంసదక్షేత్ర బాధ - త్వవసీయచరిత్ర ॥ముద్దుసా॥

గానకవితాల్సోల - కనునీయవాగ్గాల ।

దీనజన్ పరిసాల - తేజోవిశాల ॥సా॥

అ. శరదింధు మందహస - ఛాశ్వతక్తీర్తి వికాస ।

స్వభావేశర్థావాణ్ణిసు - నొసుశుభ్రవిశాస ॥సా॥

బొందిరో వానిబొందిలోఁ జెందులయము
దెందమా వానిడెందము నందుడించు
ప్రాణమా వానిప్రాణమై యలరుచుండు
వాని సారూప్యమిష్టుఁ నేనుగండు.

(నిష్టుమించును.)

ప్రదేశము — కొల్యుకూటము.

(సంతృ కైపాలగు పరివారము పరివేషించి యుందురు.)

రాజు — (ప్రవేశించి, తనలో)

పుత్రుదెన జోగలేక కళ్త్రమునకు
నోరఁగఁజాలక రామోహముండె నిపుడు
తుల్యభారంబు లిరుద్ధట్టఁదూచుచున్న
ప్రతాసునసుగల్లుఁ ముల్లువిధంబుదోఁప.

ఆ పని యట్టుజరుగునా ? జరిగియాండ వచ్చును. వింతలేని
యూనులింత పుట్టుట్టు కొనులు నేరమెవర్చిద్దె యుండును? చి
ట్లాంగిదా ట్లేస్ నూకూల్చుర్చునా? నా యనుభవముఁ
జూచుకొనెనను. పురుషులుగఁ తత్త్వజ్ఞానాటు శ్రీలయైదు
గాన్నించడు. శ్రీఁ చుప్పుడమడు. చాంపక్రింది నీరువంటిది.
మొదయఁ ఎడుపులే కులిలికుడుడు. శ్రీఁలకెంత కాంచువో
యండ మోర్చుఁ థయుసుఁ. దేవునుంచేని యెదల
లోకములో మఱిహార్ధండునా ? పాత్రివత్తుము. ఆహ !
అది శ్రీఁలు నక్కిఁచుకొసుఁ డుక్కనము కదా !
పాత్రివత్తులు..., దేవునుఁ — రాముఁ శ్రుమత్రములే
కాని యస్యాభససుఁ లేస్పుచుంచులును. ఆహ !

యాదుర్వార్ణుఁ డంతఃపురమునుఁ బోధనియైడ నింతరాదు
కదా? పోనీ సాగైనవాఁడును వెంచుఁ కనుఁ మాట్లాడు
బడినవాఁడును గాన జిత్రాంగియే. తొలుత దుర్భాగ్దిష్టటి వాని
బిలువనంపస్తీ వాఁడుక్కడి కేఁ బోనల్లు. చదువుకొన్న
వాఁడేమో, దోషనవనవంతురాలిఁ దుర్భాగ్ద కొంటిం జనరాదని
వివేకములుగలేదా? ముఖుక్కడి చదువు, ముఖుక్కడి వివే
కము. కామాంధకారముఁ గుఁడులు పూరణగ్రమ్మ యింతే
యుఁజేసినాఁ దొషతితుఁడే. నాఁకు డుఱు చ్ఛాంగి పట్టివంటి
యబదమేల చెప్పుసు? ఆదుర్వార్ణుసుకిఁ క్షులీనంటిది, తెల్లివంటి
దేమీతల్లియే. అగ్నిహం ప్రతిమా సాక్షీగా సేఖుసైన్మినదిన్నా
కుడుపునం జెడఁబుట్టినాఁ దాపాపుఁడు. నాని నఁడిస్మరించ
గూడదు. వానిముఖుమైనం జూడుగూడద. (ముక్కుసు ప్రవేలిడి
కొని) తల్లిం బల్మి చెఱపట్టుట? (గుండె మోఁశుకొనుచు) ఎంత
సాహన మెంతఘోర మెంతయస్కీర్తి. పాపాత్ముడా! న్నాను
నాలోచించినాన్నకావా? అయ్యా! సిమ్ముఁడ్లుప్పుడైన న పాండవ
వంశమున కెంతనుచ్చ వచ్చేను? ఆహా! రాజై పుట్టుటకునుఁ
భాపముకదా? మాంగ్రుషుకు లోకమునకంతయాం దేటల్లెల్లానే.
నిను నే యాఘోరము జరిగెనా. నేఁడిప్పురియైల్ల వాఁచించినట్లు
తెలియవచ్చేను. సార్క్షేప్యరా! కాల్పుంగి గ్రౌడాలుకాలావా?
పితృగ్రౌహియగు వానినేల పుట్టించితెలి? (కోషవున) కానీ
యాదుఘుఁడు తనపాపమునకుఁ కగుఫుఁ నునిఁ భవించున. వాద
మెట్లునును, సాక్ష్యమెట్లును; నాగ్రౌహి చంపబడవలసి
నదనియే నానిశ్చయము. (గుండెనిగూర్చుండి) న్నాయకర్త

యంక విచారణ ప్రారంభించునది.

మంత్రి— ఉభయవాదుల పక్షపు న్యాయవాదులును, సాత్మలును, బ్రథివాదియు సిద్ధుగుగు నాన్నరా?

భటుఁడు— న్యాయవాదులును వారిగారిసాక్షియు సిద్ధము గనున్నారు. అదిగో! ప్రథివాదిగాగును వారిసాత్మలును వచ్చుచున్నారు.

సుబు— (ప్రవేశించి తనలో)

ఇతరుల మను నొప్పించదే కరుణాని

కిష్మఁడు తనకెంత చెలియైన

చోద్యమును సమ్మిళించడఁ ద్వారా లై

పరకాంతఁ దానెంత సరసుడైన

అభిలజనంబుల కదఱువఁ జూపునే..

విజ్ఞాని తా దౌర బిడుడైన

తెలియని యటులఁ దింగు సేత త్వఁ

సూర్యి తాసర్వజ్ఞమూ రియైన

అట్టి నా ప్రాణహితుయు సత్యప్రతుండు

షరుమలఁనైన సమ్మాహితుఁఁ సంపూ

విక్రమం డక్కఁటాఁ దోష విరహితుండు

ఇతఁడు కష్టంబుపడఁజూచి యొటులో ర్థ.

ఒకపు సక మొకటండియు

నొక ఫలహారంపు పాత్ర మొకశ్యయు మ

చిగ్కతోఁ గడపిన విహితుల

మకటఁ యపుడు వేఱుబాధ ల్యందఁగవలసెన్.

ఆహా ! నేడెంత దుర్దినము ? త్రిలోక శారుఁడు, ఆజన్మ
వరిశుదుఁడు, పాండవకుల పవిత్రుఁడు, నాశుం గ్రాణమిత్రుఁడు
నగు సారంగధరప్రభువు మృషాపవాననబట్టి శిక్షవిధింపఁ
బడునేమో ? సకలనీతి కోవిదులును, నాశైసౌశాతుని సత్య
వర్ధనం జిన్ననాటినుండియు నెఱింగిననారునగు మా తండ్రి
గారు న్యాయకర్తగానుంటు జూక్కగొప్పుమేలే. ఖద్దకెట్లులెనను
రాజుజనుబట్టిఁదా తీర్చుండును. నేనెఱింగిన సంగతి సాక్ష్యము
చెప్పుదను. (మార్కుండి) సత్యము ప్రోవదా.

గిలి— (ప్రవేశించి)

తోడి—చతుర్థశ్రీగతి.

- ప॥ ఎందుకురా పెండ్లి యెందుకురా ॥ఎందు॥
అందగత్తె గయ్యాళి పెండ్లామైన
నదాని మూరెట్లి పెద్దాగండైన ॥ఎందు॥
- ం. నీరసించి లేవనేరక శంకించి
కోరచూపులుచూచి గ్రుక్కిట్టుమ్రొంగుటల ॥ఎందు॥
- అ. పుట్టతల ముగ్గుబుటువలె నెఱసి
నప్పేటిలో నావ యట్టులున్నవాని ॥కెందు॥
- ఇ. నూగుమీసమాంద్ర పోరూగాజూచి
యూగలేని జవరాలి నుసుఱుపెట్ల ॥నెందు॥
- ఈ. ఉత్తముఁడు పెండ్లియాడక యున్నవోటు
మధ్యముఁడు గ్రుడ్దిదానితో మన్నవోటు
అధముఁడందముగలదాని నంబువోటు
ముసలిపెనిమిట్టి యథ్మమధముంగాఁడె.

ఈపాడంటింత చిన్నప్రభువుపై నేరము మోఫుట కెంత నిబ్బరముగా నిలువఁబడెను? తల్కిందుచేయఁబడిన దివిటీనలె నీవెళ్ళి రాజముఖము దించఁబడియు నగ్నిజ్యాలల నెగిరించు చున్నది. అదిగో! విబ్బపుర్ఁహితుడు: ఎంచముమెక్కి వాదించుట కెంత దిటముగాఁ బొటు నిమురుకొశుచున్నాడు?

భటు— గిలిగింతా! ఈదలక్ మెనలక్ నిలువఁబడు ఏది ధర్మస్థానముసుమా? అదిగో! ప్రతివాదిగారు వచ్చుచున్నారు.

సారం— (ప్రవేశించి తనలో)

ఎవడు ప్రభువనదగివాఁ దెవని యిచ్చ
కడ్డులేకుండు నెవడు సత్యస్వరూపుఁ
డాదికారణ షేవ్యఁ డీయిభిలమునకు
నట్టిసర్వేతు నేనిపు డాశయింతు.

నా ముఖమాచూచుట ఈసహించి కాఁబోలు మా తండ్రి గారు సుఱ్ఱోగము పెట్టుకొన్నారు. హరహరా! విధి యిటుండెను. అదిగో! మహాకవి గాయక శిర్ఁనుణి నన్ను నిరపరాథిగాఁ జల్లనిదృష్టిలోఁ గాపాడ విచ్చేసెను. ఆచార్యులగుట వీరికి నాప్రకృతి నిశదమే. సత్యహృదయముతో హయిగ నాతండ్రిగారియాజ్ఞ కొడిగ్గెట్టెదను.

రాజు— విచారణ ప్రారంభించనలయి ఇంతీ! యాం స్వమేల?

మంత్రి— వాదిగారి వాజ్ఞాలము. సకఁధర్మ స్వమూఫులైన న్నాయక ర్తగారి సముఖమునకు, వాది చిత్రాంగిదేని దేవుడు సాత్మీగా మనవిచేయవిన్నపముః— ప్రతివాది నాసనతీకొడుకు

సారంగధరుడు, నాభర్త పెద్దప్రభువువా రూరలేని సమయము చూచుకొని నాయంతఁషురముంజోచ్చి నేనెంత మళ్ళించినను వినక దుక్కిహమాతో నన్నలిమి చెఱపట్టినాడు. కనుకఁ బ్రతివాదికిఁ బద్ధతి ప్రకారము తగిన శిక్ష విధించుటకై ప్రార్థించుచున్నాను.

రాజు— వినుట కెంత కర్రకణోర మెంత యపకీర్తి ?

మంత్రి— అంటింతా ! నీవే మొఱుఁగుదువు ?

అంటి— దేశున్నిపై బ్రమణముచేసి చెప్పుచున్నాను. వాది గారి వాఙ్మాలమంతయు నిజమే. ప్రతివాదిగారు వాదిగారిని భుల్చి చెఱపట్టినప్పుడు నేదగ్గరనే యన్నాను.

మంత్రి— వానిగారి వాఙ్మాలమ్మిపై బ్రతివాదిగారేమి చెప్పేదరు? దోషుని గౌప్యకొనెగరా?

సారం— నేదోషిని గాను.

రాజు— ద్రోహి సత్యమెట్లాప్పుకొనును ?

మంత్రి— ప్రతివాదిగారి మొదటిసాక్షి యేమితేఁ గలడు ?

సుబు— ప్రతివాదిగారును నేనును శాపురములా నెగిరించు నున్నప్పుడు, ప్రతివాదిగారి పాపురను వాదిగారి మేడుపైని వ్రాతెసు. ప్రతివాదిగా రాపాపురమును దీనికొనిరమ్మని యాగిలిగింత నంపగా, నాదిగారు 'తల్లిక్కాదకుఁ గొడుపువచ్చుట కేమి తమభ్రంతరను?' ప్రతివాదిగారినే 'రచ్చుసుము' అని సేల ఏచ్చినట్లు గిలిగింత చెప్పగా నింటిని. పింగ్లు వాదిగారి. మేడకుఁ ప్రతివాదిగా శేగిరి. నేనంతటు మాయంటికిఁ బోల్పేని

రాజు — వీడును వాడునుం దోటిదొంగలే.

మంత్రి — గిలిగింతా! నీసాక్ష్యమేమి?

గిలి — పాపము పాపము. పున్నెము పున్నెము.

మంత్రి — పెక్కలు ప్రేశలకు? ప్రపంచము చేయము.

దేవుని యొదుట —

గిలి — ఏడీదేవుడు నాకుగపడినఁగాని వానియొదుట నెట్లు ప్రపంచము చేయముదును?

రాజు — ఓ నీవెళ్లింగినది తిన్నగఁబల్సు కాకున్న నిన్న పుడు నఱికించెదము.

గిలి — నేనెళ్లిగిన సంగతియే. దేవుడు నాకుగపడలేదు.

మంత్రి — వాదిగారు నీఁతో బ్రతివాదిగారిని రఘుని జెపినారా?

గిలి — లేదు.

రాజు — అదిగో నిజము తేలినది.

మహా — వాదిగారుగాక నుజునరైన నం జెపినారా?

గిలి — వాదిగారి తో ణో తోఁఁ యా యంటింతగుల్ల జెపినది.

మంత్రి — అంటింతా! టిన్నతో నీవు జెపినావా?

అంటి — నీన్న వీడు నాకుగపడలేదు.

మంత్రి — హాదిగారి వేడ్డుపై బ్రతివాదిగారి పానురమ ప్రాలినథా?

తర్మతి — ప్రాలినని. నాని నఘుగారు నాచేఁ బుట్టించి తమ

యెద్ద సుంచుకొన్నారు.

మంత్రి— ఉంచుకొని తేమిచేసినారు?

అంటి— నాచేతికిచ్చి ప్రశ్నవాదిగారి కిమ్మన్నారు.

మహా— వాడిగారి కాపానురము ప్రపత్తివాదిగారిదని ఎట్లు తెలిసెను?

అంటి— దార్శకోఱ కీగిలిగింత నచ్చినపైనీ.

గురు— తొందరపడకు. భయపడకు సుంటింణ! బాగుగ జ్ఞాపకము తెచ్చుకొని చెప్పో.

అంటి— నిజమునకు భయమేమి? బంగరు ఉండెలంబట్టి యాపానురము చిన్నప్రభువుగారిదని యొనరెఱుఁగరు?

మంత్రి— వాదిగారి యడ్జచౌపున ప్రపత్తివాదిగారి కాపానురము నిచ్చివై చితివా?

అంటి— నేనిచ్చుబుఱుఁ బ్రావునంతలోఁ ప్రపత్తివాడిగారే వాదిగారి మేడయొద్ద నాకెదుర్కె నాను.

గిలి— (తనలో) అంచ్చు సీనెత్తిగొట్ట. ఇచ్చియబడ్ మాడి ఓవే.

మంత్రి— ప్రపత్తివాద గార్ణాంటిఁ నెద్దురైనాను?

అంటి— బంట్రిగాసేషుఁ ఇంగిలిగింతకూడ కెరలున్నాఁ దుక్కఁడో?

మహా— సీనేత్తెండ గెలిగింతలోఁ మాట్లాడ్తేషుఁ?

గురు— న్నాయి ర్తగారి చెత్తుగాని, ప్రపత్తివాదిగారి న్నాయవాది యసవసర ప్రశ్నము ఉపగుమన్నాష్టుఁ.

గిలి — నీకిది యానసరమా ? ప్రాణబాపఁడా ? నీ యిల్లు నిండినదిలే ?

అంటి — గిలిగింత నాతోఁ బాపురమున్కె వచ్చినాన నౌఁడు.

మహా — గిలిగింత వచ్చిన యొంతసేపటికి ప్రపతివాదిగారు నీకెదురైనారు ?

గురు — అదిగో యిన్నగో ఇంటువంటి ప్రపశ్శము లింకను మానఁడు.

అంటి — అనుగునిండు భయమేమి ? ఎంతసేపటికా ? పాపు జామునకు.

గురు — ఈసాక్షీకి నుత్తిపో ఉనది. న్నాయక్ ర్తగా కి మాటలు ప్రాయరాదు.

మంత్రి — గిలిగింతా ! ఇది నీతో సేమి మాట్లాడెను ?

గిలి — ఈమామిడిపండ్లు కావలెనాయని యదుగలేదా ? ఏమో చీరకొంగుమాడి మాపించి పోనీ యొందుకునలేదా ?

అంటి - (స్వగతమా) అయ్యా ! నుఱచి యుత్తర మిక్కడికే తెచ్చినాను ?

రాజు — సాక్షీ నిచారణలైనవి. ఇంక నెనగిన్నాయము వారు పల్చునది ?

గిలి - ఇంకొకటి మాత్రము మిగిలిపోయనది. ఒల్పుచెఱకు శత్రువైద్యుని సాక్ష్యమ్మాలులేదా ?

రాజు - కోరుమ్మాయమ్మా ? కెట్టి పాండివసి క్షేమించి వాము.

మహా -

సిరఫరాథగ సార్థంగధరనేగంటి

సారం—

సత్యహృదయంటుతో తల్లిజాడగంటి
సుబు—

చిన్నప్రభు వీశ్వరుండని చెప్పుచుంటి
గిలి—

వెట్టి కీలోకం బలువిధములంటి.

గురు—

వింతలేని యావులింత నేరమిదెట్లు
మహా—

భ్రమసి కలకు త్రుణిపడినయట్లు
గిలి—

తార్పగుల్ల చక్కదన మగపడు నెట్లు
సుబు—

హితుడు హితునివినక యేగినట్లు.

మంత్రి— సారంగధరప్రభావుగారు సుఖాదికీం ప్రాణమిత్రు
లగుట.

రాజు— ఇద్దులుం గోటిదొంగతే.

సుబు—

తోటిదొంగ లిరువర మేరాపుణంట
మహా—

తల్లిసిల్లోలవలె భేధమొల్లకుంట
సారం—

పాపసంగతి మన్ననఁ బదయకుంట
గిలి—

గుల్లయంటింత తారుపు చెల్లదంట.

గురు— సత్యమో క్లీమో తలినంద్రులు రి త్తవిగోధము
పుట్టునా ?

మహా—

సత్యమే కల్ల కల్లయే సత్యమిపుడు
సుబు—

మిత్రులం దాగ్రహాభమ మీతెనిపుడు
సారం—

తల్లియం చాత్మకో ధృతిఁ దాయైనపుడు
గిలి—

గుల్లయంపటింత తారుపు చెల్లదెపుడు
గురు— బుద్దికి దేహాధర్మాలోగిన నూతనవయసు మితి
మాఱినయొడఁ శాపరథుల జంత్ర, వాసన లడ్డునేరనుగదా !

రాజు— మాతృప్రోపొ సితృప్రోపొలు కే కౌత్రము ?
మహా—

విషయులకునైన శక్యంజె విధినిదాట
సుబు—

తలి పిల్లలభేదంబు తగులుచోట
సారం—

కల్లరాణోదు మీసంబు గలుగునోట
గిలి—

గుల్లయంటింత చెప్పేరా పొల్లుమాట.

గురు— ప్రతివాదిగారు నూతన వయోవంతులు గదా !
'విద్యాస మపి క్రూతి' యసురాటు పొల్లునోనునా ?

మహా —

లోగనిసాడె నిదియలలోనే గిరీటి దురానుదాగిన్న
జోగనివాడె సత్యమున మాటి

సుబు —

హితవ్యుతిరేక వృత్తితో

వేగక యుంటపాటి

మహా —

— జలి యంపనిమేటికె మోహమేటి

గిలి —

మే చేసుచెప్పన్న ఇస్తివెట్టి నిఱం చెంగుగు సేటికిన్.

రాజు —

మనలఁగూర్కి జనము లనుకొనెద రెట్లు

మహా —

క్లు సత్యంబుగా శిక్ష చెల్లినట్లు

గురు —

తలిపిలలలోఁ గీడు తగిలినట్లు

గిలి —

లంచము న్నైంగి నేరంబు పెంచినట్లు.

మంత్రి నాశుగ ఈఁచెస క్లైస్టో ప్రఫోవులకు మనవి
సేయుచున్నాను. (1) వాసిగారు నాశుగు మసు బ్రితివాదిగా
రొప్పకొసలేదు. (2) అంధిత క్లోపులు నిలిగింతం జూడ
లేదనియ, ఉత్తీర్ణ : సారి నూచెనాగుని మాటాడ
లేదనియం జెప్పుఖే కూని నాశుము వ్యత్యస్తముగా
నున్నది. (3) ఉత్తీర్ణ లు నువ్వులు న్నుగిగును పట్టించి తమ
టు

నెయద్ద నుంచుకొని గిలిగింత నచ్చిన పార్వతిమానయిన్నను జాగు
సేయుటచే వాదిగారే ప్రతివాదిగారి రాంబథించినట్లు
స్వప్నమగుచున్నది.

మహా - నాకుఁదోఁచినమట్లు ప్రతివాదిగా రాజున్న పరి
శాధులు నఖండ విజ్ఞానులు. పురుషులున్ననే న మోహనాకారు
లగుటచే వాదిగారే ప్రతివాదిగారిం విలిసించి సుల్మిబుటులకు
యత్నింపగాఁ బ్రతివాదిగారు నికఱ్లుకొని నచ్చినట్లు
నందుపై వాదిగారు పగసాధించుకొనుట కీట్లు పున్న చెప్పి
నట్లుంగాన్నించుచున్నది.

సారం — (స్వగతము) ఆహ ! నువ్వుని నాయకుని మళ్ళీ
కన్న వేత్తే దైవము కలఁడా ?

గిలి - నాయురాహ యాదుజోడు ఉనిరిన చిన్నప్రభువు
గారు చిత్రాంగి రాంగారును బెండ్లికై ఎలుగు సేర్చాటు
జరిగిన తరువాత నీ ముసలిరా జాపెనా నాచి ల్లుకొసుట
వలన నింత వచ్చేను.

రాజు - (స్వగతము) వీడు వెళ్లివాఁడైనా... నీనమాట
లాలోచింపఁడగినవి.

గురు - పెండికై తన్న వాదిగాను కోసారున్న సంగతి
వెత్తింగియు నన్యధా కటుబడిన యట్టినాన్నారు యంతఃపుర
మున కే నెపముఁఁ నైసం బ్రతివాదిగాను చూచుటయే
యతనియందుగాల దుష్టుదేశమును వెంటిచేయాలన్నది.

రాజు - సరియే. మా నిక్షయ వ్యాప్తిపై తన తప్పాప్యా

కొనకున్నను మాపరోత్తము సందుచూచుకొని చిత్రాంగియే
బల్మీపెట్టనీ యపు క్రైస్తవోహి యెట్లు విదల్చుకొని రాగలడు ?
తావినల్లుకొని నచ్చినట్లు ప్రజ్ఞ సూచించుచున్నాడు గదా!

ముత్తెపుం జిఱువువ్వుమొల్గులెత్తుచుండ
చీకటిమెఱపు వార్జూవు చిమ్ముచుండ
కుల్చుగుబ్బల పయ్యెద కొంగుజార్చ
బల్మీ పెట్టెడి జవరాలిఁ బాయిదరమే.

ఎజెయు నీఁడంతఃపురమున కేగుటయేతప్పు. న్నాయక్కర్త
మొక్క తాత్పర్యముతో మేమేకీభవించము. ప్రతివాద
యిందుపైఁ జెప్పువలసినదేమైనం గలదా ?

సారం -

పెనుతపంబుచేసి కనిపెంచి చదువు చె
ప్పించి మేటియర్ల ముంచి మిగుల
వృద్ధిగోరు తండ్రి యైద్దిశాసించునో
దానిఁ దప్పవళమే తనయునకును.

సాము చదువులందు సంతోసమున నన్ను
కురులుదువ్వు ముద్దుగొనెడి తండ్రి
యిపుడు సత్యమెఱుగ కిట్లల్గుఁ జూపుట
మిత్తికంటె నాకు మేటి కిష్ట.

రాజు - (స్వగారిము) హరహరా ! సక్కేశ్వరా ! యిటు
గోయి యమునొయి యొంక క్రైస్తవి యముఁను ఖన్నకొదు
తునెట్లు లైక్కింపుఁఁ మచరం, లైక్కింపున్న సన్నుఁ గమూర్తి
రాజని లోకములు నిందించరా ? ఏది యెట్లునుగానిమ్ము.

శాశ్వత ధర్మభంగము సేయనేర. (ప్రపంచము) నీపాండి త్వము చాలురా సితృద్రోణి! గురుభృట్టారకా! హే శిక్షకు వీడు పాత్రుండగును ?

గురు - పితృద్రోహాకిఁ గాలుసేశులు దెగుగొట్టించ వలయునని శాప్తము.

రాజు - ఎవంద్రురా యాలస్కము సేయక ఇంద్రోహాకిఁ గాలుసేశులు నఱకి వేగమిటునండు. మించు ర్త కిచటనే యెదురు చూచుచుండాయా. ఇంతణో మంకీసుపకీ ర్తోలఁగెను.

(సారంగధరఁడు పాథము కప్పుఁటి పూంతరులకో నిష్టమించును).

రాజు - గురుభృట్టారకా ! హంతకు లాద్రోహానురణ వార్త మానుఁ దేవునచునంతలో మంహానయుఁంత్తికై యెద్దియెనం దెల్చుఁడు. (తెఱజాఖును)

శ్రీరష్ట.

ప్రార్థన రచనలు

వంచమంకము

ప్రదేశము— సింహాద్యారప్రాంతము

జభున్న— (ప్రాచీన, ఉన్నత విషయ మేఘన్యా
య మింగాగున్నాయి? వేల్కులు అంగుప్రాంతములు జంపులు
జేతులెట్టానుస్తుటి? చిత్రాంగిశిల్పాలు రాబోసేంద్రో పెద్దప్రభు
నునకు లెలిచుట్టు కావాలినా? నొన్నా? సెడ్డప్రభు
వఫుడు తన దూషేషణాలు కొన్నాయి గతిమూ
కను నేను జిన్నప్రాంతములు వ్యక్తము నునును
లోకమును కొన్నాయి కావాలినా? నొన్నా? గిజిగన్న
నాకొఱ కెట్టు వదుగిద్ద నచ్చు దున్నాయి?

గిజిగన్న— (ప్రాచీనమై) జభున్న వించినయినా లింగవు
బదు.

జభు— చూచుటివా సేస్తుము . తెలుపు పూర్వమౌల్యాలు

గిజి— పుట్టే కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు
సిప్పుడే రంగచీరుండు టుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు కుట్టు
ఆదయ్యము చ్చీటిందిలోఁ సుఖు; గడులు పుట్టుతోని పండు

కోనెను. గుస్సముచెంత డాగుంగలు, నేమాగడబిడ వడు
చున్నారు. ఇంతలో సిసమాచారపు, తెలిసి నిస్సజూడ
వచ్చితిని.

జబ్బి- అదిగో రత్నాగిదేసిగారు కాంబోలును ? కనికర
ము కన్నక్కడుపు చూడవనచ్చు, చున్నారు. రవుగై మనముపోవు
దము. నీను వేతేచెప్పసార్, నీ లోను. నేనిదినఱును నిశ్చయించు
కొన్నదే యొమట కానిముగై.

(అనియరువురు నిష్కృతిమింతురు)

పూర్వాను సారాగ్రహము వైజీంచు.

૧૮૦

శభపంఠవర్షా—రూపకలాశము

- వ॥ నీవే రాయాత్కుణ శరణ నిఖిలాది కారణ ॥నీ॥
 అ॥ సావదామగఁ బండింపు చేపండుక్కుఁజేయ
 శ్రీ వసుంఘతి సను నమిని సంపూర్ణించు తండ్రి ॥నీ॥
 గ॥ ఉనివేకమే తప్పయైను ను త్యాగమే ను ప్పయైను
 దునిఁ దాతని ప్రభుఁఁ దె ప్రభుతండుఁ దె లక్ష్మణఁ దె ॥నీ॥

హరిహరా! సుద్రాజులా! నాకొళ దుర్గాని సుట్టితేం. నీరు
మీనగు నాకు విత్సుపరోదగు. నృషుషవాదము, పూర్వమరణ
ము ప్రవాసితివా? కాంతి మించినది తలపోత్త శుండనేల? ఆక్ష
టు! ప్రపాణమైతుడో!

త్రణ కైదఁజాసినవ్వు లిసుఁ గన్ను లఱజాప చూకుఁ దోఁజకుం
పునుగడ్ రాత్రి . దుష్టలకు విప్పిఁశ్శు అణేవ్వెనిం గనుఁ
గొనుగద ప్రాంచిక్కు యఁ రోఁచుఁడో లిముఁద్రోయు చేరులి
పునుషుఁడు శాస్త్రిందిఁ సాసుయుఁ సుషుదిననున్ క్రమించుచూ.

అడ్డపల్గుని వీణియు | యనుగుపారు
 వంబి : నా మాట వినినంత పంగువిలి :
 తత్త్వమెటీగించు భాగవతంబి | మిమ్ము
 బట్ట నాకరముల కీంకు బ్రాహ్మిలేద.
 నా బిడ్డకన్న నుందరుఁదు లేడని పొరిం
 బొరిమోవి నొక్కినన్ ముద్దుపెట్టు
 నా యన్న జగదేకాయకు దగునని
 మటిపుటి నన్ దసయురము | జేర్చు
 నా యయ్య చదువులోనం బ్రోడయని పలు
 మఱు చెంతజేర్చు సాంకులు దువ్వు
 నా తండ్రి శాశ్వతభ్యాతి నొందునటంచు
 నన్ను | గన్నపుడెల్ల మిన్నముట్టు
 అట్టి నన్ను గన్నతల్లి నా యాపద విని
 యెట్టు భరియింపగ్గలు నింకెట్లు బ్రితుషు
 హరహరా : సర్వలోకేశ ! పరమసాధ్య
 నిట్లు కుందింప నను సృజియించినావ.

రత్నా - (బ్రహ్మేనించి) హంతసులారా యూగుఁ డా
 గుఁడు. నాచిన్నతండ్రి కాళ్ళైనం జూచుకొనెడ. నా తండ్రి
 మాఖికా, క్షుసారి చూపించిన నదిగో నాల్లుఁక్కే చంద్ర
 హరము మింకిచ్చెడను.

1 హంత - ఓర్కి యొకమాఱు చూపింతమురా !

2 హంత - రాజుగావికిఁ డెలిసీన ఉన్నఁ జంపించరా?

1 హంత - ఐసమా ఇల్లుఁ ఈ లేదా ? (తెఱదీయుచు)

పోనీ కన్నకను మెంత యాగ గాచ్చుదో?

సారం - (శ్లోవినిః జూచి ఇంగో నాపు గ్నా. వారహారా! నాత్మలి కెంత వ్యధపెట్టితింటి?

రత్నా - (సారంగులు లుటిలి పుకోని) అయ్యో నా తంజ్ఞి! శనాం కుష్మాణ్ణి! సమాంతర బ్రాహ్మికింపున్నామి? నా సవతికి నీ దుఃఖాలు - ఉండాలి నాపున్నా! నీ నుఖము దృష్టి తిగులు చేపా... నీ నుఖి సైన్మైస్తుఁడుం జూడు లేదురా? సెకోలు - నీ నుఖి నీచినారా? నీ సుగుణాలు క్రూరు కుంభా కుంభా? ఇంకి వెండు మొద్దువలె వేకుఁడు క్రీతింపులూ?

సారం - ఐసుఁడ్రు. పుంచులు లుటిలి మెంతుఁడ్రుకై చంగలుగు రిజదు. నా కుష్మాణ్ణి కుంభ అని నాయుయ్య నత్యముం తని ఏకాంగం కొర్కెచెనపు. అస్తుఁడ్రు! యింతట్టి ఉపాంశులు కుల్మా కల్పించు. ఇన్నిజ్ఞానవంపురాలవు నీను నేఁడెలాసుం కా? కుష్మాణ్ణి కుంభుఁడ్రుకై నీ కొడుకు మృతినొంకులు సుమారు కుంభుఁడ్రుకై నీఁనఁసినదే సేఱిమ్ము.

. రత్నా నాపుఁడ్రు: నాపు సుమార్చు! నాపుఁడ్రుపెట్టు భరించునారా? నాపు జాపుఁడ్రు! నీ నుఖువు కొస్తుఁడ్రు యని పిలిచునారా? ఇంకి లుటిలి కొడుకొరా!

(మూర్ఖులు) కొడకా! కొడకా!

హంతులు - ఇంకి నాపు కుంభుఁడ్రు నుఖ నాయ కుండు వచ్చుచున్నఁడు.

(సారంగధరునితి శాస్త్రం లు క్రమాంగమం (అంతా తెఱికొను.)

ప్రదేశము—కొల్యుచావడి

(రాజు, పుంత్రి, గురువు, మహాకవి, గిలిగింత మొదలగు పరివారము.)

రాజు - మంత్రీ! ఈపాటి కాద్రోపిం గరచరణాంధన మగుం గాఁబోలును!

గురు - ఇంతనే పా? గడియక్రిందటనే యాముచ్చట జరిగి యండవచ్చును.

రాజు - ఇంతతో మాక్క కీడు తొలఁగె నిపుణేంత వేళ?

గిలి - ఆఁఁలివేళగా వచ్చేను. (ధారమునఁ చీరకొంగు ముడి విప్పి యేమో ప్రింగఁబోవుచుండిన యంటింతం జూపించి) అనిగో చూడుఁ డాయంటింతగుల్ల చీరకొంగుముడి విప్పి యేమో ప్రింగఁబోవుచున్నది?

మహా - (పరికించిచూచి) ప్రతమువలె నున్నది? నమలకే యంటింతా! (పరుగునఁ బోయి యుత్తును నందుకొని యంటింతతోఁ ప్రబేశించును.)

రాజు - ఏ మాప్రతము?

మహా - మహాప్రభో! యేవో యుత్తునుగాఁ దోషు చున్నది.

గిలి - చిత్రాంగిదేవి మేడమొద్ద దీనినేకాఁబోలు సంటింతగుల్ల నాచేతికీబోయి మానివేసేను.

రాజు - పై విలాస మేమి?

మహా - సారంగధర ప్రభువుగారి దివ్యసమాఖ్యమును—

రాజు - ఏమిచెపుమా? ఏషిన్ చదునుడు.

మహా - (ఏషిన్) నవమన్మథుణైన సారంగధర ప్రభుతు
గారికి సేవకురాలు చిత్రాంగిరాణి -

రాజు - ఆశ్చర్య మాశ్చర్య మాపైని ?

మహా - ప్రవాసికొన్న విన్నపములు -

తావిగల మేల్కిబంగచ తపుకవాడ
కండెఱుగని నిండునోరమెగంబువాడ
దొడ్డబేడిసమీల కంబోయువాడ
విన్నపం బిదె వలచిన వస్తైకాడ.
అనవాలంపిన యది మొద ల్చిన్ను
గాన నూరుచుండే గదర సాకన్న
ఈడు జోడుల మన ఏద్దులమున్న
పోడిమెఱీగియు నన్ ఓదవె నీయన్న
వాషెడకుం గట్టునాటినయట్ట
సామదికిన్ లేదు నమ్మ వాగుట్ట
తలలిపచ్చెద మన్న ఉప్ప దీచోను
మటి నిన్న గనుకోర్కె మానగలేను
నిదురెఱుంగని కలల్ నిన్గూర్చి వచ్చ
పదనుముల్లుల నన్న వలరాజుగ్రుచ్చ
గడియలు యుగములుగా సాగుచుండె
పిడుగు చందమున్ గోవెలప్రేమాగుచుండె
నేడు సందాయె నీ నేస్తున్ఱుగూడ
వోడక వేగ రఘ్యు వస్తైకాడ

కాటుక కన్నీటఁ గలిపినా ప్రాయ
నీటుగ రఘ్వుని నిన్బతిమాలు.

రాజు— చాలు నేదీ (ఉత్తరమందికొని చూచి) ఔస్తాను.
మాకు శాసుగఁ దెలియు నీవాత యూదుర్మార్గర్మరాలిదే !
(క్రీయంటింత తలనిడి) అంటింతా ! ఇప్పుడు జనిగినదంతయు
నిజము రానీ. సారంగధిషుడు గోషియా? ఇంటు యు తృతము
నీకెట్లు వచ్చెను ?

అంటి— చిన్నప్రభువుగారు దోషులుకారు మహాప్రభు!
రాజు—హరహరా నేనెంత పాపాత్ముఁడ నెంతకీనుఁడన?
అంటి— ఇది చిత్రాంగిరాసీగారు ప్రాణి చిన్నప్రభువుగారి
కిమ్మని నాచేతి కిచ్చినాయ. మహాప్రభు ! కూటికొఱకుఁ
జేశినదాననుగదా ? యాపె చెస్తినట్లు వినకున్న నాతల
నిల్చునా ? ఇప్పుడు నిజమొష్టుకొను విఫిలేను. నస్తుఁ
గాపాడెదమన్న మనవి చేసేదను. చిన్నప్రభువుగారు తనఁ
పాపురముపై నాసతోఁ జిత్రాంగి రాసీగారి సేడచొతు
నిలువఁబడి నన్నుఁ శాపురముం దీసికొనిరమ్మని చెప్పుఁగా
నామాట నేను జిత్రాంగిరాసీగారికి మనవి చేసినాను. పిన్నుట
నాపె నన్నుతనిఁ గోడిలెన్నుని పంపించెను. అతడు నే నంతః
పురమనకు రాశేల ? పోనీ తల్లిగదా తస్సేనుని చిత్రాంగ
రాసీయుద్దకు రాఁగా, నాపె యతనితో నలిచిలి మాటలాడి
తనతోరమ్మని బల్మిపెట్టె నందుకుతఁ డాప్పక విదల్చుకొని
పోయె నందుకుఁ బగసాధించుకొనుట్కు యోపె మిాతోఁ
నిట్లుపాపము కల్పించి యాతచేసుగాని మహాప్రభు చిన్న

ప్రభువుగా రావంతయం దోషులుకారు.

మహా—

తల్లిపైని వలపు తగిలెనేనియును న
త్యంబు దాగెనేని ధరణిలోనఁ
బాపకృతమున కనుభవము లేదేనియు
దేవుడండె ననుచుఁ దెలియుటెట్లు ?

రాజు— అయ్యయో రాజ్యమత్తును యుక్కాయుక్కములు
ఉపాయివుగా యొనుడురా ! రాజీవాసము లేదు గీసీవాసము
లేదు. చిత్రాంగిని గొప్పాపటి నలుగు కీడ్కుకొనిరండు,
త్వరగఁ బొంప. ఆహా ! హాంతకు లిఁక నాకాఫ్ఱోరవా న్న
చెప్పెవదరు కాఁబోలను !

గురు — ఆ యుత్తరము చదువునప్పాడే సారంగధరుని
రక్కము పట్టుకొని నొఱకహంతకుడు నిలునఁబడియన్నాడు.
ఎంత మంచిషని జరిగెను ?

రాజు— ఆహా తండ్రీ! సారంగధరుఁడో! కులపవిత్రుఁడో!
వరప్రసాదీ, విష్ణువునిధీ, జగదేకశూరా (మూర్ఖులుఁచు) సత్య
వ్రత్తుఁడో !

మహా— పేరుప్పునుడిన మహావృక్షమువలెఁబడి యేలిన
వారు మూర్ఖుల్లినారు. మంత్రిగానూ! వారికిరస్సునకు మా
యంకతెలము దాఁపుసేయుఁడు.

మంత్రి— ప్రభువుగారు బిట్టుమూర్ఖుల్లినారు. మహాకవి
గాయకశివోమసేగానూ ! సేఁడెటి ఘుంఘరము చూడవలసి
వచ్చెను. మనమెంత పాపము చేసికొన్నాము ?

సుబు—ఎన్నిద్దుడైన నా ప్రాణమిత్రుని బ్రతికించరాదా?

గలి—చిత్రాంగి నుప్పువాతఱం దోయవలె నాకు మనసు చల్లపడవలైను.

మహా—చూచితిరా మంత్రిగారూ!

మంచుదోగెడు శోషపద్మములమాంగ్రీ
కన్నుగవు గ్రోఫ శోకముల్ గ్రమ్యచంద
మూర్ఖుడేతడు బెద్దప్రభు వక్టూ ము
డింగి మెల్లనవిడు నిద్ర భంగివలైను.

రాజు—(మూర్ఖుడేజీ) హాపుత్రతకా! యొంత చేసితినిరా?

యోదీ యూసిషఃహంతకురాలు?

గలి—మహాప్రభూ తాముపంచిన భటులు రిత్తగ నచ్చు
చున్నారు. దీని యొక్కరగ మెడ్డివేసినదేమో?

భటులు—(ప్రపాఠంచి) మహాప్రభూ! చిత్రాంగేవి చీకు
టిగదలో దలుపుగడియైనై పండికొన్న డంతసిలచినను
పలుకలేదు. మేమెంతో కష్టముల్లో దలుపు జగులఁగ్గాట్టి
మాడఁగా విషమ్యతోగి మృతినొందినట్లు కానఁబడ్డియో.

రాజు—సరియే యాదుర్మార్గుర్దురురాలు తననేరము బయలు
పడునేమోయని తానేముందుగాడజెచ్చును. కానీ, మంత్రీ,
మహాకవిగాయక శిక్షమణీ మన మపరాహ్లంబనఁ గలిసికొం
దము. కనికరము కన్నకడుపురత్సాంగి యోట్లున్నావో?

ఇమ్ము తెలియక పెండిలి యేలచేసి
కొంటి నిర్వోషియగు కన్నకొడుకు కేల

తెలియనేరక శిక్షవిధించుకొంటి ?
నకట విపరీతదై వము నడ్డఁదరమై :

(నిష్ట్రోమించును)

. మహా -

తమ్ముమాలిన ధర్మంబు తగదటంచు
దలల నలరించు తనమొదశులను గావ
బూని చాచిననీదల ముదుఁచుకొనియై
చాదవంబుల నడుమింట భానుఁడోపై,

(అనియందఱు నిష్ట్రోమింతుర.)

ప్రదేశము రత్నాంగి యతఃపురము.

(రత్నాంగి విచారించుచుండ వలవంత యివచారించు చేయుచుంచాను.)

రత్నా-అయ్యా! నాకొడుకో కొడుకో, నాముద్దుతంక్రీ!
నా ప్రాణధనమా! నాబంగరుకొండా! నానాయనా! నామచపు
చేసుగా! నాకేమిదారిరా? నేనెందు జ్ఞాత్మునురా? చక్కని
నాన్నా! నీకై ఎన్నినోములు నోఁచితినిరా! నే నెండజీవేల్న
లకు ప్రముక్కిలినిరా (తలమోఁదుకొనుచు) సట్టేశ్వరా!
నాబిడ్డనిఁ గాపాడవా?

వల-(చేతులుపట్టుకొని) అమ్మా! యోర్చుకొనుఁడు బల్గ
వంతముగాఁ జచ్చిపోయెదరా?

రత్నా-వదలు వదలు వలవంతా! నేవ్విరగ నేడ్చుదను నే
మోఁదుకొనెదను, నేఁ జచ్చిపోయెదను. నాత్కే లుపట్టుకొనకు.
మిఁచేతులతో వాని నేనెత్తుకొంటినిగదా? నాతంక్రి యేఁడీ?
నా సారంగధరుఁ డేఁడీ? నావర్పుసాది యేఁడీ? నా సత్క

ఎందంటివిరా ! నన్నమృయని యింకిపిలువవా ?
 నా కనులు బడవా ? నేనెన్ని దలఁచుకొందునే వలవంతా !
 నాతండ్రి పురిచింటి దీపముకున్న నెక్కువుగా లెలిఁగినాఁడే !
 చుట్టుపక్కము లింత చక్కనివానిం జూడలేదన్నారే ! నేనేమి
 సేయదునే యా జీనము పోదాయేనే ? ఆహ తండ్రీ ! నీను
 నిరపరాధివిరా ! నాసవతి కెంతదుర్బాహి పుట్టెనురా ? నాయ
 న్నా ! నాచంటికూనా ! నాకగషషవా ? నీతల్లి నోదార్థవా ?
 నీపాపురముల నెగిరింతునురారా ? నాతండ్రీ ! నీవి ల్లింకెవరు
 పట్టుగలరురా ? ప్రైలోక శూరా ! యెంతచదువుకొన్న వాఁడ
 నురా నాయన్నా ! యెంతసత్కు సంఖుఁడనురా నాచిడ్డా !
 యోయయ్యా ! యోరీనాన్నా ! పలుక్కవా ? నీయమృపై
 నీకులక వచ్చేనా ! నామాటకు నీవెన్నఁడుం జనదాటస్ట
 కదా ! గ్రాడ్డుదేవుఁడు నిస్సే వెదకేనా ? నాతండ్రీ ! నీతండ్రి
 కోసత్యము దోచదాయేనా ? ఆమృత్యుదేవత నాసవతియెంత
 పన్నిక పన్నెనే వలపంతా ! నీకాళ్ళు పట్టుకొనెదనే వల
 వంతా ! నాచిన్న తండ్రిని నాకగషర్చవే నలవంతా ! ఏమి
 సేయదునే వలవంతా ! నాప్రాణము పోదాయేనే వలవంతా!
 (మూర్ఖుల్లిచు) యెంతపని జరిగెను ?

వల - ఏమిం విథి యెంతపుఁడుఁ మూడవలసి నచ్చేస్తున్న
 రత్నాంగిదేవి మూర్ఖుల్లిను. కనికన మీపె నదురుబ్బి నెత్తురు
 చిమ్ముచుస్తుది. పస్సీరు చల్లిన సేదదేలుసేమా ! (పస్సీరు
 చల్లుచు) అయ్యా ! యామె ప్రిషుక్కదు కాఁబోలును ! నన్నఁ
 ప్రాణమువలై జూచున దింక నాకెనదుదిక్కు ?

రత్న - (సేదదేఱి) ఏడీ నాకొడుకు నాయన్న యేణీ? కనులు చీకట్లు గ్రమ్మమన్నవి. అయ్యా కొడుకా! (తిరిగి మూర్ఖిల్లును.)

వల-ఆహ! యామె తెప్పరిల్లియం దిరిగి యొరగునున్నది. బాగున్నది టాడెవరో గుమ్మమఃనొద్ద చప్పుడు. (పోవును)

రాజు - (ప్రవేశించి; తనలో)

అగ్ని సాక్షిత్వమున్ భూసురాళి దీవ
నమ్మై దైవాలమహార్త నయము ప్రస్తుతి
ముడియుఁ జిత్రాంగి దుర్ఘాది నుడుపఁజాల
వక్కటా : మోహమన్నఁటి కక్కజంబ.

ఆపద లెంత యూకస్వికములు! నేడు మా కుటుంబమునకు యమదినమయ్యెను. నాప్రీయపుత్రు డిక నాకుగపడుడుగదా! సత్యమెఱుంగనైతి నెంత యపివేకిని! ఆహ రాజ్యమత్తత! నీకెంత యహంకార మెంతయవివేకము? ఇంతకును నేనేకదా కారణము? సారంగధరునింగాదని యాచిత్రాంగిని నేనేల కట్టుకొంటిని? సారంగధరునిపై జిత్రాంగికిఁ గలుగు మోహము న్నాయమే. నాపుత్రుడు న్నిఁషియని స్వపుమయ్యం గదా! ఈతప్పంతయు నాదే. నాయవివేకమే యాయిస్తఁజీ మృతికింగారణమయ్యెను. సత్యసంధుఁడైన కొడు కున్నాయముగాఁ జంపఁబడినందుకుఁ గనికరము కున్నకుఁడుపు రత్నంగి యైట్లు ప్రబతుకును? కరచరణమాలులేని దేహమానకుఁ దలపోలి నేనుమాత్ర మెందుకుండవలెను వీరందలుం బోయినపిదప. ప్రవతుఁడేడై?

వలచికట్టుకొన్న భార్య జారిణీయోట
స్త్రేరతుని సుతునిఁ జంపుకొనుట
యోవరాని యట్టి యావదం బొందిన
గ్రాతుకుకన్ను జావు పరమసుఖము.

గనక యాపాపిషుజీనన ఏ కి ల్రికి బలియచ్చుటయే మేలు.
సర్వేశ్వరా! యంత్రప్రాసితివా? ఆహా! యదే రత్నాంగి తెం
చినచినుచుకొమ్మువలె వాడిషాయస్తుది. నిదురించుచున్న దా
యేఏ? కాదు పుత్రుళోకాగ్ని దహించుచుండ నిదురెటుషటు
ను? కొడుకున్నకై యేడ్చియేడ్చి మూర్ఖిల్లినది కాబోలును!
ఆహా! సర్వేశ్వరా! యాపె మృతినందఁేదుకుదా సేనీమె నెట్లు
తెలుపుగలను? పాపాత్ముఁడ నీపెముఖ మెట్లుచూడుగలను?
సారంగధరు నీమె కెట్లు కున్నర్నగఁను? హరహరా! యాపె
మృతినొందుటయే నిజయయ్యసేని తత్త్వమె నేనుంగూడు
జచ్చెదసు. అదిగో దాసిసఁవంత. ఏమే రత్నాంగిదేవి
మూర్ఖిల్లినది.

వల—మహాప్రభు! అమృగారింతసేపు నేడ్చియేడ్చి మూ
ర్ఖిలినారు.నాకెదియుం గోచ కెనరినైనంబిలుచుకొనివచ్చుట
కావలికిఁ జోవునంతలో మా పుణ్యమున నేలినవాడే
యెద్దుకైరి.

రాజు— ఎంతయాపద యొంతఫేదము? దేవినోట మంచి
సీరుబోయము సేద దేఱునేమో?

వల— (సీరుపట్టుచు) అమృగానూ! అమృగానూ!
రత్నా—(మూర్ఖిదేశి) నా తండ్రియేఁడి యేఁకైనాకొడుకు
అదిగో ప్రాణేశ్వరుడు (పాచములనొంగఁచు) ప్రాణేశ్వరా!

రక్షించుడు రక్షించుడు.

రాజు— (రుమాలుతో కేను లొత్తుకొనుచు) ప్రాణేశ్వరీ! నేనేమి చెప్పుగలను? నేనేమి సేయుదును గాహాత్ముఁడును హంతుఁడును. మనబిడ్డుడు నిరపరాధియుఁ? నిష్టారణముగ నా దుర్గార్థరాలిమాటవిని వానింజంపించితిని. హరహారా! విధి యట్టుండె.

రత్న— నాకొడుకో కొడుకో నీతండ్రివచ్చెనురా చూడురా! నీతలిదండ్రుల నోదార్చురా ప్రాణేశ్వరా మనబిడ్డుడు గిరివరాధీఁదా చంపఁబడెనా? మఱి మనమొద్దురాఁడా నుసక్కంట బడఁడా?

రాజు— ఆహా తండ్రీ! యొంతవరాక్రమశాలివి? యొంతనత్కు సంధుఁడవు? నిన్నా రక్త చంపించినందు కేనునుకొంటినో నేనెంత ప్రదోషలఁడ నెంతదురచ్చాపువంతుఁడను? దుషుచిత్రాంగి తనపాపమునకుఁ దగ్గానట్లు లనుభవించెనుజుమా! నాయనా! యఁక నినెన్నట్లు చూడఁగలనాయ్యా నీతలిదండ్రులు నీకై పలవించు చుంటి రెందుంటివిరా తండ్రీ!

రత్న— (తనలో) అయ్యా నాప్రాణనాథుఁ డెంత దూఃఖించుచున్నాడు. నేనింక నీతని నోదార్చునియెదలఁ గీడు మూడును. నాకొసుకున్నను మఱియు నీమూడులోకములకున్నను నాభ ర్తయేకుదా నాకెమ్మడు (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరా! సరియాధర్మమా (స్త్రీ)వలె తాముంగూడ శోకించెదరా? మనము తొల్లియేపాపము చేసికొంటిమో యట్లు కట్టికుడిపెను. విధి

ప్రాయి తప్పశక్యమా? యాచచ్చిన నాసవతివలన నింత
యయ్యాను.

రాజు— ప్రాణేశ్వరీ! యాయిదఱి చావునకును నీకింత
దుఃఖమఃనకును నాయవివేకమే కారణము? నేనింక ప్రబతికి
యా ఘోర శోకము స్నహింపజాల నయ్యాపుత్రకా!

కాంక్షతో దీనులఁ గాచు దయశాలి

వక్కటా యుంటివే దిక్కుమాలి
నకుమారః జగదేకమారః నిష్టారణం

బే నిన్నుఁ గార్థ వచించినాన
సతత మందస్మితాంచిత ముఖకమలః వ

దున్నావ జంతువుల్ నిన్ను నమల
కలనైనఁ గల్ల వల్లని తండ్రివంచు ని
నైంచకూరక నటికించినాన

నీచపరాధివి పుత్రకా: నిన్నుజంపి
ధర్మప్రాణుగక లోకనిందల కొడియిడి
దక్కయుండిన నాదేహ మక్కటకట
వెన్నుచిక్కిన వరికన్న వృత్యుగాదే.

ఇంక ప్రబతికి యా ఘోరశోకము స్నహింపజాల నిష్టాల్లికి
సాజీవనము బలియచ్చి సుఖించెదను.

రాత్రా— వఁదు వఁదు ప్రాణేశ్వరా! వేటి ధైర్యశా
లరు తామిట్లు జాలిఁగుండఁ డగునా? లిధిక్కుత మేంతటపారికిం
దప్పనగునా? ఏంచినది తలంచవఁదు చూఁడుడు. ఆఁడుదా
నను పానిం గన్నతలిని. సేనుగూడ సైచక్కొనగఁ దామిట్లు
దిగులొందసేల? నాత్రుహత్రు ఏగుఁదోషము. లోకమ లోసప

కీర్తి. ఎవరిగతికి వారేకారణము. సారంగధరుని వృత్తికి
దాము కారణమని తలంచెదగడు.

రాజు —

ఓర్కైగొనకళైమున్ లాగుచున్నకొల్ఱది
బెదురు రెట్టించి విచ్చులవిడి యగాధ
మందుఁ దనరోతుతో ముహ్యుజెందు గుఱ్ఱ
మటుల నాళోక మింతతో నఁగటోదు.

భటు — మహాప్రభు! యేలిననారి దర్శనమున్కై చిన్న
ప్రభునుగారిం గొంపోయన హంతులు వచ్చియన్నారు.

రాజు — హరహరా సర్వేశ్వరా!

అదవిలోపల నడురేయయందు కాదు
గ్రమికై యాకస్మికముగ బ్రింగాలి బువ్వ
వానకుఁ గొఱషువాటీన వానిఁమీదు
బికుగువలే బుత్రమృతివర్త విందునేమ్ము?

రాజు — అయ్యా! నన్నుఁ గన్నతంట్టి! నాచంటిసూనా!
నీవు స్వర్గమందుంటివా? యఁక నీకాకులి దప్పికలులేవా?
సుకుమార్చుమైన నీయొడలు నేల కష్టగించిలివా? నాకొడుకా!
కొడుకా!

హంత - (ప్రవేశించి) సజీవులై చిన్నప్రభువువా రున్నా ర
తనికే యపాయమును లేదు.

రాజు — నంతోష్మము సంతోష మెంతిధన్యులము? మాతంట్రిడి యేడే? యెట్లు చంపుట మానినారు? నిజమే నిజమే
యోహా దేవుఁ డెంత మంచివాడు?

హంత—నుహంప్రభూ ! సంశయించవద్దు. హోయసు జిన్న ప్రభునువారు బ్రతికియున్నారు. తమకొక్కరికిఁ నప్పు బుటా మంతటికినిఁ జిన్నప్రభునుగారు నిర్దిష్టమణి స్వస్తముగఁ దెలీసి యున్నది. మా నాయకుడు మాణ్ణో నిన్ననే ఖా నిజము చెప్పినాడు. చిన్నప్రభునుగారు మమ్మైన్నో విభంగఁ వమ్ముం జంపుమని బల్మైపెట్టినారు. కాని చూచి చూచి చందుని పంటి యాతనిం జంపుటకుఁ జేతులెట్టానునీ? మా ముక్కపుమ్మున నింతలో సత్కమి తనంతటనే ఒమలుపడెను. గసుక నిఖ్యాతముణ్ణో సేలినవారి కీష్కేమవార్త దెలుపడచిచ్చి తిమి. మమ్ము రక్షింపవలెను.

రాజు & రత్నా—మీరు హంతకులు కారు. మా పాలిటి వేల్పులు. ఏడీ మాయన్న?

హంత—ఉత్తరపుటఙవి పూర్వాంటలోఁ దాముండెన మనియుఁ దమతల్లిగారికిని సుఖస్థికిని చమయునికి తెలియపర్చి మనియు సెలవిచ్చిపోయారి.

రాజు— సరియే మీ నల్యరకు నాల్గువేలు బహుమతి యస్సించెదము లెండు. మంత్రికిని, మహంగాయక శినోముకీ కీష్కేమవార్త సెస్సి తత్త్వం జామే యటకు రమ్మనుడు.

హంత— చిత్తము. (నిష్టమిరితురు).

రత్నా—ఓవితేశ్వరా! దేవు డెంతటి కరుణాసమాద్రుఢు! మంచువలె నంతళోకము న్నాయమయ్యాయా! నా తండ్రిని సత్యము కాపాడెను.

రాజు—బోను నిజమెఱుంగుటకు మానవుడన నెంత?
ఆహా! సత్కస్యరూపుడగు పరమేశ్వరుడురట యొంతన్నష్టము?

మనుపు నీటిలోన మని యూపిరియాడ
కున్నమాడ్కు నిషుమనొందు మనకు
నిషుషు పైకిఁదేలిన పగిది సంతోష
మయ్యే బరమసాధ్య హరుని కృష్ణ.

రాజు—నా తండ్రి న్నాకునులారు జూచువటకును నాకు
నమ్మకము లేదు. ప్రాణేశ్వరా! కట్టాక్కుంచి విచ్చేయవలయను.

రాజు—సంతోషమే ప్రాణేశ్వరీ! నగరు నలంకరింపించి
సమస్త పరివారమాతో మజీయు సేఁగుదము. దేవుడు గ్రహాల్
హించినాఁదు మనకే కొఱుతయునులేదు. అదిగో యా వార్త
లేలిని కాఁబోలు సంతోషముతో గిలిగింత పాడుచు నా జూచు
వచ్చుచున్నాడు.

గిరి—

ఏకతాకము—చ్యాగురాగము

ప॥ చిన్నప్రథమ మాకుదక్కు ఉన్నేమికొఱత—

యో—చైల్ల కుక్కపైల్ల నీవాట నేఁ పాట ॥వి॥

గ. ఔర యెండగాయక సూర్యుడ వేగఁబోరా—
మా—చందురు నంపించగ॥ సారిగారిమారీరాగపాపగాసురీ॥చి॥

అ. నేరమెంచనటి కల—మారి విషముగ్రోలె,
నిక—నిజము మాక్కు దేలె ॥చిన్న॥

అకలింగాను కడుపున కన్నమువలె
గౌఱువాటిన మేనికిఁ గుంపటివలె
దరదగాను చెవికిం మాదితిరి పగింటి

మీకుఇష్టుయనా యొకమేలువార్త
పెద్దప్రభువుగారికి బెద్ద నేను నమస్కారము.

రాజు —

నాదుప్రాణధనమ్మ నా మోదపదము
నాదుబ్రతుకును వెన్నెల నాదుకునులు
గన్నపురహరుహసు నాయన్నజైతీకి
యున్నవార్త చెవులవిందు నానరుచుదువో.
మిన్నువెగ్గొకి స్వర్గము
గొస్సుఱు సంపూర్ణ శక్తి కొమరారినటుల్
చిన్నన్న ఛైషవార్తకి
వెన్నెన్నో జోకతీగ లేపుంజూసెన్.

పెద్ద నీవన నేమిరా ?

గిలి — మునుపటికంటే పరకంతైనం బెరుగుతేదా నాకు

ఇంద్రి.

కావికోటలబయ్య రాకొసితిండి
గాడిదకు నాయ మౌదల కీఁడిబదులు
గోరుమంగలి కన్యాయ మూరునటులు
బూటకపు తార్పగుల్లకు జురువువ్వట్టు.

రథ్మా — నాయన్న యొందుండెనురా ?

గిలి —

కొఁట్లి — ఖండగతి.

ప॥ కుడియెడమలకు దిరిగి ప్రోద్ద నాకువడికి సత్యము గాయవద్దా।
ఉడుకుబో తంటింతబద్ద దాన్ని కుండెరా అంకపెద్దు

ఊడ్చో మజీచిన్న శఃశ అది వడికె దారము నాయ్యెద్ద || కు||

ఒ. చీచ్చుముట్టుచుఁ గల్ల పొక్కెఁ బగ- గొన్న యమ్మె విషప్పు
పెక్కెఁ

గన్నత్తుర్వికిఁబెంపెక్కె మాచిన్న త్రఘపు మాకుదక్కె ||కు||

ట. గాలిపంటిది నాదుమాటయ్యల్ల - కంపులింపులు వైచు వైటా

పేటుచేసారె నీప్పాట-మాలాల నీపాటనేపాట॥ టు॥

ఉత్తరపుటపచి పూర్వోటలో బోసుతస్మిన జెబ్బలినలేజిన్న
ప్రభువుగా రున్నారట ! చూచినట్టే నేవిన్నానట.
దధిగిణథోం.

రాజు—ఓ గిలిగింతా ! సీనుమాకుఁ గ్రాణమునుటివా
డను కోరుకొను మెద్దియైస నిచ్చెచుము?

గిలి—ప్రభువులు క్సనుకో గోరుకొమ్మనెదరు. సుకే యా వేడ
నాతల కెత్తుగలరా ?

వల — మహోప్రభు ! అదిగో మంత్రిగారును మహాకవి
గాయకశివోమానేగారును వచ్చుచున్నారు.

రాజు—గిలిగింతా ! సారంగధరుని వెన్నాడ్దన రత్నాంగిదేవి
యందలముతో నీవేసుము.

మహో—

ముందువలె భూరినంతాప మందనీక

యిప్పు దొడలికిఁ దొడవగు నెండపగిది

నేలికకుఁ గస్సుగవయందు నింపుమీఱు

చుండెనప్రులు మాకు నేత్రోత్సవముగ.

రాజు—మంత్రీ! మహాకవిగాయకశివోమానే! నేడు మాకువ్వాధి
దొలఁగి నట్లాదుర్మార్పురాలు తనంతట తానే చచ్చెను. మజీ

యును బోయిన జీవము వచ్చినట్లు సత్యసంధుఁడగు సారంగ ధరుఁడు మనగుదక్కే.. నునమెంతటి యగ్నిషుషంతులము.

సుంట్రి - సుహోపభూ! యేలినవారి యాజ్ఞానుసారముగ నగరెల్లయు నలంకరింపబడెను.

రాజుఁసంతోషము.రండు చున్న వాసు నీ కొనివ త్తము.

(అందఱును నిప్రేమింతురు).

ప్రదేశము—ఉత్తరఫుండెని పూర్వాంగే.

(సారంగధరుఁడు పాపుచు ప్రవేశించును).

జంజాటి—త్ర్యక్రగతి.

ప॥ అగపదవేల రామాయయ్ లోకాయకా ।

ఇగంబులఁగన్న తండ్రి—సామసౌఖ్యదాయకా ॥అగు॥

ఒ. నేనెచటం గానదా .. నిస్తు సత్కృపండుఁడప్పు ।

గానలోలా నేవేగే .. గానదా చూయప్పు ॥అగు॥

ట. దేహమోహ మూద్రా .. దివ్యజ్ఞానచీటా ।

యోహో సర్వేశ్వరా నీ .. యున్న బయలుసేయా ॥ అగు..

కారణకారణంబి: త్రిజగత్వర్థిభువా: సకలంతరాత్మా: సం

సారవిదూర: మైర్చకలపశ్చు: దయాంబది: సక్షుజీవ-

ధార: యశోవిహార: విబు ధస్తవనీయజరిత్రః ధక్తమం

దార: మహేశ్వరా: నిజము దాచక తెల్పుప: దుతండ్రికిన్ ॥

పాంతకులు నేనెన్ని విధముల బోధించేసగానీసక నన్నగిలి-
నారు.ఆహో! సత్యము పాంతకులకుఁ గూడా- జేషులాడ నీలేదు.
నాపని యికేమి కాఁడలఁచియాన్నిఁ? ఆయ్యగారితో పాంత

నలు నాన్నాతివార్త బొండెన రంకెం¹ నాయియుగులు
అభియు నాన్నాప్రాణాగికుః ప్రాణీయాగుః కుః! నిధి నా
శ్శాశ్వతోద్భావం కేంచెన నోటిపాఠాంగాలో నాకిపు గెంత
పు. రంజేస్తు పీపణే రంసు. స్తోత్రాయి త్సునుత్తు పాశాలు
వంకిపిలి. ఉద్దో నేసిపుకు ప్రతీజుసేయాలు న్నాను. నూత్తుప్రా
గాని కొకవేళ సత్కారమా తెలిశినస్తుఁ వీధ్వసంచిసును నేసిం
రాజస్తాన న్నుఁలు రూక్షి. ఈమాఁలు నేటాక్కినై యుండుతే
గోపముఁగుని వసంగాఁ గ్రసుగ్రసుచు : ద్వేష్టుఁడంకాఁగుచు
నాత్కురావుగఁక్కనై నిహరించున. అంగ్లు ప్రాణమిప్రొండు
సుఁగు కుండునై వచు. చున్నాఁ. ప్రీయునిప్రొండు
(కౌగిలించుకొనుచు) ఓఁ! : ద్వేష్టుఁగుఁ. రయాసము
ప్రదుఁడు.

సుఁ— సేవంత యవుపనుఁడున— ఏరిగి ఉ లినిలారిం
జూచు భాగ్య యుఁ నాకొనలే నింతయు : త్వుఁగ్గురాపుఁడుగు
పుఁడ్రుశ్యుని క్షుపశుఁ! తాము నిరసరాఘుని పున్నద్రభింపు
గారికి సాఫనువును. ఆ గుపుచిత్రాఁగి .. దేహు వాగి నిషము
ప్రోగి సాక్షాతు. తాకుఁ పుఁడుకుఁ పుఁడుఁ గుఁఁ నుఁ
తండ్రిగం రపానామూలుఁ .. పు .. నినారములు
మిమ్ముడు దోణ్టునవచ్చుదరు.

సాగు— నా బ్రాహ్మణస్తు నాకెసు .. ఎంటేమ మయ్య
గుఁడు సుఁ నిరపరాధిగం కెలిశాంగాను! సుబుచీ! నేనింకఁ
బురును తొనునుఁ వసంగాఁ నాత్కురాపుఁక్కనై నిహరింపు
బ్రతీజుఁ బటినాఁడుజుమం!

సుఖి అశ్వ స్తుతిశ్శుర్మా! దేవినిషాధు సత్యః ఉగ్రాలు.
ప్రశ్నిజు కీసొన గ్రూహిసేసి లుషాగ్ర ఏకచి త్రిఘ్రమైస బ్రహ్మాం
యోని? లూణలింగాల్పు తీవ్రిని వ్యోమాంగ్రామానిరు? భూమ్రాం
పని త్రులంచినా రిట్టుతగునా?

సారిం ప్రాణమిత్రుండో! దింపునూ వాయి జ్ఞానిక్కుని
మాందే శ్రీ స్వభావింపుమైస .. ఇంకి క్రూర వ్యాపారి
వ్యాపారి సంసారాంశమయలో కలిగుని నామినే? కీ
శశ్వతరూపి, ఇంకి ఏ పోర్క మోహినిని ఒక వాయి వింధుమి
కాలముం బుచ్చ నిశ్చయించితిని.

సుఖి— వ్యోమాంగ్రామించిపుస్తులు, శ్రీ తంబెలింగాల్పు
మాం స్వార్థ రాజ్యాంగాల్క గ్రామప్రస్తుతిశ్శుర్మాం క్రోఽఱ
మూర్ఖి. వ్యాపార సంసార స్వయంస్తే దేవినిషాధు సాక్షి
పంచమసి. క్రోఽఱ నీ వ్యాపారాన్ని క్రోఽఱ క్రోఽఱ.
వలయు సమానాన్ని ప్రాణించి త్రుజుచు క్రోఽఱ చుచ్చాలన. క్రోఽఱానే
నాణలింగాల్పు న్నామితిని. క్రోఽఱ వ్యాపారాన్ని క్రోఽఱ
శలిగాను నమ్మించున్నాడు. నీ వ్యాపారాన్ని క్రోఽఱ క్రోఽఱ
నము చేసెదను.

(నిష్ట్రోమించును.)

గిరి—

ఉత్తరదేశ భైరవి—వీకశకము

ప॥ గుల్దా యంచింత—గుల్దాపెంకె జెల్దా ।

చాకీబల—నాపు నోల్దా ॥గుల్దా॥

ఱ. ఉన్నది తంటరిక మున్నది - యంచిక రమ్మన్నది ।

కంటఁబిపున్నది—యొంటిగఁ డాజెన్నది ॥గుల్దా॥

అ. చుక్కరా చూపునఁ జూక్కరావటీటంక్కరా మాయ!

తొక్కరా కల్ల పొక్కరావినము గ్రక్కరా ॥గుల్ల॥

ఓహో! చిన్నప్రభావుగారు స్నేర్ మేలాగున్నది. పాపు రముఁ నుజ్జికాఁసారి నౌగిరితన్నా? యాడిగో గూతలిగాగు విచ్చేయుచున్నారు.

రత్నా - (ప్రవేశించి, సారంగధరుని మోము ముద్దుగా నుచు) నాతండ్రీ! నీ మెంత యవృష్టవంతులము. తిరిగి నీను నాకనులఁ బడుదువసుకొనలేదు. నీను నిరపరాధినని మింతండ్రి గారికి స్వష్టమైనాగా. సాఫునాన్నావే, తనకుఁడానే నిననూ గ్రోలిచచ్చేను.

సారం - అన్నాడ్ని నౌబతుండ్రీన్నా నెగ్గుడు, సంఠించ్చేను నాయయ్యకు సిజవూ తెలియాటసుమించ్చు.

రత్నా - అయ్యా! నాతండ్రీ! సీన్న వరప్రసాదని. నట్టు సంధుఁడివని నేను వే గట్టినుండిను. నెఱుఁగుదునూ. మింతండ్రిగారికిఁ గూడ సీయుఁ దెంతయో స్నేహికమూ. కొన్నిర మాతని మన నాచచినఁ నుసునఁ యిం చెఱపినఁగాఁ, పోఁ లాగతకుఁఁ ఎనుసాలిక్కఁ దేన్నుఁడై లునుఁ గాపాడినాఁడ.

సారం - ఇన్నా : నుట్టి పుణ్ణుష్టురాలి కొదవినప్పఁ డెప్పుటీకిని గాహ్యాఁ కాన్నఁ డెట్టినాన్ని కెన్నుఁగుఁ గీసునగుఁ బోనన్నాఁ. ఏపుఁ నేనుఁ విష్ణువుగుఁ చేశిత్తిని. నాగ్గా కోరిక చెల్లించెదనన్నా మనని చేసికొనెదను.

రత్నా - అఁ... నానుకుమున్నా నేడ్దా! కోదుకొను మెద్ది యడిగిన నిచ్చేదను.

సారం—అన్నాగై నీపు పార్వతీదేవివలె సర్వజ్ఞరాలను చిత్త
గించు మింపుణిచనటానను తర్వాతిచర్యలనుగాఁ గోచు
చున్నది. ఎక్కడనో సీయటి పూణ్యశ్శాఖలికింగ్సు, సంసార
మందఱికి దుఃఖభాజనము.

రత్నం నాశనార్థిగా కూడా నాత్మకి! సంసారమంది
ఔర్జిస్త దుఃఖాగవే. చెం. నీఁగుటిట్లు లై రాగ్రహించుటాల్సినా? నీవు విషికూనన్న కదా?

సారి— అమ్మా సాకశులు మేహకూరణములు. కొల్కర్కుము లెట్టివారికి ననశులు. కాన్నాన సేయతినై కాలవు
గడుపఁ బ్రాంజిజు పట్టితీని. (సాగుఁపైబుఁ) తల్! నీసింగాలుగు
సెలవు దయసేయక తీఱదు.

రణ్ణ— కట్టం నాపట్టి! కట్టి ప్రస్తుతిని కలుగువా? గుప్త
వంశమునకే నీవోక్కుడైనే చూ గుధారము? ప్రస్తుతి
నాయన్న నివేదాగుననే న ప్రసత్కిరున్నాము. విజాపురి. గెన్న
ని మంరమున కడురానేల?

పల్లె అనగో కుద్దికూనగా రైంబస్తోట్లనీ ఒకేయి
చున్నారు.

శ్రీ లక్ష్మీ పూజలు - వృథాగ్ని పూజలు - వృథా పూజలు - వృథా పూజలు

పురు-శ్వాసి, వీరు కులాలు, నీ మందులు, నీ గృహ-మానులు,

గిలి— వంశవసు స్వాము! సేనా మాణి తెచ్చుకొనాను
నా కుండెళ్ళిందరా? ఒససాపురములుగంగూడ యత్తుంగ్రేసు
మిహిగతమా? ఓ సుఖధ్రువాచూ! ప్రాణలోనాంజి లేత లానులు
దేబుచున్నారా?

సుబు— నాగింశులు వుసంభాషిస్తుంటారు. పుట్టిప్రాణాశిగా
మణిలుగాన ఇంతల్లిగానీ సుఖంగంగిరి కాని గొండులింగా
పుత్రమోహము ప్రదేంచుట శక్తిమా? మా తల్లిగారు సాక్షర
త్మం భార్యనైత్తిదేవి య్యాటు రూఢి.

సారం— అంగు సూతొప్రేసుగాడు (పొంపంచు) గుర్తిస
వారికి నన్నుస్కరము.

రాజు— లింగ్రీ! సాంగ్రామికేరస లకోసరిగ్గుస యనజిల్లా
నన్ను మన్నించుము.

సారం— ఏలిసవారిన సేనా ఐన్నించుపోలేవాఁ ఇం
తసు పుండ్రల్ల నన్నుం బ్రాంషపదముగఁ జూచువారికారా?
విధివశమానఁ ర్లి యసాకొన చనిసందున కొతునచ్చు.

రాజు— ఆ దూర్ముర్ఖురాలు తనుఁనానే చక్కును. నీ
గత్యము నిష్టుఁగాచేసానా గ్రు హంతులుకాడు. మాపాలిటి
వేల్చులు. ఆహ! సత్యము తెక్కుసంటదు కదా?

సుహో—

సత్యమననెద్ది యానంద నిత్యపదపి
నిర్మలము సందియము వొందని దశయును

సుబు—

పాటిగను నెద్ది మతిప్రయ ప్రభు తెఱఁగున.

గిలి—

పాటకలబెద్ది యంటింత బూటకమున.

రాజు— ఆహా సుబుద్దిలాగ్గు.. ఈ ఇసంవ ఫలాభూలు..

నాంతో సుహాప్రభు నవప్రసాదిగాన చిన్నప్రభువు
గారిసన్న సత్కారిధిం ర్యామాలు లో గాలో నెండ్రె నఁగులా?

సారం—

ఎమిదక్కు సుబుద్ది లే కీనరునకు

గిలి—

వశతకుం జోగు నీవెట్టి వానరునకు

సుబు—

సుహాదులకు మేటివికలత్తే జూవుతెరికు

మహా—

కన్నవారికిఁ లోఖడి కన్న పెంపు.

సుబు—

దక్కున్ సత్యయకంబు

సారం—

సిద్ధగతియున్

రాజు—

దక్కున్ బుధస్థోత్

గిలి—

ము పైక్కు నీలకు గుల్లఁసున్

మహా—

జైదని పేరెక్కెన్ జరిత్రంబులన్

రాజు—

భాక్తెన్ దబ్బరనిండె

సారం—

స్నేహాతుల కుబ్బున్జూపె సంతోషమున్

సుబు—

శిక్కెన్ ప్రోజ్జ యభీషవమ్మె లభ్యే జీవంబు గల్పించుచున్.

రాజు— నాహాక్కని గాయక్కొన్నాంశే చెస్తు యే ఆద్.

మహా—

శాశ్వత ప్రకృతిలోన బీజంబుజ్జాదు
బూర్జతంబట్టి పిన్నగా తోలు బెద్ద
పిన్నదీపంబు క్రొవి యంచున్న గుణము
సెన్నయటు పిన్నలో బుద్ధి ఘనతచూపు.

రాజు— సత్యవంతునిముఖ మెస్తుడు స్వేచ్ఛలితిఁ జూపదు
కదా ?

మహా—

నెవచు దిట్టదసము నోట్టు నిర్కులతయు
నిశ్చలతయుఁ దటసత నియమితగతిఁ
జెందుదృష్టియు సుస్మీత మందవాఙ్ము
సత్యవంతుని యాస్య లక్షణము విష్టు.

గిరి—

దాంగత్యనము సిగ్గు వెంగలితనమును
వగలు సెగలు పోగలు వలపు సొలపు
గొలపు కన్నుగవయుఁ గొండెనవ్వులమ్మాట
కల్లు బోతుముఖము వెల్ల దించు.

రాజు — మామనను పక్కమైనది. ఇంక సీకుకుంభరిత్వపు దంభము, న్యాయముగను గొనంజాలుడు మను నధికార గర్వము, మోహమునకుఁగల యంధత్వము మాకుఁదేట పడినది. చర్యాత చర్యాణ సంపదలిఁకనొల్ల ము. మహాకవిగాయక శిరోమణీ మంత్రి మేము వానప్రస్థాశనముం గైకొందుము. చిరంజీవి సారంగధరుఁడు వయోవంతుఁడు. రాజ్యభారము వహింపుఁడగను. శీఘ్రముగ మాయభీషము జరుగనలయును.

మంత్రి — ఏలినవారిం జిన్ను నాఁటనుండియుఁ గనిపెట్టుకొని యున్న యాపెద్దసేవకునికింగూడ మనున్న లాకికంబుల విర కై చెందె. నాబిడ్డుడు సుబుద్ది మంత్రిగా నాస్తానంబున నియమింపుఁ బడు బ్రాధ్మించుచున్నాను.

గిలి — కవిగాయక శిరోమణిగారూ ! యింకను విశామనను పక్కముగా లేదా ? మేడలు గోడలు కోటలు పేటలు పోటలు గోటలు సంతుష్టితిలు లేదా ? పొదలు తుప్పలు గుటలు పుటలు వర్తింపుజనరాదా ? నాకుంగూడ వై రాగ్మణవసుఁను చున్నది. వద్దన్నఁ బెండి యన్నట్లు నాకీ పేఁడిభోగములే ?

మహా —

చియుతాల్పై జిలజిలచాటు పెలయేటి

సీటిపై లకుముకి దాటుచూచి

సాసాట నలవాఁటు బూని మెల్లనఁజేర

వచ్చుజింకల కూర్కు పాటుచూచి

మదుగులఁ జెఱలాడి బెడిదపుబొడ్డుల
 (బోలయించు నేనుగు పోటుచూచి
 దువ్వి ముద్దుగొనుచు దొడ్డపులులతోడ
 నాటాడు చెంచెత నీటుచూచి
 వర్షనముసేయుచున్ భూరివనములందు
 బలురకంబుల పిట్లల పలుకులకును
 స్వరముగటుచుఁ జెఱుల పట్లలందు
 బద్యములువ్రాయు భాగ్యంబు పట్లునెపుడు ?
 రాజు—తండ్రీ! నీవు రాజ్యపాలనమును స్వేచ్ఛానుసార
 మగఁ బూనునది.

సారం—వలినవారు కట్టాక్కుంచెదరేని నాదాక కోరిక.
 రాజు—కోరుకొను మెద్దియైన నీకడ్డా తప్పక చెల్లించెదను.
 సారం—సంసారం బింకనొల్లక వనంబుల సిద్గాతి నందుటకుఁ
 ప్రభతిజ్ఞపూనితి.

రాజు— సత్యసంధుఁడను ప్రభతిజ్ఞతిరుగేర వక్కటా! నీతల్లి
 యిదివిని యెంత దుఃఖించునో? ఎందుకట్లు తలఁచితివిరా చిన్న
 తండ్రీ? ఇంక రాజ్య మెవరు వహించుగలరు ?

సారం— మాతల్లిగారి సెలవిదివఱకే పొందితిని.

సుబు — (తనతండ్రీం జూచి) నాకిదివఱ కమ్ముయు విశ్వారును
 జేసిన వాగ్దానమిపుడు చెల్లించుకొనెడ. చిడ్డనింగట్టాక్కుంపఁ
 గోరెద.

మంత్రి — సారంగధర ప్రభువుగారు నీవును క్షేరములు
 వేఱయ్యాను మలసుల్కాక్కటియే యని యిదివఱకే సృష్టము.

రాజు_మంత్రి ! సిద్ధగతికేఁగు పుత్రులను వారింపఁడదదు.
మాకీచిన్నవాడు పుట్టకమునుపు చంద్రచూడుని దత్తతచేసి
కొనుట మించెఱుంగురుకదా? అతనికి రాజ్యమప్పగించి యతని
ప్రాణమిత్రుఁడగు మించెద్దకొడుకు కార్యదర్శిన్ని మంత్రిగా
నియమించునది. సరియే బాలకులాటా! చక్రవర్తులుగు నుంట
కన్న సర్వజ్ఞులగు సిద్ధులగుట గొప్పకాదా? మంత్రి ! యా
వనమునందే మేము వానప్రస్తులమై యుండెదము. మహా
కవి గాయకశిరోమణి ! మనయందత్తి కిటి వై రాగ్యసంపద
గలుగుఁజేసిన పరమేశ్వరు నొక్కమొగి మనమందఱముం
గలసిపాడి మఱియు సాయంకాలకృత్యముల కరుగుదము.
(అందఱు పాడుదురు.)

సురట—మిత్రగతి.

మ॥ సత్యస్వరూపా జగదేకదీపా_సర్వేశ్వరా మాకు సజ్జానమీరా :

అ॥ స్తుత్యచరిత్రా తుద్దవై రాగ్యంబు_నిత్యంబు కాపాది నిశ్రేయసమ్మిము॥

గ. అన్నిలోకములకు నాథారమగు తంద్రి - సన్నుతముగ మోత్త

సంపదలీరా ।

నిన్ను వేడినాము నిఖిలాదికారణ - మన్నించి నీవ కీ మార్గము
మాపుమో ॥ప॥

(అందఱు నిష్కృతిమింతురు)

భరతవాక్యము

వై రములేక యొల్ల ప్రజ వరిలుగావుత విదెల్లు ఉఁ
పారునుగాత పత్యమున న్యాయపతుర్ చరియింతుగాత వే
సారి సపు సధాన్యధన సంపదమీఱునుగాత యాశుఁడున్
సైవరవిషార జీవనము స్వాంత్రేతకోటికిఁ బెట్టుగావుతన్.

మంగళము

— — —

1. కాలీయమర్దనము (సంస్కృతమున హరికథ)
2. కంసవథ డిట్స
3. పారిజాతాపహరణము డిట్స
4. కాశీశతకము (సంస్కృతము)
5. యథార్థ రామాయణము (6 తెనుగు హరికథలు)
  - (1) శ్రీరామజననము.
  - (2) సీతాకల్యాణము.
  - (3) పాదుకాపట్టాభిషేకము.
  - (4) శ్రీరామసుగ్రీవమైత్రి.
  - (5) హనుమత్సందేశము.
  - (6) సామ్రాజ్యసిద్ధి.
6. దంభపురప్రపంచము (తెనుగు నాటకము)
7. ప్రస్తావక సంస్కృతాంధ్ర సంగీత పద్యప్రబంధ విశేషములు
8. నవరస తరంగిసి (పేక్కిన్నయరు కాళిదాస కవిత్వ ముల లోని విశేషముల కాంధ్ర కరణము)
9. శ్రీరామచంద్ర శతకము (సంస్కృతము)

125

A decorative horizontal border at the bottom of the page, consisting of a repeating pattern of black diamond shapes arranged in a staggered, overlapping fashion against a light beige background.

ప్రా ప్రసాదము :—

శ్రీవంత కళ్ళు శ్యామలదేవి,
శ్యామలా .నగర్, గుంటూరు-6.